БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 йил

22 СЕНТЯБРЬ № 39 (3039) ЖУМА

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси Марказий Комитетининг Пленуми тўғрисида

ИНФОРМАЦИОН БИЛДИРИШ

1989 йил 19 сентябрь куни КПСС Марказий Комитетининг навбатдаги Пленуми иш бошлади. Пленум кўриб чиқиши учун қуйидаги масалалар киритилган:

1. КПССнинг навбатдаги XXVIII съездини чақириш тўғрисида.

2. Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати тўғрисида.

Пленум биринчи масала юзасидан КПСС Марказий Комитети Бош секретари М. С. Горбачевнинг нутқини тинглади ва тегишли қарор қабул қилди, нутқ ва қарор матбуотда эълон қилинмоқда.

«Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати тўғрисида»ги иккинчи масала юзасидан Пленум КПСС Марказий Комитети Бош секретари М. С. Горбачев докладини тинглади. (Доклад матбуотда эълон қилинмоқда).

Пленум қатнашчиларига КПСС платформаси лойиҳасини муҳокама қилиш чоғида партия комитетлари, коммунистлар, давлат ва жамоат ташкилотлари ва олимлардан миллатлараро муносабатлар муаммолари хусусида тушган таклифлар ва фикр-мулоҳазаларни умумлаштирадиган материаллар, шу масалалар хусусида меҳнаткашлар мактубларининг обзори, шунингдек бошқа бир қанча маълумотномалар тарқатилди.

Музокараларда КПСС Бошқирдистон область комитетининг биринчи секретари Р. Х. Ҳабибуллин, Белоруссия Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Е. Е. Соколов, Қирғизистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари А. М. Масалиев, Украина Компартияси Марказий Комитетининг секретари Ю. Н. Ельченко, Қозоғистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Н. А. Назарбоев, КПСС Москва шаҳар комитетининг секретари Ю. С. Карабасов, КПСС Якутия область комитетининг биринчи секретари Ю. Н. Прокопьев, СССР Олий Совети Миллатлар Советининг Раиси Р. Н. Нишонов, «Правда» газетасининг бош муҳаррири В. Г. Афанасьев, РСФСР Олий Совети Президиумининг Раиси В. И. Воротников, Грузия Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Г. Г. Гумбаридзе, КПСС Иркутск область комитетининг биринчи секретари В. И. Потапов, Литва Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари А. М.-К. Бразаускас, СССР Министрлар Совети раисининг биринчи ўринбосари, СССР Давлат план комитетининг раиси Ю. Д. Маслюков, Арманистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари С. Г. Арутюнян, Украина Компартияси Қрим область комитетининг биринчи секретари А. Н. Гиренко, ёзувчи, СССР Олий Совети Миллатлар Совети Раисининг ўринбосари Б. И. Олейник, Молдавия Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари С. К. Гроссу, Эстония Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари В. И. Вяляс, Туркманистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари С. А. Ниёзов, КПСС Чечен-Ингушия область комитетининг биринчи секретари Д. Г. Завгаев сўзга чиқдилар.

Пленумда КПССнинг «Ҳозирги шароитда партиянинг миллий сиёсати» платформаси лойиҳасини пухталаштириш ва муҳокама қилинаётган масала юзасидан Пленум қарорини тайёрлаш учун редакцион комиссия тузилди.

●

1989 йил 20 сентябрь куни Марказий Комитет Пленумида КПСС платформаси лойиҳаси ва КПСС Марказий Комитети Бош секретари М. С. Горбачевнинг «Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати тўғрисида»ги докладини муҳокама қилиш давом этди.

Музокараларда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари И. А. Каримов, КПСС Татаристон область комитетининг биринчи секретари Г. И. Усмонов, Латвия Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Я. Я. Вагрис, Тоғли Қорабоғ Автоном областини алоҳида бошқариш комитети раиси А. И. Вольский, СССР Телевидение ва радиоэшиттириш Давлат комитетининг раиси М. Ф. Ненашев, Қозоғистон ССРдаги Омонгелди номли совхоз механизатори Н. В. Геллерт, КПСС Смоленск область комитетининг биринчи секретари А. А. Власенко, КПСС Доғистон область комитетининг биринчи секретари М. Ю. Юсупов, Озарбайжон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари А. Х. Везиров, Тожикистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Қ. М. Маҳкамов, СССР Мудофаа министри Д. Т. Язов, КПСС Кабарда-Болқар область комитетининг биринчи секретари Е. А. Елисеев, КПСС Яҳудий автоном область (Хабаровск ўлкаси) комитетининг биринчи секретари Б. Л. Корсунский, СССР Ички ишлар министри В. В. Бакатин, КПСС Тува область комитетининг биринчи секретари Г. Ч. Ширшин, ВЦСПС секретари В. М. Мишин сўзга чиқдилар.

Пленумда тузилган редакцион комиссия номидан КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, КПСС Марказий Комитетининг секретари В. А. Медведев сўзга чиқди.

Пленум тушган таклифлар, фикр-мулоҳазалар ва бўлиб ўтган муҳокамани ҳисобга олиб, КПССнинг «Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати» платформасининг пухталаштирилган лойиҳасини (матбуотда эълон қилинади) маъқуллади ва шу масала юзасидан қарор қабул қилди, қарор матбуотда эълон қилинади.

Пленум СССР Бош прокурори А. Я. Сухаревнинг КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, КПСС Марказий Комитетининг секретари Е. К. Лигачевнинг аризасини кўриб чиқиш натижалари тўғрисидаги ахборотини тинглади. Е. К. Лигачев ўзини терговчилардан Т. Х. Гдлян ва Н. В. Иванов порахўрликда айблашаётгани муносабати билан КПСС Марказий Комитети ва СССР Прокуратурасига ариза ёзиб мурожаат қилган эди. СССР Прокуратураси ўтказган текшириш ана шу даъволарнинг батамом асоссизлигини кўрсатди.

Пленумда Е. К. Лигачев ва КПСС Марказий Комитети аъзолигига номзод В. И. Смирнов сўзга чиқдилар. Пленум шу масала хусусида қарор қабул қилди. (Нутқлар ва қарор матбуотда эълон қилинади).

Марказий Комитет Пленуми ташкилий масалани кўриб чиқди.

Пленум В. П. Никонов ва В. М. Чебриковни улар пенсияга чиқиш тўғрисида ариза берганликлари муносабати билан КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзолари ва Марказий Комитет секретарлари вазифаларидан озод қилди.

Пленум В. В. Шчербицкийни пенсияга чиқиш тўғрисида ариза берганлиги муносабати билан КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзоси вазифасидан озод қилди.

Пленум Ю. Ф. Соловьев ва Н. В. Тализинни пенсияга чиққанликлари муносабати билан КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолигига номзод вазифаларидан озод қилди.

Ўртоқ М. С. Горбачев В. П. Никонов, В. М. Чебриков, В. В. Шчербицкий, Ю. Ф. Соловьев, Н. В. Тализин ўртоқларга партия органларидаги кўп йиллик актив ва самарали фаолиятлари учун самимий миннатдорчилик билдирди.

Пленум СССР Давлат Хавфсизлиги комитети раиси В. А. Крючковни КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси этиб сайлади.

Пленум Ю. Д. Маслюковни КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолигига номзодликдан аъзоликка ўтказди.

Пленум СССР Олий Совети Иттифоқ Советининг Раиси Е. М. Примаковни ва КПСС Марказий Комитети ҳузуридаги Партия контроли комитети раиси Б. К. Пугони КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолигига номзодлар этиб сайлади.

Пленум КПСС Орел область комитетининг биринчи секретари Е. С. Строевни, КПСС Липецк область комитетининг биринчи секретари Ю. А. Манаенковни ва КПСС Татаристон область комитетининг биринчи секретари Г. И. Усмоновни КПСС Марказий Комитетининг секретарлари этиб сайлади.

Пленум Украина Компартияси Қрим область комитетининг биринчи секретари А. Н. Гиренкони КПСС Марказий Комитети аъзолигига номзоддан аъзоликка ўтказди ва уни КПСС Марказий Комитетининг секретари этиб сайлади.

Пленумнинг охирида КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачев нутқ сўзлади.

Шу билан КПСС Марказий Комитетининг Пленуми ўз ишини тугаллади.

КПССНИНГ НАВБАТДАГИ XXVIII СЪЕЗДИНИ ЧАҚИРИШ ТЎҒРИСИДА

КПСС Марказий Комитети Пленумининг 1989 йил 19 сентябрдаги қарори

I. КПССнинг навбатдаги XXVIII съезди 1990 йил октябрь ойида чақирилсин.

II. Қуйидаги кун тартиби тасдиқлансин:

1. Қайта қуришнинг бориши ва партиянинг вазифалари тўғрисида, КПСС Марказий Комитетининг ҳисоботи.

2. КПСС Марказий ревизия комиссиясининг ҳисоботи.

3. КПССнинг Устави ҳақида.

4. Партиянинг марказий органларини сайлаш.

III. КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросига съездолди ҳисобот-сайлов кампаниясини ўтказиш муддатлари тўғрисидаги, вакиллик нормаси ҳақидаги ва съезд делегатларини сайлаш тартиби тўғрисидаги таклифларни тайёрлаб, Марказий Комитет Пленуми муҳокамасига тақдим этиш топширилсин.

КПСС Марказий Комитети Пленумининг 1989 йил 20 сентябрдаги қарори

Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати тўғрисида

КПСС Марказий Комитети Бош секретари М. С. Горбачевнинг докладини муҳокама қилиб ва КПССнинг «Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати тўғрисида»ги платформаси лойиҳасини унинг партия ва халқ ўртасидаги муҳокамаси якунларини ҳисобга олган ҳолда кўриб чиқиб, Пленум қарор қилади:

1. КПССнинг «Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати тўғрисида»ги платформаси қабул қилинсин ва уни изчиллик билан амалга ошириш барча партия ташкилотлари, ҳар бир коммунистнинг вазифаси деб ҳисоблансин.

Пленум жамиятда кенг кўламда маъқулланган платформанинг ғоялари ва қоидалари қайта қуришнинг ҳаётий эҳтиёжларига жавоб беради ва совет федерациясини янгилаш, барча миллий-давлат тузилмаларни ривожлантириш ҳамда Совет Социалистик Республикалари Иттифоқидаги барча халқларнинг манфаатлари йўлида бошқа миллий муаммоларни ҳал этиш учун сиёсий негиз бўлади, деб ҳисоблайди.

2. Пленум КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросига, иттифоқдош республикалар Компартиялари Марказий Комитетларига, ўлка ва область партия комитетларига КПССнинг «Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати тўғрисида»ги платформасида баён этилган ғояларни амалга ошириш юзасидан партия ташкилотлари фаолиятининг конкрет планларини ишлаб чиқишни топширади.

СЕКРЕТАРИАТ ЙИҒИЛИШИ

14 сентябрда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Унда бугунги ижодий жараён билан боғлиқ бир қатор долзарб масалалар кўриб чиқилди. Шу йил ноябрь ойида мактаб ислоҳоти ва ўзбек болалар адабиётига бағишланган пленум ўтказиш, декабрда Бадиий адабиётни тарғиб қилиш бюросининг пленумини ўтказиш тадбирлари кўриб чиқилди. Секретариат йиғилишида Қозоғистонда баҳорда бўлган ўзбек адабиёти ҳафталиги муваффақиятли ўтганлиги яна бир бор таъкидланди ва Ўзбекистонда қозоқ адабиёти ҳафталигини ўтказишга келишиб олинди. Яқинда Бухорода ўтган тожик адабиёти ҳафталиги жуда фойдали ижодий мулоқотларга бой бўлганлиги таъкидланди. Секретариат яна бир қатор масалаларга эътиборини қаратди. Улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоийнинг 550 йиллиги ва атоқли адиб Абдулла Қодирийнинг 100 йиллигини ўтказиш ҳақидаги партия-ҳукумат қарори адабий жамоатчилик томонидан катта хурсандчилик билан кутиб олинди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Одил Ёқубов кекса рус ёзувчиси А. Удаловни 75 ёши билан табриклаб, унга Ёзувчилар уюшмасининг Фахрий ёрлиғини топширди. Йиғилишда Шарқнинг улуғ мутафаккирлари Низомий (850 йил) ва Машрабнинг (350 йил) юбилейига тайёргарлик масалалари кўриб чиқилди. Шунингдек, секретариат Атамалар маркази ташкил қилишга қарор чиқарди. Бадиий таржима марказининг иш плани тасдиқланди. Ғози Юнуснинг 100 йиллиги, Рафиқ Мўминнинг 90 йиллиги, Ғулом Зафарийнинг 100 йиллигини ўтказиш комиссияси тузилди. Раҳмат Файзий ижодий меросини ўрганиш комиссияси тасдиқланди. Секретариат йиғилишида ижодкорлардан Ч. Аваз, Д. Исҳоқова, М. Йўлдошева, Ҳ. Маллаев, Қ. Сейданов, З. Рўзиева, А. Жўраев, А. Абдувалиев, Е. Субботин СССР Ёзувчилар союзи аъзолигига қабул қилиндилар.

Йиғилишда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасининг йиллик мукофотларини бериш бўйича ижодий кенгашларнинг тавсиялари кўриб чиқилди. Яширин овоз бериш йўли билан ёзувчи **Дадахон Нурий** «Бўстонлиқни асранг» бадиий-публицистик қиссаси учун Ойбек мукофотига, шоир **Йўлдош Эшбек** «Яхшиликка қарайман» шеърий китоби учун Ҳамид Олимжон мукофотига, болалар ёзувчиси **Фарҳод Мусажон** «Бўш келма, Алиқулов» китоби учун Ғафур Ғулом мукофотига сазовор бўлдилар. Ҳамид Ғуломнинг «Мангулик» романини хитой тилига таржима қилган **Цжан Цзе** ва Одил Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси» романини таржима қилган **Су Чжоу Суюнга** Сергей Бородин мукофоти берилди. Драматург **Шароф Бошбеков** «Темир хотин» пьесаси учун Мақсуд Шайхзода мукофотига сазовор бўлди. Атоқли ёзувчи ва танқидчи **Озод Шарафиддинов** «Абдулла Қаҳҳор» номли китоби учун танқид ва адабиётшуносликка оид мукофотга лойиқ топилди.

Секретариатда яна бир қатор ёзувчиларнинг маиший ҳаёти билан боғлиқ масалалар юзасидан фикр-мулоҳазалар алмашилди. Йиғилишда Шукрулло, Н. Худойберганов, Ҳ. Ғулом, Б. Бойқобилов, С. Татур ва бошқалар сўзга чиқдилар. Йиғилишни Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Одил Ёқубов олиб борди.

Г. РЕЗНИКОВСКИЙ, И. МАҲМУДОВ

●

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси редакцияси коллективи Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг йиллик мукофотига сазовор бўлган ижодкорларни чин дилдан қутлайди.

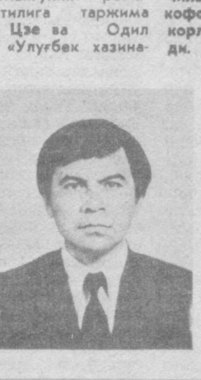

ЯНГИ МАВСУМ РЕЖАЛАРИ

20 сентябрь куни республика «Ёш гвардия» драма театри Ш. Холмирзаев асари асосидаги «Қора камар» спектакли билан ўзининг 21 мавсумини очди. Шу муносабат билан мухбиримиз театрнинг бош режиссёри Б. ЙЎЛДОШЕВ ҳузурида бўлиб, унга бир неча саволлар билан мурожаат қилди:

— Баҳодир Турсунович, аввало, сизни ва бутун коллективингизни янги мавсум билан кўпминг сонли газетхонлар номидан қутлаймиз. Қолаверса, ижодий коллектив бу мавсумда ўз мухлисларини қандай янги асарлар билан хушнуд этишини билишни истардик.

— Томошабинлар биринчи навбатда илгари саҳналаштирилган асарларни кўрадилар. Шунингдек, сентябрдан сентябргача бир неча янги спектакллар саҳналаштиришни мўлжаллаганмиз. Жумладан, С. Аҳмаднинг «Фармонбиби аразлади» деб номланган янги асари устида иш бошлаганмиз. Бу «Келинлар қўзғолони»нинг давоми бўлиб, унда бугунги куннинг муаммолари ўз аксини топган. Хотин-қизлар мавзуидаги ишимизнинг давоми сифатида (ўтган йили «Паранжи сирлари» ва «Зиёфат» спектаклларини тақдим этгандик) С. Сиёевнинг «Отлиқ аёл» асарини саҳналаштириш ниятимиз бор. Режиссёр Искандар Гамиров Мольернинг «Алданган эр» пьесасини, Сергей Аскарянц Б. Шоунинг «Пигмалион» асарини (Т. Тўла таржимаси) қўйиш ниятидалар. Яна Шекспирнинг «Ҳамлет» фожиасини томошабинларга тақдим этишни ният қилганмиз.

— Бу йил коллектив Англия ва Ирландия сафарида бўлади. Шу ҳақда гапириб берсангиз.

— Ўзбек театри ўз тарихида илк бор капиталистик мамлакатга сафарга чиқаётгани ва бу бизнинг театр зиммасига тушганидан ниҳоятда мамнунмиз. Дастлабки синов бўлгани учун ҳам биз бу сафарда ўзимизни таништиришни мақсад қилиб қўйганмиз. Шу мақсадда Ўрта Осиё файласуфлари, шоирлари ҳақида ҳикоя қилувчи «Шарқ алломалари» деб номланган янги спектакль тайёрлаяпмиз. Унинг композицияси устида театримизнинг адабий эмакдоши Шуҳрат Ризаев иш олиб бормоқда. Шунингдек, театримизга чет эл сафарлари учун йўл очиш мақсадида шу йилдан инглиз тилини ўргатиш курсини очмоқчимиз. Хуллас, режаларимиз катта. Бу ёғи ана шу режаларимизнинг қай даражада рўёбга чиқишига боғлиқ.

— Яхши ниятларингиз амалга ошиб, томошабинларни бундан буён ҳам хушнуд этишларингизни тилаб қоламиз.

— Раҳмат.

ДАҲОЛАРГА ЭҲТИРОМ

1991 йилда тараққийпарвар инсоният шоир ва мутафаккир, ўзбек адабиёти ва ўзбек адабий тилининг асосчиси Алишер Навоий туғилган куннинг 550 йиллигини нишонлайди. Шунингдек, бу йил ўзбек совет адабиётининг асосчиларидан бири, йирик романнавис Абдулла Қодирий ҳаёт бўлганида 95 ёшга тўларди. 1994 йилда эса ёзувчининг 100 йиллик юбилейи республикамизда кенг нишонланади. Халқимизнинг ушбу икки буюк фарзандининг юбилейларига тайёргарлик ишлари ҳозирдаёқ бошлаб юборилди.

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МИНИСТРЛАР СОВЕТИ АЛИШЕР НАВОИЙ МЕРОСИНИНГ ЖАҲОН БАДИИЙ МАДАНИЯТИ УЧУН АҲАМИЯТИНИ ҲИСОБГА ОЛИБ, МАЗКУР ШОНЛИ ЮБИЛЕЙГА ТАЙЁРГАРЛИК КЎРИШ ВА УНИ ЎТКАЗИШ ТАДБИРЛАРИ ТЎҒРИСИДА ҚАРОР ҚАБУЛ ҚИЛДИЛАР.

Шундай қарор Абдулла Қодирий юбилейларини ўтказиш борасида ҳам қабул қилинди. Юбилейларни ўтказиш бўйича тузилган комиссияларга атоқли ёзувчилар, фан ва санъат арбоблари, жамоатчилик намояндалари киритилди. Шу муносабат билан мухбиримиз Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг биринчи котиби СССР халқ депутати О. Ёқубовдан ана шу бўлажак халқ байрамларига тайёргарлик ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилди.

— Мен бу суҳбатга муқаддима тарзида шуни алоҳида мамнуният билан эътироф этмоқчиманки, сўнгги пайтларда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети ва республика ҳукумати халқимизнинг адабиёти, тарихи ва тилини ривожлантириш борасидаги ишларга жуда катта эътибор билан қарамоқда. Маълумки, 1991 йилда маданиятимизнинг ўлмас сиймоси улуғ бобомиз Алишер Навоий туғилганига 550 йил тўлади. Алишер Навоий ижоди нафақат ўзбек халқи ва ҳатто, СССР халқлари адабиёти, маданияти, балки, жаҳон тараққийпарвар адабиёти ривожида ҳам жуда катта роль ўйнайди. Буюк бобомиз яратган асарлар жаҳон халқлари маънавий дунёсида бебаҳо бир дурдона сифатида ўрин олгандир. Ҳозир Алишер Навоий асарлари юзлаб тилларга таржима қилиниб, адабиёт ихлосмандларининг китоб жавонларидан мўътабар жой олган. Бугун шуни ишонч билан эътироф этиш мумкинки, бутун ўзбек халқи бу муборак санага жуда катта тайёргарлик кўрмоқда. Шуни эътиборга олган ҳолда Ўзбекистон КП Марказий Комитети ва республика ҳукумати улуғ шоиримизнинг 550 йиллик юбилейини нишонлаш ҳақида қарор қабул қилди. Қарорда республикамиз жамоатчилиги, биринчи навбатда ижодий ва илмий жамоатчиликнинг барча истак ва талаблари эътиборга олинган дейиш мумкин. Жумладан, Алишер Навоий ёдгорлик комплексининг энг яхши лойиҳаси учун конкурс ўтказиш, Самарқандда шоирнинг уй-музейини қуриш, ёдгорлик тангалари ва почта маркалари чиқариш, Алишер Навоий асарларининг ўзбек ва рус тилларидаги тўла тўпламини нашр этиш, «Навоий қомусномаси»ни тайёрлаш назарда тутилмоқда. Москва, Ленинград, Тошкент, Самарқанд шаҳарларида, Иттифоқдош республикаларнинг пойтахтларида Алишер Навоий ижодига бағишланган илмий сессиялар ўтказиш режалаштирилмоқда. Юбилей тадбирларида кенг жамоатчилик доиралари иштирок этишади.

Юбилейга тайёргарлик ишлари биринчи навбатда нашриётларимиз зиммасига юкланади. Алишер Навоий куллиётини бутун тўлалигича қамраб оладиган кўп томлигини нашр этиш ноширларимиздан жуда катта меҳнатни, масъулиятни талаб қилади. Шу билан бирга Навоий асарларини рус тили, қардош халқлар тиллари, шунингдек, энг йирик жаҳон халқлари тилларига таржима қилиш мўлжалланган. Навоий туғилган куни фақат республикамиз миқёсида эмас, балки мамлакатимиз пойтахти ва бошқа қардош республикаларда ҳам кенг нишонланади. Бунда айтиш мумкинки, халқаро миқёсдаги ишни амалга оширишда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг маданият маркази ЮНЕСКО ҳам катта ёрдам беради деган умиддамиз. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва бошқа жамоат ташкилотлари Тошкентда Навоийнинг буюк сиймосига муносиб ҳайкал ўрнатиш ҳақида кўплаб хатлар олган. Қарорда меҳнаткашларнинг бу истаклари ўз аксини топган.

Мен бу қисқа суҳбатимда албатта, қарорда белгиланган барча тадбирларни санаб ўтишим қийин. Фақат шуни айтишим мумкинки, партия ва ҳукуматимиз қабул қилган бу қарор халқимизнинг буюк бобомиз Алишер Навоийга бўлган чексиз меҳри ва ҳурматини тўлиқ акс эттира олган. Ўзбек ижодий зиёлилари, адабий ва илмий жамоатчилик республикамизда адабиётимизнинг ўлмас сиймоси Алишер Навоий номидаги мукофот таъсис этилишини орзу қилиб юрарди. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети ва республика ҳукуматининг қарорида ана шу истак ҳам ўз аксини топган. Адабиёт, санъат ва архитектура соҳасидаги асарлар учун Ўзбекистон ССРнинг Навоий номидаги ҳар бири 10 минг сўмдан учта давлат мукофоти таъсис этилди. Давлат мукофоти комитетининг раиси этиб Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Пиримқул Қодиров сайланди.

Адабий жамоатчилигимизни мамнун этган яна бир нарса халқимизнинг севимли фарзанди, ўн йиллар давомида қўлимиздан қўймай ўқиб келаётган «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён» каби илк ўзбек романларининг муаллифи Абдулла Қодирий таваллудининг 100 йиллиги тўйини ўтказиш ҳақидаги иккинчи қарор бўлди. А. Қодирий халқимизнинг ҳам улуғ ифтихори, ҳам юрагидаги сўнмас бир дардидир. Ифтихори шундан иборатки, А. Қодирий яратган «Ўтган кунлар» ва «Меҳробдан чаён» каби асарлари нафақат бизнинг адабиётимиз, балки, жаҳон адабиёти хазинасида муносиб ўрин олган шоҳ асарлардандир. Абдулла Қодирий жуда кам адибларга насиб этадиган ўз халқи ҳаётининг шоирона жиҳатларини, энг гўзал қирраларини акс эттириб бера олган гениал адиблар сирасига киради. Сўнмас дарди деганим сабаби шундаки, Сталин зулми оқибатида бу буюк инсон бевақт жувонмарг бўлиб кетмаганида эҳтимол «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён», «Обид кетмон» каби асарлар ёнига яна ўнлаб романлар ва қиссалар қўшилган бўлармиди? Ўзбек ҳаётининг энг ноёб, энг гўзал қирраларини янада чуқурроқ кўрсатиб берармиди? Минг афсуски, Сталин даврининг инсон тақдирига нисбатан қўлланилган энг шафқатсиз кирдикорлари туфайли халқимиз Абдулла Қодирийдек буюк сиймодан жудо бўлди. Шунинг учун ҳам биз Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир каби халқ ҳаётининг буюк поэтикасини яратиб кетган, бошларига оғир мусибат тушган кулфатли онларда ҳам ўз халқининг дарду-аламлари, орзу-умидларини ўйлашда давом этган улуғ фарзандларининг хотираси олдида ҳамиша бурчлимиз.

Давоми еттинчи бетда

ПАРТИЯНИНГ ҲОЗИРГИ ШАРОИТДАГИ МИЛЛИЙ СИЁСАТИ ТЎҒРИСИДА

КПСС Марказий Комитети Бош секретари М. С. ГОРБАЧЕВ доклади

Ўртоқлар!

Миллий муносабатларда кенг қамровли теран ўзгаришлар эҳтиёжи етилганлиги тўғрисидаги хулосага бизни қайта қуриш мантиқи, ҳаётнинг ўзи олиб келди.

Рўй-рост айтишимиз керак: 1985 йилнинг апрелидан кейин биз дарҳол ана шундай ўзгаришлар зарурлигини англаб олмадик. Ижтимоий тараққиётнинг ана шу йўналишида ишимиз бир қадар дуруст деган кенг тарқалган эътиқод ўз таъсирини кўрсатди, чамаси. Жўн бўлмаган миллий муаммолар борлигини билар эдик, албатта. Бу ҳақда КПССнинг XXVII съездида гапирилди. Аммо ҳар қалай бу борада етилган ўзгаришларнинг бутун миқёси кейинчалик намоён бўлди ва шунинг учун ҳам мазкур масалалар XIX партия конференциясида диққат марказида бўлди.

Миллатлараро муносабатлардаги ҳозирги вазиятга жуда мураккаб, деб баҳо беришдан ўзга илож йўқ. Бу борада ҳал бўлмаган масалалар бирин-кетин ўзини намоён этди, неча ўн йилликлар давомида йўл қўйилган хатолар ва айнишлар оқибати сезилди, кўп йиллар давомида газак олиб кетган миллатлараро можаролар рўй берди. Ижтимоий-иқтисодий ва давлатга оид ҳуқуқий муаммолар, экологик ва демографик муаммолар, тил ва маданиятни ривожлантириш, миллий анъаналарни асраб қолиш муаммолари бир-бири билан чирмашиб чигал тугун ҳосил қилди. Бу муаммоларнинг ҳар бирига жуда катта эътибор бериш лозим. Ҳар бирининг ортида тирик одамлар, бутун-бутун миллатларнинг тақдири турибди.

Бизнинг олдимизда мамлакатимиздаги миллий муносабатлар аҳволини ҳар томонлама, принципиал позициялардан туриб муҳокама қилиш ва ленинча принципларга, мавжуд воқеликка, жаҳон ижтимоий тараққиётининг ҳукмрон тенденцияларига таяниб партиянинг миллий масала хусусидаги замонавий стратегиясини ишлаб чиқиш вазифаси турибди. Партия ва жамиятда ушбу масала хусусида кўпдан бери мунозаралар бўлмоқда. Катта аналитик иш бажарилди. КПСС платформасининг лойиҳаси ана шу бутун ишнинг самараси бўлди. Бу платформа умумхалқ муҳокамаси учун эълон қилинди ва бугун Марказий Комитет Пленуми кўриб чиқиши учун тақдим этилди. Платформа матни ва тушган фикр-мулоҳазалар сизга яхши маълум, шу боисдан ҳам айрим асосий масалаларга тўхталиб ўтаман.

1.

Миллий масалани ва аввало **интернационализм билан миллийликнинг нисбати** тўғрисидаги масалани партиямизга революцияни тайёрлаш босқичида ҳам ва айниқса социалистик жамиятни бунёд этиш шароитида ҳам ҳал қилишга тўғри келган эди.

Партия марксистик назарияга тўла мувофиқ тарзда аввал бошданоқ интернационалистик позицияни эгаллади. Ленин назарида интернационализм миллий манфаатларни, ҳар бир миллатнинг ўзига хослигини ҳурмат қилишни, барча халқларнинг тенг ҳуқуқлигини эътироф этишни, миллий зулумнинг ҳар қандай шаклларига нисбатан муросасиз муносабатни албатта ҳисобга олишни ўз ичига олади. Бу мақсадларга барча миллатларга мансуб меҳнаткашларнинг биргаликда куч-ғайрат сарфлашлари билан эришилиши мумкин ва керак. Интернационализм ва миллийликнинг ленинча диалектикаси ана шундай.

Октябрь революциясидан кейин партия олдида миллий сиёсатнинг конкрет йўлларини ва уни амалга оширишнинг шаклларини ишлаб чиқиш вазифаси амалий тарзда кўндаланг бўлди. Чоризмдан совет ҳокимиятига оғир мерос қолди: миллатлараро зиддиятлар мамлакатни пароканда қилган эди, бу мамлакатда яшовчи халқлар ҳуқуқсиз бўлиш билан бир қаторда иқтисодий ва маънавий тараққиётнинг турли босқичларида турган эдилар. Ана шундай шароитда давлат қурилиши муаммоси ҳаётий муҳим аҳамият касб этди. Ўша вақтда кўплар автономиялаштириш ёки ҳатто унитар давлат талабгори бўлдилар. Шу боисдан ҳам омманинг кайфиятини ва жамият тараққиётининг ҳаётий эҳтиёжларини тўғри илғаб ола билган ва шу асосда партиянинг миллий масаладаги мақбул стратегиясини ишлаб чиққан Лениннинг хизмати айниқса улуғдир.

Бутун мамлакат ва шу мамлакатда яшовчи ҳар бир халқ шиддатли тараққиётининг энг муҳим манбаларидан бўлган янги тарихий типдаги давлат федерацияси ғояси шу тахлитда юзага келди. Гарчи кейинчалик Сталин ва унинг атрофидагилар, давлатнинг федератив шаклига бевосита дахл этмасдан, ҳар қалай автономиялаштириш тўғрисидаги ўз ғояларини амалда рўёбга чиқаришга ҳаракат қилган бўлсалар ҳам, Совет Социалистик Республикалари Иттифоқини бунёд этиш билан вужудга келган омил кўпмиллатли жамиятимиз тараққиёти бош йўлини белгилаб берди.

Сўнгги вақтларда бизда миллий муносабатлар соҳасидаги норасоликлар, ўтакетган марказлаштиришнинг, бюрократик бошқарувнинг, бир қанча халқларга нисбатан йўл қўйилган адолатсизликларнинг ҳалокатли оқибатлари кўп марталаб ва ўткир танқид қилинмоқда. Бундай танқид асослидир, устига-устак зарурдир. Совет давлати тарихида бирорта ҳам «оқ доғ» бўлмаслиги керак. Мамлакатимиз тарихидаги лавҳалар нечоғли аламандуҳли бўлмасин жамият ана шу барча лавҳалар ҳақида тўла ва батафсил ахборотга эга бўлиши керак. Аммо, ленинча миллий сиёсат бузилишининг таҳлилини, танқидини давом эттирар ва ҳатто чуқурлаштирар эканмиз, биз бир ёлғон ёки чала ҳақиқат ўрнини бошқа ёлғон ёки чала ҳақиқат эгаллашига йўл қўймаслигимиз керак. Биз инсоният тарихида ноёб воқеа бўлган Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг бунёд этилиши ва тараққиёти тарихига қатъий объектив позициялардан туриб ёндашувимиз керак. Ўтмишни идеаллаштиришга, уни фақат бежаб-бўяб кўрсатишга уринишлар ҳам самарасиз ва номақбулдир. Бу, сиз билан биз кўрганимиздек меҳнаткашлар манфаатларига, социализм ишига хизмат қилмайди. Аммо худди ана шундай ўтмишни инкор этиш йўлига ўтиб олиш ҳам хато бўлур эди. Ўтмишда янги жамият қуриш, халқлар ўртасидаги янги муносабатларни қарор топтиришга бош қўшган кўп авлодларнинг кураши тажрибаси жамулжам бўлгани учунгина худди ана шундай бўлиб қолмасдан, бу ҳолатда биз жуда катта тарихий ғалабаларни қайд этишга ҳақли бўлганимиз учун ҳам ана шундайдир.

Айнишлар ва хатоларга йўл қўйилганлигига қарамай, совет давлати тараққиётидаги асосий нарсани кўра билиш керак. Бу ўринда гап ана шу давлатни бунёд этган, мамлакатнинг иқтисодий қолоқлигига барҳам бериш учун барча оғирликларни ўз елкасига олган, Улуғ Ватан урушида ягона сафга тизилиб она юртимизни ҳимоя қилган, урушдан кейинги йилларда Ватанимизни харобалардан тиклаган барча кишиларнинг ҳаёти ва тақдирига, ўй-фикри ва ишларига баҳо бериш тўғрисида бораётганлигини унутишга бизнинг ҳаққимиз йўқ. Биз ҳаммамиз болалигимиздан бошлаб интернационализм руҳи қон-қонимизга сингиб кетган ижтимоий муҳитда яшадик. Биз учун халқлар дўстлиги қандайдир мавҳум шиор эмас, балки кундалик воқелик бўлган. Наҳотки буни унутишимиз мумкин бўлса, наҳотки биз революциямизнинг байналмилал меросидан воз кеча олсак? Бугун ёғилиб келаётган қийинчиликлар ва муаммолар совет ҳокимияти йилларида таркиб топган ва кўп миллатли мамлакатимизнинг пойдевори бўлган ноёб қадриятларни тўсиб қўйишига йўл қўйиб бўлмайди. Шуни таъкидламоқчиманки, миллий муносабатлар соҳасидаги реал ютуқларимизни бузиб кўрсатиш ва камайтиришга ҳар қандай уринишлар совет кишилари бир неча авлодлари хотирасини таҳқирлашдир, ҳаётимиздаги фактлар билан таққослаганда бундай уринишларнинг бир пуллик қадри бўлмайди.

Агар ҳозир кимки, гўё миллий ривожланиш ва миллатлараро муносабатлар масалаларида Совет ҳокимияти революциядан илгариги Россияга нисбатан бирор-бир туб ўзгаришлар содир этмади, деб даъво қилаётган бўлса, бундай даъво миллатчилик эҳтиросларини авж олдириш ва турли-туман экстремистларча талабларни асослаш учун фойдаланилаётган воқеликни виждонсизлик билан бузишдан бошқа нарса эмас. Миллатчилик васвасасига тушган айрим кимсалар интернационализмни, халқлар дўстлигини бемаъни ташвиқотчилик шиорлари, воқеаликни акс эттирмайдиган афсоналар, деб эълон қилишгача бориб етмоқдалар. Лекин бу хусусдаги баҳслашувларга ўрин йўқ. Жамиятимиз турмушида қардошларча ёрдам, ҳамкорлик, бир-бирларининг ишлари ва ташвишларига дахлдорлик ҳамиша намоён бўлиб турибди. Мен юқорида айтганимдек, гарчи биз бугун миллатлараро муносабатларда жиддий можароларга ва тўпланиб қолган муаммоларга дуч келаётган бўлсак ҳам қардошларча ёрдам, ҳамкорлик, бир-бирларининг ишлари ва ташвишларига дахлдорлик ҳамиша намоён бўлиб турибди.

КПССнинг миллий сиёсати, совет федерациясининг ривожи халқларимизга нима инъом этганлиги тўғрисидаги масала принципиал аҳамиятга эгадир. Келинг, ишга уч асосий мезон — сиёсий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан назар солайлик.

Сиёсий жиҳатдан Октябрь ва ундан кейинги социалистик ўзгаришларнинг энг муҳим якунларидан бири шу бўлдики, Россия халқлари миллий давлатчиликнинг турли шаклларига эга бўлдилар.

Чор Россиясида Украина, Белоруссия, Грузия бўлмаганини, балки Россия империясининг губерниялари бўлганини эслаб қўйишимиз керак, ўртоқлар. Ушбу халқларга яхлит миллатлар деб қаралмас, уларни фақат «император ҳазратлари»нинг фуқоролари, деб билишарди. Закавказьедаги бошқа халқлар, Болтиқбўйи, Молдавия халқлари ҳам шу аҳволда эди. Ўрта Осиёда аҳвол бундан ҳам ёмонроқ эди — феодал-теократик истибдод асоратлари маъмурий қурилишнинг негизи эди.

Революциядан кейин миллатларни жипслаштириш, уларнинг социалистик давлатини бунёд этиш ва айни вақтда ҳамжиҳатликни ривожлантириш, федерацияга бирлаштиришнинг мураккаб жараёнлари бир-бири билан боғланиб, мустаҳкамланиб кетди. СССР бунёд этилганлиги тўғрисида шартнома тузилган 1922 йил, Иттифоқнинг биринчи Конституцияси қабул қилинган 1924 йил бу борада ҳал қилувчи босқичлар бўлди.

1940 йилда СССР составида Молдавия ССР тузилди. Ўша йилиёқ Иттифоққа Литва, Латвия, Эстония кирди. Бу иккинчи жаҳон уруши ёнгини чиқиб кетган, фашизм бир мамлакат кетидан иккинчи мамлакатни босиб олаётган мураккаб тарихий даврда содир бўлди. Болтиқбўйи халқларини асоратга солишнинг реал хавфи ҳам пайдо бўлган эди.

Ҳозир тарихнинг ўша палласида бўлиб ўтган воқеалар хусусида катта мунозаралар бўлмоқда. Бу ўринда ҳали кўп масалаларни таҳлил этиш ва баҳолаш керак бўлади. Аммо ўша кезда Болтиқбўйи республикаларининг СССР составига кириши тўғрисида қабул қилинган қарорни, Болтиқбўйи халқлари танлаб олган йўлни шубҳа остига олиш учун асос йўқ.

Совет раҳбарияти фашизм хавфи пайдо бўлгани сабабли мамлакат хавфсизлигини мустаҳкамлаш учун турли тадбирлар кўриб, таъсир доираларини бўлиб олишни рад этадиган ташқи сиёсат ленинча принципларини жуда кўполлик билан бузишга йўл қўйганлиги ҳам равшандир. Биз буни қатъиян қоралаймиз.

Умуман, ўртоқлар, биз тарихий ҳақиқатнинг тўла тикланиши тарафдоримиз. Бугунги куннинг эҳтирослари ва даъволари олдида бўйин эгиб, субъектив тасаввурлар ва сиёсий ҳисоб-китобларга майл қўйиб тарихни қайтадан ёзиб бўлмайди. Воқеалар ривожини орқага буриб бўлмайди. Тарихий ҳақиқатга ва ҳозирги дунёнинг реалликларига таянибгина олға бориш мумкин.

Тарихий тараққиёт нечоғли зиддиятли бўлмасин, шу тараққиёт натижасида ягона иттифоқ социалистик давлати таркиб топди, унинг территориясида юздан ортиқ халқ яшамоқда. Бу давлатнинг структураси мураккаб бўлиб, унинг таркибига иттифоқдош ва автоном республикалар, автоном областлар ва округлар киради. Шунга яраша ваколатли ҳокимият ва бошқарув органлари, бошқа сиёсий ва жамоат муассасалари таркиб топди, халқларга шулар воситасида тарихий ижодкорлик жараёнига қўшилиш учун йўл очилди.

Аммо шу системанинг ишлашига ва шу тахлитда мамлакатимизда яшаётган халқлар турли-туман манфаатларининг амалга ошишига унитаризм, раҳбарликнинг буйруқбозлик маъмуриятчилик методлари жуда катта зиён етказди, булар республикалар ва бошқа миллий тузилмаларнинг ҳуқуқларини чеклаб қўйди, федерациянинг амалдаги мазмунини сийқалаштиришга олиб келди, бутун жамиятимиз тараққиётига халал берди.

Бу ўринда ўтмишда, айниқса, уруш йилларида ва урушдан кейинги дастлабки даврда айрим халқларга нисбатан адолатсизлик ва қонунсизлик хатти-ҳаракатлари бўлганлигини ҳам айтишимиз керак, албатта. Гарчи бу хусусда тегишли сиёсий қарорлар қабул қилинган ва принципиал баҳолар берилган бўлса ҳам ҳозирги кунда миллий сиёсат масалаларини муҳокама қилар эканмиз, яна бир карра қуйидагиларни айтишимиз керак: Улуғ Ватан уруши йилларида зўравонлик қилиниб, халқлар ўз юртидан кўчириб юборилиши фактлари қатъиян қораланиши керак. Биз совет немислари, қрим татарлари, месхети турклари, қалмиқлар, болқорлар, қорачойлар, чеченлар, ингушлар, греклар, корейслар, курдларнинг поймол этилган ҳуқуқларини қайта тиклаш учун ҳамма ишни қилишимиз керак. Масала жўн эмас, баъзи жиҳатдан мушкул ҳамдир. Аммо бу қанчалик қийин бўлмасин, фақат бир йўл бор — у ҳам бўлса барча учун мақбул бўлган, ҳозир таркиб топган воқеликни ҳисобга оладиган ечимларни сабот билан излаб топишдир.

Энди **ишнинг иқтисодий жиҳати** тўғрисида.

Собиқ чекка ўлкаларни жадал ривожлантиришга қаратилган собитқадам сиёсат натижасида барча иттифоқдош республикаларда Совет ҳокимияти йиллари мобайнида ўзининг кўп тармоқли саноати вужудга келтирилди, социал-иқтисодий тараққиёт даражалари бир-бирига яқинлашди. 1926 йилда эски саноат районлари билан миллий чекка ўлкалар ўртасида аҳоли жон бошига саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш соҳасидаги энг кўп тафовут 38 бараварга етган бўлса, 1941 йилда бундай тафовут 4,1 бараваргача камайди, ҳозирги вақтда эса тахминан 2,3 бараварни ташкил этади. Агар эллигинчи йилларнинг охирларида ишчилар сони фақат РСФСР, Эстония ва Латвиядагина кўпчиликни ташкил этган бўлса, 70-йилларнинг охирларида амалда барча республикаларда аҳвол шундай эди. Урушдан олдин кўпгина халқлар тайёргарлик кўрган кадрларга эга эмас эдилар, эндиликда эса аҳвол тубдан ўзгарди, уларнинг ҳаммаси шундай кадрларга, жумладан, олий малакали мутахассисларга эгадирлар.

Совет ҳокимиятининг дастлабки ўн йилликларида республикалар ўртасидаги иқтисодий айирбошлашнинг мутаносиблиги тўғрисида гап ҳам бўлиши мумкин эмас эди. Ўшанда «бараварлаштириш» сиёсатининг асосий оғирлиги иқтисодий жиҳатдан кўпроқ ривожланган регионлар, биринчи навбатда РСФСР ва Украина зиммасига тушди. Аммо моддий ва техникавий ёрдам ҳамиша ҳам фақат Иттифоқнинг Европа қисмидан Осиё қисмига берилавергани йўқ. Урушдан кейинги тикланиш йилларини эсга олиш кифоя. Россия, Украина, Белоруссия, Молдавиянинг босқин хонавайрон қилган областларида вайронагарчиликларни тугатиш, Болтиқбўйи республикаларининг саноати ва қишлоқ хўжалиги оёққа туришида ёрдам бериш учун бутун Федерация маблағларини қўшди.

Қисқа қилиб айтганда, Совет ҳокимияти йиллари мобайнида барча халқларимизнинг биргаликдаги куч-ғайратлари билан ғоят катта бойлик яратилди. Ҳар бир халқ бу бойликда ўз меҳнати улушини кўришга, уни ўзининг мулки, умумий бойлик деб ҳам билишга ҳақлидир. СССР иқтисодиётини кўп йиллар мобайнида режали асосда ривожлантириш негизида унинг юксак даражада уйғунлашувига эришилди, яхлит халқ хўжалик комплекси таркиб топди. Бунинг устига гап шунчаки ишлаб чиқариш қувватларининг йиғиндиси тўғрисида эмас, балки айни ягона иқтисодий организм тўғрисида боряпти, бу организмнинг айрим қисмлари умуман халқ хўжалиги билан таркиб топган ва чуқурлашиб бораётган алоқаларсиз яшай олмайди.

Мен мана шу ютуқларни қайд эта туриб, халқ хўжалигимиз барча жиҳатларининг уйғун ўзаро боғлиқлигини таъминлашда энг охирги даражага эришилди деб, даъво қилмоқчи эмасман, асло. Афсуски, биз бунда кўп жиҳатдан орқада қоляпмиз, бинобарин меҳнатни кооперациялашни янада чуқурлаштириш — ривожланишимизнинг жуда муҳим резервидир. Бироқ ҳатто бунда халқ хўжалигида эришилган қалин ўзаро алоқалар шундай алоқаларни бузиш йўлидаги ҳар қандай уринишларга том маънода қарши турибди. Қабул қилаётган ва қайта қуриш давомида қабул қиладиган қарорларимизда хатога йўл қўймаслик учун биз ҳаммамиз буни тўла даражада англаб олишимиз лозим.

Тармоқлараро баланс асосида республикалараро алоқаларни таърифловчи баъзи рақамларни келтириб ўтмоқчиман. Республикаларнинг истеъмол қилаётган саноат маҳсулоти умумий ҳажмида бошқа жойдан олиб келинаётган шундай маҳсулотнинг улуши 1987 йилда РСФСРда — 18 фоиз, Украина ССРда — 26, Белоруссия ССРда — 39, Қозоғистонда — 33, Закавказье республикаларида — 33 фоиздан 40 фоизгача, Болтиқбўйи республикаларида — 39 фоиздан 42 фоизгача, Ўрта Осиёда — 37 фоиздан 47 фоизгача ва Молдавия ССРда — 44 фоиз бўлди.

Россиянинг қудратли нефть-газ комплекси барча республикаларнинг энергетика ресурсларига бўлган талаб ва эҳтиёжларининг катта қисмини таъминламоқда. РСФСР, Украина ва Қозоғистон бутун мамлакатни металл билан таъминламоқда, ғалланинг 90 фоизини етиштирмоқда. Ўрта Осиё бошқа кўпгина моллар билан бирга пахта сингари ноёб маҳсулотни етказиб бермоқда. Белоруссия, Литва, Латвия, Эстония аниқ машинасозлик ва енгил саноат маҳсулотини ишлаб чиқармоқда, гўшт, сут ва картошкани энг кўп етказиб бермоқда. Закавказье республикалари ва Молдавия иқтисодиётда ўз ўрнига эгадирлар. Таҳлил шуни кўрсатмоқдаки, амалда бирорта ҳам республика ҳозир эга бўлган потенциални мустақил равишда вужудга келтира олмаган бўлур эди. Худди, шунингдек, биронта ҳам республика унинг нормал ишлатилиши ва самарали фойдаланилишини таъминлай олмас эди. Халқларнинг куч-ғайратларини бирлаштириш натижаси мана шундай.

Ҳақиқий аҳвол мана шундай. Масалан, Латвия ССРда ёқилғи эҳтиёжларининг 96 фоизи, электр энергиянинг 50 фоизи, қора металларнинг 90 фоизи, рангли металларнинг 100 фоизи, химиявий хом ашё материалларининг 80 фоизи, машинасозлик маҳсулотининг 63 фоизи бошқа жойлардан олиб келинаётган маҳсулотлар ҳисобига қондирилмоқда. Ҳар йили чорвачилик эҳтиёжлари учун салкам бир ярим миллион тонна дон ташиб келтирилади. Бу эса шу ерда фойдаланилаётган омухта емнинг ярмидан кўпроқдир.

Арманистон эса ёқилғига бўлган талаб-эҳтиёжининг 100 фоизини, қора металлургиянинг — 93, химия ва нефть химияси саноати маҳсулотининг — 56, машинасозлик ва металлга ишлов бериш маҳсулотининг — 32, гўшт маҳсулотининг — 37 фоизини ва сут маҳсулотининг 64 фоизидан кўпроғини бошқа жойлардан олиб келтирилаётган маҳсулотлар ҳисобига қондирмоқда. Ўзбекистон ССРда нефть-газ саноати маҳсулоти эҳтиёжининг 50 фоизи, кўмирнинг — 56, қора металлургия маҳсулотининг — 80, рангли металлургия маҳсулотининг — 48 фоизи бошқа жойдан келтириш ҳисобига қондирилмоқда.

Ривожланган бозорнинг мавжудлиги ҳар қандай иқтисодиёт нормал ишлашининг энг муҳим шартларидан биридир. Жаҳонда бозор учун нақадар шиддатли кураш бораётгани маълум. Шуниси шубҳасизки, амалда чекланмаган Умумиттифоқ бозорининг мавжудлиги барча республикаларимиз ва регионларимизнинг катта афзаллигидир. Мана, бир мисол. Литва бошқа республикаларга ҳисоб техникаси, телевизион ва товуш ёзиш техникасини, станоксозлик, электр техника, енгил саноат ва озиқ-овқат саноати маҳсулотларини етказиб бериб, бунинг эвазига Россиядан технология ускуналари, автомобиллар, тракторлар, комбайнлар, нефть маҳсулотлари, Украинадан металл ва кўмир, Белоруссиядан калийли ўғитлар, Ўрта Осиёдан пахта, Қозоғистондан рангли металлар ва жун, Молдавия ва Закавказьедан мевалар олмоқда.

Таркиб топган иқтисодий аҳволни идрок этиш ва уни таҳлил этишдан хулосалар чиқариб олиш ҳозирги миллий сиёсатни ишлаб чиқиш учун принципиал аҳамиятга эгадир. Бунда ишлаб чиқарувчи кучлар нооқилона жойлаштирилишининг оқибати бўлган, ўткир экологик ва демографик вазият рўй беришига олиб келган салбий жараёнларни эътиборсиз қолдириш мумкин эмас, албатта. Ҳозир бизда баъзи жойларда меҳнат ресурслари етишмаяпти, вужудга келтирилган қувватлардан тўла даражада фойдаланилмаяпти, жамият эса бундан катта иқтисодий зарар кўрмоқда. Бошқа регионларда, аввало, Ўрта Осиё республикаларида ва муайян даражада Закавказье, Молдавияда аксинча, меҳнат ресурслари ошиб-тошиб кетди. Бу нарса ижтимоий кескинликнинг, можароли вазиятлар, шу жумладан, миллатлараро муносабатлар соҳасида шундай вазиятлар юзага келишининг манбаларидан бири бўлиб қолмоқда. Кейинги вақтларда бунга далиллар жуда кўп.

Вужудга келган вазият сабабларини пухта ўрганиб чиқиш керак, мана шу барча масалалар иқтисодиётимизни қайта қуриш концепцияси устидаги ишларни янада давом эттириш доирасида чуқур ўйлаб кўрилиши лозим. Бу хусусда Ўзбекистоннинг таклифлари бор, бошқа республикаларда ҳам шундай таклифлар тайёрланмоқда. Ўн учинчи беш йилликдаёқ вазиятни ўнглаб олиш йўлида дастлабки жиддий қадамларни қўйиш учун шу ишни давом эттириш керак.

Шу муносабат билан қуйидагиларни айтиб ўтмоқчи эдим, ўртоқлар. Биз ҳозир иқтисодиётнинг у ёки бу тармоғини ривожлантиришда ҳаддан ташқари марказлаштириш, идораларнинг буйруқбозлиги ва ўзбошимчалиги ҳалокатли натижаларга олиб келганлиги тўғрисида гапиряпмиз, гапирганда ҳам тўғри гапиряпмиз. Ваҳолонки, мен бугун сизларга шундай бир томни кўрсата олур эдимки, унда кейинги ўн йил ичида иттифоқдош республикаларнинг янги корхоналар қуриш, саноатнинг бутун-бутун тармоқларини вужудга келтириш тўғрисидаги илтимослари жамланган. Ҳозир марказнинг айби қилиб кўрсатилаётган кўпгина нарсалар республика органлари ва маҳаллий органларнинг қайта-қайта ўтиниб илтимос қилишлари натижасида юзага келган. СССР Олий Совети сессияларининг стенограммаларини олиб кўринг, улар шу хилдаги чексиз илтимослар билан тўлиб-тошганлигини кўрасиз. Шу пайтгача КПСС Марказий Комитетига қанчадан-қанча хатлар келганлигини айтмайсизми! Бунда маҳаллий маъмурлар у ёки бу обрўли объектни қўлга киритишга ҳаракат қилиб, кўпинча марказий идораларнинг энг қаттиқ шартларига рози бўлишарди, ижтимоий ривожланиш учун маблағлар жуда кам ажратилар эди, одамларнинг талаб-эҳтиёжлари амалда эътиборга олинмасди. Бу муаммолар умумий тусда бўлса-да, лекин мамлакатимиз шароитида улар миллий хусусият касб этди.

Умуман гапирадиган бўлсак, иқтисодиётда биз таяна оладиган нарсалар бор, лекин иш ҳам ҳад-ҳудудсиз кўпдир.

Кўп миллатли мамлакатимиз турмуши **маънавий соҳасидаги** аҳволга баҳо бера туриб, аввало ҳажми ва аҳамияти жиҳатидан тарихий бўлган ғоят катта ишни муносиб равишда баҳолаш керакки, бу иш кўпгина ноёб миллий анъаналарни батамом йўқ бўлиб кетишдан қутқариб қолиш ёки қайта тиклаш, уларни иккинчи бор дунёга келтириш, барча халқлар маданиятининг қудратли юксалишини таъминлаш имконини берди.

Биз баъзи халқлар Совет ҳокимияти даврида биринчи марта ўз ёзувига эга бўлди, деган одат бўлиб қолган иборани тез-тез ишлатамиз. Ваҳолонки, бу қандай маънони билдиради? Инсон она тилида сўзлашиш ва ёзиш, ўз халқининг тарихий йўлини, достонларини билиш имкониятидан маҳрум қилиб қўйилса, моддий жиҳатдан қанчалик бадастур бўлмасин, энди у насл-насабсиз, бинобарин эса маънавий қашшоқ ҳам бўлиб қолади.

Мамлакатимиздаги маданий инқилобнинг ленинча сиёсати содир бўлган ҳамма бузилишларга қарамай, зўр таассурот қолдирадиган натижалар берди. Ҳозир ҳар бир халқимизнинг ўз илмий ва санъаткор зиёлилари — миллий маданият тарғиботчилари таркиб топдики, ана шу халқнинг бошқа совет миллатлари қадриятларидан, жаҳон билимлар хазинаси ва бадиий классикасидан баҳраманд бўлиши ҳам шуларга боғлиқдир. Республикаларнинг ҳар бирида илмий марказлар, дорилфунунлар ва институтлар, халқ таълимининг кенг тармоғи, ўзининг театрлари мавжуд бўлиб, миллий кинематография, рассомчилик ва архитектура ривожланиб бормоқда. Ваҳолонки, илмий ва бадиий ижодиётнинг кўпгина йўналишлари давлатнинг ҳар томонлама мададисиз, жамиятнинг ғамхўрлиги ва эътиборисиз ривожлана олмаслиги маълум. Мана шуларнинг ҳаммасини Совет ҳокимияти ўз зиммасига олди, унинг буюк инсонпарварлик вазифаси ҳам мана шундадир.

Маънавий ривожланишимиз якунлари тўғрисида гапира туриб, миллий маданиятларнинг ўзаро алоқаси кучайиб бораётганлигини ҳам эътиборсиз қолдириб бўлмайди. Ўзининг хилма-хиллиги, миллий хусусиятлар ва анъаналарнинг ранг-баранглиги билан бой бўлган совет маданиятининг шаклланганлиги халқларимизнинг биргаликда яшаши ва социалистик йўлдан ҳаракат қилиб бориши натижаси бўлиб қолди. Бу ҳам қардош халқлар ҳамкорлигининг муносиб самаралари бўлиб, биз улар билан фахрланамиз.

Аммо социалистик турмуш тарзининг ёрқин кўринишлари билан бирга бу соҳада ҳам жуда ўткир муаммолар йиғилиб қолганлигига, айниқса, тоқат қилиб бўлмайди. 20-йилларда ташкил этилган ва ўз вазифаларини муваффақиятли бажариб келган минглаб миллий районлар, посёлка ва қишлоқ Советлари асоссиз равишда тугатилди. Турли миллатларга мансуб кишиларда миллий эҳтиёжларни қондириш муаммоси юзага келди, улар табиий жараёнлар оқибатида мамлакатнинг турли регионларига кўчириб юборилди.

Тилларни ва улар билан боғлиқ бўлган барча нарсани ривожлантириш — таълим, ноширлик фаолияти, давлат ва жамоат турмушининг турли соҳаларида бу тиллардан фойдаланиш имконияти муаммолари, айниқса, ўткир тус олди. Иқтисодий, ижтимоий ва демографик омиллар таъсири остида миллий тилларнинг амал қилиш соҳаси муайян даражада қисқара борди, бу эса миллатларнинг жадал қўшилиб кетиши тўғрисида ўтмишда кенг тарқалган назарий қоидалар фойдасига талқин этилди, бу қоидалар программавий йўл-йўриқлар даражасига кўтарилди. Гарчи ана шу жараёнлар жамиятда ҳаққоний ташвиш ва хавотирлик уйғотган бўлса-да, бу жараёнларни чуқурроқ билиш ва оқилона ечимни топиш йўлидаги соғлом уринишлар кўпинча миллатчилик деб таърифланди ва барча оқибатлар шундан келиб чиқди. Баъзи халқлар миллий тиллари аҳамиятининг тушиб кетганлиги шундай ишнинг натижаси бўлди. Бу халқларнинг она тилини сақлаб қолиш ва ривожлантириш, ўз маданияти қадриятларини кўпайтириш муддаоси тушунарлидир.

Мана шу ҳаётий муҳим муаммо хусусида аниқ-равшан позицияни ишлаб чиқишимиз ниҳоятда муҳимдир, бу муаммо сиёсий тус олди ва мамлакат бутун аҳолисининг манфаатларига дахл қилмоқда. Бунда барча адолатли орзу-умидларни эътиборга олиш, ялпи ҳамжиҳатликка асосланган позицияни ишлаб чиқиш зарур.

Кўп миллатли мамлакатимизни ривожлантириш асосий якунлари мана шулардан иборат, ўз-ўзидан равшанки, энг умумий қилиб айтганда совет жамиятидаги воқелик мана шулардан иборат, ҳозирги шароитда биз миллий сиёсатни ишлаб чиқа туриб, ана шуларга асосланишимиз лозим.

Ўртоқлар! Пленум муҳокамасига тақдим этилган КПСС платформаси лойиҳасида, табиийки, етилган муаммоларга умумий ёндашув тўғрисида гап боради, чунки конкрет қарорлар қабул қилиш — ССР Иттифоқи, иттифоқдош республикалар давлат ҳокимияти олий органларининг ишидир.

Платформа партияда, жамиятнинг барча табақаларида, мамлакатимиздаги барча миллатларнинг вакилларида зўр қизиқиш уйғотди. Ундаги принципиал қоидалар кенг миқёсда қўллаб-қувватланди. Жуда кўп мулоҳазалар ва қизиқарли таклифлар айтилди. Баъзи тезислар танқид қилинди — шунақаси ҳам бўлди.

КПСС платформаси чет элда ҳам катта эътиборни жалб қилди. Бу мамлакатимизда амалга оширилаётган қайта қуриш жараёнларига қизиқишнинг кучлилиги билан ҳам, ҳозирги пайтда кўпгина мамлакатларда миллий муаммоларнинг долзарблиги, айтишим мумкинки, жаҳоншумул характерга эгалиги билан ҳам боғлиқдир.

Платформа лойиҳасини баҳолар ва чамалар экансиз, унинг бутун мазмуни биз қайта қуриш доирасида ҳал қилаётган вазифалар мажмуаси сиёсий ва иқтисодий ислоҳот билан бевосита боғлиқлигига эътибор бергансиз, албатта. Шундай бўлиши табиийдир. Бу ўринда энг жонли диалектик боғлиқлик мавжудки, биз буни сиёсатда ҳам, амалий фаолиятда ҳам ҳисобга олишимиз лозим. Ҳақиқатан ҳам биз ленинча ғоялар ва принциплар негизида жамиятни қайта тузишни, янгилашни вазифа қилиб қўйдик. Аммо ўтмишдаги ва ҳозирги бутун тажрибамиз шундан далолат бериб турибдики, миллатлараро муносабатлар муаммосини ҳал қилмай туриб, қайта қуришнинг муваффақиятига умид боғлаш мумкин эмас.

Худди шунингдек қайта қуриш жараёнларини авж олдирмай туриб, социалистик жамиятни демократиялаштирмай ва инсонпарварлаштирмай туриб, бу муаммоларни ҳал этиб бўлмайди, совет федерациясини ривожлантиришга янги омил бахш этиб бўлмайди.

Миллий сиёсатни янгилаш зарурлигини тасодифан таъкидламаётганлигимизга эътиборингизни қаратмоқчиман. Гап шу вақтгача қилинган ишларни четга улоқтириб ташлаш тўғрисида бораётгани йўқ. Аммо ҳозирги босқичда, жамиятимиз тубдан ўзгарган пайтда мамлакатни ривожлантиришнинг етилган муаммоларини ҳал қилишни таъминлайдиган, ҳозирги замон реалликларига мос келадиган миллий сиёсатни ишлаб чиқиш ғоят зарур бўлиб қолди. Платформа ана шундай ёндашувга асосланган. Платформанинг теран фалсафий моҳияти, айтиш мумкинки, байналмилаллик ва миллийликнинг, ана шу маркснча-ленинча ғояни ҳозирги вазиятда қўлланишнинг энг мақбул шаклларини аниқлаб олишдан иборат. Амалий ва сиёсий жиҳатдан эса — ҳар бир миллатнинг эркин ва ҳар томонлама ривожланиши учун ҳамда халқларимиз фаровонлигининг манбаи бўлган иттифоқимизни мустаҳкамлаш учун шароитни таъминлашдан иборат.

Бу соҳадаги алоҳида тўхталиб ўтиш лозим бўлган энг асосий масала — ҳозирги шароитда миллатларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ленинча принципини амалга ошириш йўлидир. Ўтган ўн йилликларда бу соҳада кўп бузилишларга йўл қўйилди. Афсуски, ана шу бузилишлар ижтимоий онгда ҳам маълум даражада мустаҳкамланиб қолди. Шу сабабли назария ва сиёсатимизнинг ана шу туб масаласини аниқ равшанлаштириб олишимиз зарур.

Энг аввало шуни таъкидлаш керакки, партия ленинча миллий сиёсатни, жумладан, бу сиёсатнинг миллатларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш каби асосий принципини изчиллик билан ўтказаверади. СССР халқлари гўё ўз тақдирини ўзи белгилаган эмас, деб уни фақат ажралиб чиқишдан иборат қилиб қўйиш, шу йўл билан миллий масалани ҳал этишнинг бу универсал принципини қашшоқлаштиришга уриниш беҳуда ва қоралашга лойиқ уринишдир. Бизнинг тажрибамиз, бошқаларнинг ҳам тажрибаси ўз тақдирини ўзи белгилашни ажралиб чиқиш ҳуқуқини амалга ошириш билан боғлиқ равишда бир вақтда бўладиган тадбир сифатида қарамаслик зарурлигини кўрсатмоқда. Бу — миллий қадр-қимматни қарор топтириш, тил ва маданиятни ривожлантириш, сиёсий мустақилликни мустаҳкамлаш, иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг кўп жиҳатли мураккаб жараёнидир.

Шу жиҳатдан қараганда қайта қуриш доирасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар мажмуаси миллатларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини амалга оширишда янги катта босқич эканлигини билдиради. Бу принцип ҳозирги шароитда ўзини ўзи бошқаришда мақбул равишда акс этмоқда. Ўзини ўзи бошқариш миллий ўзига хослик сақланиб қолишини, ҳар бир халқ суверенитетнинг барча неъматларидан фойдаланиш, ўз иқтисодий, сиёсий, маданий тараққиётига доир масалаларни мустақил ҳал этиш ҳуқуқини таъминлайди. Шу билан бир вақтда ўзини ўзи бошқариш республикалар ва миллий тузилмаларнинг ҳамма учун муштарак бўлган вазифаларни ҳал этиш, уларнинг бутун мамлакатни ривожлантиришга узвий жалб қилиш манфаатлари йўлида ихтиёрий равишда бирлашувини кўзда тутади.

Миллатлар ўз тақдирини ўзи белгилашининг ҳозирги босқичи республикалар ҳуқуқларини анча кенгайтиришни, ўтмишда йўл қўйилган хатолар ва бузилишларни қатъий бартараф этишни кун тартибига қўймоқда. Ўтмишдаги ана шу хатолар ва бузилишларнинг ҳалокатли оқибатлари жамиятимиз турмушининг турли соҳаларида ҳали ҳам сезилиб турибди. Энг аввало, иттифоқдош республикаларнинг сиёсий мустақиллигини мустаҳкамлашга, уларнинг суверенитетини реал мазмун билан тўлдиришга қаратилган чора-тадбирлар комплекси таклиф этилмоқда.

Иттифоқ ва республика ҳокимият органларининг ваколатларини аниқ белгилаб қўйиш республика ҳокимият органларига улар ихтиёрий равишда иттифоққа топширадиган масалалардан ташқари ўз турмушининг барча масалаларини ўз ихтиёрича ҳал қилишларига имкон беради, шуни ҳам айтиш керакки, республика ҳокимият органлари ихтиёрий равишда иттифоққа топширган масалаларни ҳал қилишда ҳам тегишли сиёсий воситалар орқали иштирок этадилар.

Федерациянинг умумий вазифаларини амалга ошириш учун зарур бўлган ваколатларни иттифоқ ихтиёрида сақлаб қолиб, илгари мавжуд бўлган тартибга принципиал ўзгартиш киритиш таклиф қилинмоқда. Ўша илгариги тартибда иттифоқ ўзи кўриб чиқиши ва ҳал қилиши учун амалда ҳар қандай масалани қабул қилиш ҳуқуқига эга эди. Бу эса республика ҳокимиятининг реал ваколатлари ва суверенитетини кўп жиҳатдан расмий ҳуқуққа айлантириб қўяр эди. Шундай қилиб, иттифоқ ёки республика қонунининг устун туриши муаммоси ҳал этилади.

Федерациядаги муносабатларнинг янги характерига СССР Конституциясида ҳуқуқий жиҳатдан кафолат берилиши керак. Сўнгра, республикаларнинг ҳуқуқларини кенгайтириш ва уларнинг суверенитетини мустаҳкамлаш умумиттифоқ ишларига уларнинг таъсирини анча кенгайтиришда ифодаланиши лозимлигини юқорида айтиб ўтган эдим ва шу фикрни мен ривожлантирмоқчиман. Сиёсий ислоҳот давомида ташкил этилаётган давлат ҳокимиятининг янги тузилмаларида бу соҳада ҳозироқ кўп иш қилинди. СССР Олий Советининг, СССР Олий Совети Президиумининг составида ҳам, конституцион назорат комитети ишининг белгиланаётган тартиби ҳам ана шулар жумласидандир. Энди эса умумиттифоқ муаммоларини ҳал этишда республикаларнинг тағин ҳам кенгроқ ва фаолроқ иштирок этишлари учун фақат ҳуқуқий шароитгина эмас, шу билан бирга сиёсий шароит ҳам яратиб бу йўлдан янада олға бориш тавсия этилмоқда. Бундай ёндашув кадрлар сиёсатида ҳам ўз ифодасини топиши лозим. Умумиттифоқ давлат ва жамоат идораларида, бошқарув аппаратида, ўз-ўзидан равшанки, одамларнинг касб билан боғлиқ фазилатларини ҳисобга олган ҳолда барча халқларимиз вакилларининг кенг иштирок этишини таъминлаш лозим.

Федерациямизни қайта тузиш, иттифоқдош республикалар ҳуқуқларини янада кенгайтириш ва суверенитетини мустаҳкамлаш билан боғлиқ муаммолар комплексида РСФСРни ривожлантиришнинг етилган масалаларини ҳам кўриб чиқиш зарур. Бу масалалар сўнгги вақтда фақат Россия Федерациясининг ўзидагина эмас, умуман мамлакатда баҳс-мунозаралар марказида турди.

РСФСР Иттифоқдаги мавқеи жиҳатидан ҳам, ўзининг ички тузилиши жиҳатидан ҳам ғоят мураккаб миллий-сиёсий ва маданий этник системадир. 1917 йил октябри бошлаб берган қудратли инқилобий ўзгартишлар Россия қиёфасини тубдан ўзгартириб юборди. Бутун мамлакатнинг инқилобий ўзгартишлар йўлига ўтишида, кўпгина халқларнинг иқтисодий ва маданий қолоқлигини бартараф қилишда, Октябрь ғалабаларини ҳимоя қилишда Россия, рус халқи қандай ўрин тутганлиги маълум.

Бироқ йўл қўйилган бузилишлар барча иттифоқдош республикаларга салбий таъсир қилганидек, Россиянинг ўзига ҳам салбий таъсир қилди. Ноқулай нуфус тенденциялари, табиат ресурсларидан пала-партишлик билан фойдаланилаётганли-

Давоми учинчи бетда

ПАРТИЯНИНГ ҲОЗИРГИ ШАРОИТДАГИ МИЛЛИЙ СИЁСАТИ ТЎҒРИСИДА

Давоми. Боши иккинчи бетда

гини, улар талон-торож этилаётганини кўрсатувчи жуда кўп фактлар, Ноқоратупроқ зонадаги, бир қанча бошқа регионлардаги азалий рус областларидан одамларнинг кўчиб кетганлиги ана шундан далолат бермоқда. Кузбассда, Уралда, Волгада, Байкалда, шимолий регионларда ишлаб чиқарувчи кучларни жойлаштириш ва ривожлантиришдаги жиддий хатолар оқибатида кескин экологик вазият вужудга келди. Кўпгина ўлкалар, областлар, автоном тузилмаларнинг социал ривожланишда орқада қолганлиги яққол кўзга ташланяпти. Рус халқининг ва республикадаги бошқа халқларнинг тарихи ва маданияти билан чамбарчас боғлиқ бўлган бебаҳо осори атиқаларни сақлаб қолиш ва тиклаш тўғрисида ҳақли равишда ташвиш билдирилмоқда. Шимол, Сибирь ва Узоқ Шарқдаги кам сонли халқларнинг аҳволи Россиянинг ва бутун мамлакатнинг жамоатчилигини жиддий ташвишга солмоқда.

Ана шу барча муаммоларни ҳал этиш чуқур ва олисни кўзловчи чора-тадбирларни, жумладан ташкилий ва сиёсий тусдаги чора-тадбирларни амалга оширишни талаб қилмоқда. Жуда кўп таклифлар ҳисобга олиниб, платформада Россия Федерациясининг давлат тузилиши, унинг Иттифоқдаги тутган ўрнини такомиллаштириш йўллари белгиланмоқда. Бу таклифлар РСФСРнинг ўзида ҳам, умуман Иттифоқда ҳам кенг муҳокама қилинди ва маъқулланди. Буни биз мамнуният билан қайд этамиз. Марказий Комитет Пленуми бу таклифларни қўллаб-қувватлайди, деб ўйлайман. Республика партия тузилмаларини шакллантиришга келганда эса, бу масалаларни ишлаб чиқишни ҳозироқ бошлаб юборишимиз мумкин бўлур эди.

Платформа, унинг келгусида регионлар бўйича бошқарувга ўтиш тўғрисида гап борадиган қисми хусусидаги фикрларда бу нарса регионлар ўртасидаги алоқаларнинг сусайиб кетишига олиб бориши мумкин, деб ташвиш билдирилган. Бундай ташвиш асоссиз эканлигини айтишим керак. Аксинча, территориялар доирасида иқтисодиётни бошқаришни такомиллаштириш жойларда ижтимоий, экологик ва бошқа вазифаларни яхшироқ ҳал қилишга ёрдам берибгина қолмай, Россиянинг ҳамма қисми ўртасида меҳнатни кооперациялашни ривожлантиришга, РСФСРдаги барча халқларнинг манфаатини кўзлаб, уни яхлит иқтисодий ва сиёсий организм сифатида жўшқин ривожлантиришга кўмаклашади.

Совет федерациясини қайта тузиш доирасида совет автономиясига янги мақом бериш катта аҳамиятга молик бўлади. Платформанинг давлат, хўжалик ва маданий қурилишнинг барча соҳаларида автоном республикалар ҳуқуқларини кенгайтиришга, уларнинг иқтисодий мустақиллигини мустаҳкамлашга тааллуқли таклифларнинг моҳияти ана шундайдир. Автоном областлар ва округларнинг ҳуқуқларини кенгайтириш, элатлар тўп яшайдиган жойларда миллий районлар, шунингдек ўз территориал автономияси бўлмаган сон жиҳатидан катта миллатларга мансуб гражданларнинг умумиттифоқ кенгашларини тузиш имконияти ҳам ана шу мақсадни кўзда тутади.

Автономиянинг бир турини иккинчиси билан алмаштириш тўғрисида таклифлар киритилганига, баъзи автоном республикаларни иттифоқдош республикаларга айлантириш истаклари айтилганига эътибор берган бўлсангиз керак.

Ўртоқлар, шуни рўй-рост айтиш кераккиреалист сифатида биз яшаётган ҳозирги вазиятни ҳисобга оладиган бўлсак, энг муҳими — ана шундай шаклда ўз тақдирини белгилаб олган халқларнинг ҳуқуқлари анча кенгайтирилиши ва амалда ишончли таъминланиши керак.

Яна бир принципиал масалага тўхталиб ўтаман. Платформа хусусида билдирилган фикрларда территориал ўзгаришлар, миллий-давлат ва маъмурий тузилмалар чегараларини қайта белгилаш тўғрисидаги таклифлар ҳам бор. Бу таклифлар турли далиллар билан асослаб берилган. Пленумда бу хусусда қатъий ва равшан позицияни белгилаб олмоқ керак. Биз шунга асосланамизки, «ҳозирги миллий-территориал бўлиниш барча миллатларга мансуб кишилар мамлакатимизнинг исталган жойида нормал яшай олишлари учун ғов эмас. Биринчи навбатда кучғайратларни тегишли шароитлар яратишга қаратмоқ керак. Ҳозир мамлакат маъмурий-территориал картасини ўзгартириш йўлига ўтиш шусиз ҳам жўн бўлмаган вазиятни фақат чигаллаштирган, қайта қуришнинг барча совет кишилари, барча халқлар турмушини яхшилашга қаратилган реал мақсадларга эришишни амалда ноаниқ муддатга кечиктириб юборган бўлур эди.

Бизнинг янги миллий сиёсатимиз ҳар бир халқнинг ўзига хос манфаатларини қондириш ва шу билан бир вақтда гражданларнинг қайси миллатга мансублигидан қатъий назар, уларнинг ҳуқуқлари кафолатларини мустаҳкамлаш учун кенг имкониятларни таъминлаши керак. Платформада ана шу мақсадга эришишга қаратилган бир қанча тадбирлар айтилган. Шуни илова қиламанки, бу тадбирлар биз халқаро майдонда зиммамизга олган мажбуриятларга тўла-тўкис мос келади. Уларни амалга оширар эканмиз, айни пайтда СССРда ҳуқуқий социалистик давлатни барпо этишнинг муҳим вазифаларини ҳал қиламиз.

Шуни кўзда тутиш лозимки, иқтисодий, ижтимоий нуфуз жараёнлари натижасида, миллатлараро кўчиш натижасида бизда 60 миллиондан кўпроқ одам ўз миллий республикалари чегараларидан ташқарида яшайди. Ана шу ҳам гражданларимизнинг қонуний манфаатлари ва ҳуқуқларини ҳисобга олмай туриб, ҳеч қандай муаммони ҳал қилиб бўлмайди, албатта. Бунда ҳеч қандай камситишга йўл қўйиб бўлмайди.

Инсон ёки граждан, шахс ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш замонавий цивилизацияни ривожлантиришнинг муҳим шартларидан биридир. Яқинда Хельсинки битими қатнашчилари бўлган давлатлар вакилларининг Венада бўлиб ўтган учрашувида СССР учрашувнинг якунловчи ҳужжати остига имзо чекди. Мен буни хусусан шунинг учун ҳам эсладимки, федератив давлат реал амал қиладиган шароитда гражданларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунларни янгилаш вазифаси кўп жиҳатли вазифага айланади. Гап фақат Иттифоқ қонунлари ҳақида бораётгани йўқ. Республикалар ҳам Совет Иттифоқи номидан, демакки, СССРга кирадиган барча республикалар номидан имзоланган барча халқаро ҳуқуқий фактларга риоя қилишлари шарт.

Ҳамма ерда СССР гражданларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни кучайтириш керак. Бу тўғрида гапириш яна шунинг учун ҳам муҳимки, қайси миллатга мансублигига қараб одамларни камситиш ҳоллари кўпаймоқда. Қайта қуриш душманлари, жамиятга қарши кимсалар ва гуруҳларнинг «миллатчилик соққаси»ни отиб қаллоблик қилишларига, одамларнинг неча ўн йиллардан буён тўпланиб келаётган норозилигини миллатлараро муносабатлар соҳасига тўнкашга уринишларга биз тез-тез дуч келиб турибмиз. Миллатчилик ва шовинизмнинг, исталган халққа нисбатан душманликни авж олдиришнинг ҳар қандай кўринишлари бизга ётдир.

Биз жамиятни демократик ривожлантириш йўлига ўтдик ва қатъият билан шу йўлдан бораверамиз. Аммо Конституция доирасида бўлаётган тинч намойишлар ва митингларни миллатлараро тўқнашувларга гиж-гижлаётган, бошқа миллатларга мансуб кишиларга зўравонлик қилиб, уларни қўрқитаётган экстремистларнинг йиғинларидан фарқ қилиш керак. Ана шундай тоифадаги кишилар ва гуруҳларга нисбатан бўшанглик қилиш, ялписига гуноҳидан ўтиш ҳалокатли, баъзан эса жиноятк орона дир. Закавказье, Фарғона области, Янги Узендаги воқеалар, чамаси, бу хусусда ҳеч кимда шубҳа қолдирмайди.

Совет қонунларида миллий адоватни авж олдирганлик учун жазолаш кўзда тутилган ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари бу қонунларга, албатта, риоя этилишини таъминлашлари керак. Судлар механизмидаги камчиликлар сабабли миллий заминда содир этилаётган кўпгина жиноятлар аслида жазосиз қолдирилаётгани билан бундан буён муроса қилиб бўлмайди. Қандай шароитларда миллатчилик, шовинистик ташкилотлар ва бошқа экстремист ташкилотлар тақиқлаб қўйилиши ва тарқатиб юборилиши мумкинлиги ва лозимлигини судда ҳал этиш қонунда аниқ-равшан ва кескин баён этилиши керак бўлган вақт етди. **(Қарсаклар)**. Аниқроқ айтмоқчиман: биз барча муаммоларни сиёсий методлар билан ҳал этиш йўлидан бораверамиз, аммо вазиятнинг мушкуллиги тақозо этса, одамларнинг хавфсизлиги ва ҳаёти учун хавф-хатар пайдо бўлса, совет қонунларининг бутун кучидан фойдаланиб қатъий ҳаракат қилаверамиз. **(Қарсаклар)**.

Шу муносабат билан Тоғли Қорабоғ автоном области хусусида ҳозир Арманистон ва Озарбайжонда содир бўлган вазият тўғрисида алоҳида тўхталмоқчиман. Бу ерда рўй берган можаро анчадан бери давом этмоқда ва жуда ўткир тусдадир. Аввалбошданоқ биз бу можарони сиёсий воситалар билан ҳал этишга ҳаракат қилганимизни, аввало, автоном область, иккала республика аҳолисининг нормал турмуши ва меҳнатини мураккаблаштиришга йўл қўймасликка интилганимизни ўртоқлар билишади.

КПСС Марказий Комитетида Арманистон ва Озарбайжон раҳбарлари, республикалар Олий Советларининг депутатлари, меҳнаткашларнинг вакиллари билан бир неча бор учрашувлар бўлди. СССР Министрлар Совети областдаги ижтимоий муаммоларни ҳал этишга қаратилган кенг кўламли қарор қабул қилди. Кейинчалик Тоғли Қорабоғ автоном областини алоҳида бошқариш комитети тузилди. У ерга неча марталаб обрўли комиссиялар, шу жумладан халқ депутатлари съездининг комиссиялари жўнатилди.

Афсуски, барча бу тадбирлар кўнгилдаги натижаларни бермади. Миллий нифоқ шу даражада авж олдики, бу аҳволда кетадиган бўлса, олдиндан айтиб бўлмайдиган оқибатлар рўй бериши мумкин. Неча ўн минглаб одамлар ўз юртини тарк этди, транспорт иши издан чиқди, кетма-кет иш ташлашлар бўлмоқда, бевосита тўқнашувлар содир бўляпти — бугунги вазият ана шундай. Рўй-рост айтадиган бўлсам, биз қатъий чоралар кўриш зарурати арафасидамиз, бебошликка, айниқса қон тўкилишига йўл қўя олмаймиз. Биз одамлар турмуши учун нормал шароит яратиш, келажакка ишонч билан қараш учун барча ишларни қилишимиз шарт.

Ўйлайманки, биз Пленум номидан Арманистон, Озарбайжон раҳбарларига, меҳнаткашларига мурожаат қилиб, тўхтанг, шуни тушуниб олингки, можаронинг янада авж олиши икки халқ учун ҳалокатли оқибатларга олиб келиши мумкин, деб даъват этишимиз керак. Ахир бу халқлар асрлар давомида ёнма-ён яшаган эди ва бундан буён ҳам ёнма-ён яшашлари керак. **(Қарсаклар)**.

Ўртоқлар! Федерацияни тубдан ўзгартиришни таъминлаш иқтисодий муносабатларни ва халқ хўжалигини бошқаришни такомиллаштириш билан чамбарчас боғлангандир. Бу муаммолар платформада етарлича тўла акс этган. Уни муҳокама қилиш якунларини олдиндан ҳал этмай, шу хусусда бир нечта мулоҳазани айтиб ўтмоқчи эдим.

Аввало, ҳозирги қийинчиликлар тазйиқи билан келажакка мўлжалланган принципиал иқтисодий ечимларни ишлаб чиқишда сира-сира адашмаслигимиз керак. Бу ечимларда ҳам меҳнат тақсимоти асосида, ҳам иқтисодий мустақиллик заруратига кўра, интеграцияни ривожлантиришнинг объектив эҳтиёжи ҳисобга олиниши керак.

Ҳозирги шароитда автаркияга мойиллик, иши бир қадар дуруст кетаётган республикаларнинг яккаланишига, бошқалардан ажралиб олишга уринишлари ниҳоятда хавфли бўлур эди. Бу ана шу йўлга ўтиб оладиганлар учун ниҳоятда ғоят салбий оқибатларни келтириб чиқариши мумкин.

Биз Марказий Комитет Пленумида, Совет Иттифоқидаги барча халқлар кўзи ўнгида яна бир карра шу ҳақда айтишимиз керак, токи бу халқлар сафсатабозларнинг сўзларига учишмасин, бу сафсатабозлар ўз шиорларини амалга ошириш нимага олиб келишини яшириб, мазкур шиорларни мустақиллик, ажралиб чиқиш ва шунга ўхшаш «тансиқ таомлар билан» ниқобламоқдалар. Бу халқ тақдири билан масъулиятсизларча ўйнашишдир. Хўш, барча иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маънавий, инсоний, оилавий ришталар билан чамбарчас боғланиб кетган жамиятимизни бўлиб ташлашга, айириб юборишга ҳадди сиғадиган ким экан, ўша! Фақат найрангбозларгина бунга даъват этишлари мумкин. **(Қарсаклар)**. Бугун илмий-техникавий, иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг негизи меҳнатни оқилона тақсимлаш, интеграция, бутун жамият орттирган потенциалдан фойдаланишдир. Бизнинг тажрибамиз ҳам, бутун жаҳон тажрибаси ҳам шундан далолат бериб турибди.

Бизнинг шароитимизда барча республикалар ва регионларни самарали ривожлантириш учун уларни умумиттифоқ меҳнат тақсимотига яна ҳам узвийроқ жалб этиш принципиал аҳамият касб этмоқда. Тўғри, баъзи ўртоқлар бизда меҳнат тақсимотининг ўзи ҳам, нарх белгилаш ҳам дуруст эмас, шартномавий мажбуриятларни бажариш интизоми суст, деб нолимоқдалар. Ҳа, шундай. Ҳозир биз келажакни ўйлаб экономика равнақини режалаштираётган бир пайтда, наҳотки ана шу режаларимизни ўтмишдан бизга мерос бўлиб қолган системанинг камчиликларини қайд этиш негизигагина қурсак? Бу камчиликлар иқтисодий ислоҳотни авж олдириш натижасида бартараф этилиши мумкин ва бартараф этилади, ҳозир биз шунинг ҳаракатидамиз. Аввало, гап шу ҳақда, яъни ана шу ислоҳотни қандай амалга ошириш ҳақида бориши керак, шундай қилиб биз хавотир туғдирадиган ҳамма нарсаларни, бутун мамлакат ва айрим регионлар экономикасига путур етказган нарсаларни бартараф этамиз.

Бизга яхши маълумки, жуда учига чиқиб кетган марказлаштирилган маъмурий буйруқбозлик системаси доирасида илғор корхоналардан қолоқ корхоналарга маблағлар асоссиз тарзда ўтказиб юборилаверди, аммо бугина эмас. Мамлакатнинг иқтисодий регионлари ўртасида ҳам худди ана шундай ҳол рўй берди. Агар рўй-рост айтадиган бўлсак, айрим регионлардан маблағ тортиб олиниб, бошқаларнинг хўжасизлиги ва фаолиятсизлиги копланди. Бу социализмнинг асосий принципига батамом зид бўлиб, «тайёрга айёрлик» кайфиятини уйғотди.

Платформада белгиланган тадбирларнинг амалга оширилиши хўжалик фаолиятининг натижаларидан манфаатдорликни барбод этадиган шунга ўхшаш нонормал ҳодисаларни бартараф этишга имкон беради. Биз Белоруссия, Литва, Латвия ва Эстониянинг тегишли ташаббусларини қўллаб-қувватлаб, ана шу йўлга ўтдик. Бошқа республикалар ва регионларда ҳам шунга ўхшаш таклифлар тайёрланмоқда. Бундай ёндашув барчага омилкорлик намоён этишга имкон беради, иқтисодий самарадорликнинг ўсишини рағбатлантиради. Ҳокимиятнинг республика органлари ва маҳаллий органлари ихтиёрига тушадиган маблағлар кўпаяди ва бу маблағлардан ижтимоий муаммоларни ҳал этишда фойдаланиш мумкин бўлади. Республика, регионнинг иқтисодий аҳволи хўжалик фаолияти натижаларига боғлиқ қилиб қўйилади.

Иқтисодий мустақиллик принципининг катта аҳамиятини таъкидлар эканмиз, буни корхоналарнинг тўла хўжалик ҳисобига ўтиши билан узвий боғлаб кўриб чиқиш лозим бўлади. Буни, ўртоқлар, биз ҳаммамиз тушуниб олишимиз жуда муҳимдир, чунки бу борада ҳали кўпгина англашилмовчиликлар бор. Шуни рўй-рост айтиш кераккиана шу туб масалани ҳал қилмасдан туриб чинакам мустақилликни таъминлаб бўлмайди. Бунинг устига марказ ўз ҳукмини бир даражадан иккинчи бир даражага ўтказишига йўл қўйиб бўлмайди. Бу ҳолда биз такомиллаштиришни истаётган ва хўжалик ҳисобидаги корхоналар асосий ҳаракатга келтирувчи куч бўлган умумиттифоқ бозори регион деворлари билан ажратиб қўйилган бўлур эди.

Наҳотки, шу биз интилаётган марра бўлса? Агар шундай бўлса, вужудга келаётган масалаларни эндиликда бир марказда эмас, балки ўн беш марказ, балки юзлаб марказларда ҳал этишга тўғри келган бўлур эди.

Яқинда биз Болтиқбўйидан келган ўртоқлар билан учрашганимизда, РАФ нима эканлиги ҳақида гаплашдик. Бу яхши корхона, у ерда зарур машина ясалмоқда. Бу машина чет элга ҳам сотиляпти, бу корхонага эса мамлакатдаги неча юзлаб заводлардан деталлар келиб турибди. Агар РАФда техника даражасини кўтариш учун бирор-бир нарсани такомиллаштирилмоқчи бўлса, демак, барчани бунга жалб этиш керак.

Шунинг учун ҳам корхоналардаги хўжалик ҳисоби — иқтисодий мустақилликнинг марказий масаласидир, бундан республика ҳам, корхоналардан нормативларга кўра ажратмалар оладиган маҳаллий Советлар ҳам наф кўради. Бошқача қилиб айтганда, бизда экономикани узоқни ўйлаб маҳаллийлаштириш ҳаётий муҳим масаладир. **Асосий тармоқларни, ишлаб чиқариш инфраструктурасини ривожлантириш, фундаментал илмий тадқиқотларни ташкил этиш, мамлакатнинг ишончли мудофаа қобилиятини таъминлаш, йирик экологик муаммоларни ҳал этиш, табиий офатларнинг оқибатларини тугатиш билан, мамлакатнинг халқаро экономика ва сиёсатда иштирок этиши билан боғлиқ бўлган умумдавлат программаларни амалга ошириш ҳам шу қадар ҳаётий муҳим эҳтиёждир.**

«Тенглаштириш» сиёсатининг салмоқли натижаларига қарамай, бу ишда ҳали жиддий муаммолар бор. Бир масалани ўртага қўймоқчи эдим: регионларда хўжалик ҳисобига ўтиш чоғида биз шундай иқтисодий омиллар ва рағбатлар системасини ишлаб чиқсак бўлмасмикан, бунинг натижасида давлат бюджетининг маблағларидан самарали фойдаланиб, қолоқ районларнинг ҳаётий муаммоларини ҳал этиш учун аниқ мақсадни кўзлаб йўл тутишга имконият яратилган бўлур эди. Назаримда, ҳукуматга ҳозирнинг ўзидаёқ ана шундай топшириқ бериш керак, чунки бу ишни амалга ошириш республикаларга иқтисодий мустақиллик бериш билан чамбарчас боғлангандир.

Миллатлараро муносабатларнинг иқтисодий жиҳатлари хусусида. Мунозаралар чоғида деярли ҳамиша мулк масалалари диққат марказида бўляпти.

Социалистик мулкчиликни такомиллаштириш — қайта қуришнинг асосий масаласидир. Рўй-рост айтадиган бўлсак, бу соҳада етилган ўзгаришларни амалга оширмай, биз меҳнаткашларнинг ишлаб чиқариш воситаларидан бегонасирашини бартараф эта олмаймиз, ҳалол ва жон куйдириб меҳнат қилишдан манфаатдорликни тўла тиклай олмаймиз, хўжалик ташаббусини ва омилкорликни рағбатлантира олмаймиз. Бу масаланинг ҳал этилмаганлиги ҳозир амалий ишларга, жумладан ҳокимиятнинг иттифоқ органлари, республика ва маҳаллий органлари вазифаларини оқилона белгилаб қўйиш вазифаларига таъсир этмоқда.

Биз ҳали бу муаммони кенг доирада муҳокама қилишимиз керак. Ҳозир эса мен яна бир гапни айтмоқчи эдим. Регионларда хўжалик ҳисоби, иқтисодий мустақилликка ўтилиши муносабати билан мамлакатда яратилган халқ хўжалиги потенциалидан оқилона, энг кўп самара олиб фойдаланиш тўғрисидаги масала катта аҳамият касб этмоқда. Жамиятда ҳозир кенг кўламда бўлаётган мунозараларда баъзан шундай таклифлар ҳам айтилмоқдаки, агар бу таклифлар сиёсатнинг пойдеворига айланадиган бўлса, бу бир қийинчиликдан бошқа қийинчиликка олиб келиш бўлур эди.

Дарҳақиқат, биз ҳаддан зиёд марказлаштиришдан, идораларнинг республикалар, регионларга нисбатан бебошлигидан ҳоли бўлишини истаймиз, уларнинг хўжалик мустақиллигини таъминлайдиган, самарали ишлашга ҳалал бераётган занжирларни улоқтириб ташлашга ёрдам берадиган ечимларни топишга ҳаракат қилмоқдамиз. Буларнинг ҳаммаси тўғри, булар марказий министрликлар ва идораларнинг зуғум ўтказишига табиий жавобдир, бу зуғумдан барча республикалар ва регионлар ҳозир ҳам азият чекишмоқда. Хўжалик юритишнинг маъмурий буйруқбозлик системаси худди ана шу зуғумга асосланган эди. Энди ҳаммамизга равшанки, бу система яроқсиз бўлиб қолди.

Аммо шуни ҳам назарда тутиш жоизки, иқтисодий турмушнинг янги шаклларига ўтиш амалга оширилаётганида ягона давлат сифатида Совет Федерацияси тараққиётининг илгариги босқичларида бунёд этилган барча ижобий тажрибадан тўла фойдаланиш лозим бўлади. Мамлакатимизда бир-бири билан комплекс боғлиқ бўлган энергетика базаси ва энергетика таъминоти системаси таркиб топди. Бу — экономикамизнинг пойдеворидир, ишлаб чиқариш коллективлари бамайлихотир ишлашининг, барча республикалардаги маиший масалаларни ҳал этишнинг негизидир. Умумиттифоқ ва регионлардаги вазифаларни ҳисобга олиб, худди ана шундай ёндашувларда транспорт ва алоқа системаси, ишлаб чиқариш инфраструктурасининг бошқа шу каби муҳим жиҳатлари ривожланди.

Хўш, ўртоқлар, биз буларнинг ҳаммасини энди бузиб ташлашимиз керакми? Бу Москва билан Петербург ўртасида подшо қурган темир йўлни бузиб ташлаш керак, деган «инқилобий» шиорни эслатади.

Таклиф этилаётган концепцияларни жуда пухта таҳлил қилиш ва аввало, уларни амалга оширишнинг эҳтимол тутилган оқибатларини фараз қилиш керак. Биз қайта қуришнинг, Федерацияни ривожлантиришнинг, уни янги мазмун билан тўлдиришнинг мақсадлари ва вазифаларига мос келадиган янги иқтисодий сиёсатни ишлаб чиқар эканмиз, ҳис-туйғуларга, нафсониятга ва мавҳум схемаларга асосланмай, пухта ўйлаб иш тутишимиз лозим. Халқларнинг ҳаётий манфаатларига дахлдор бўлган мана шу жуда муҳим ишда чалкашликка, шошма-шошарлик билан қарор қабул қилишга мутлақо йўл қўйиб бўлмайди, мен шундай фикрдаман. Чалкашликка, шошма-шошарликка йўл қўйиш ўнглаб бўлмайдиган оқибатларни келтириб чиқариши мумкин. Ҳар ҳолда одамлар шошилиб-депсиниб турган пайтда ва маълум оқимлар ташкил этган «қарсакбозлик» остида қарор қабул қилиш мумкин эмас.

Агар биз ўтмишдаги нуқсонлар ва камчиликларнигина кўриб, ўн йилликлар давомида вужудга келган реалликларни кўра олмасак, жиддий сиёсат тўғрисида умуман гапириш мумкинми, ахир. Бўлаверади, деб оғзига келганини қайтармай вайсаверадиган кафедра эмаску, бу. Бу гапларимни олимларга салбий муносабат, ишончсизликнинг қандайдир ифодаси деб тушунмаслигингизни истайман. Мутлақо ишончсизлик эмас. Фан бўлмаса, у масъулиятли ҳисса қўшмаса, биз ҳеч нарса қила олмаймиз ва ҳеч нарсани тушуна олмаймиз. Аммо мен бехабар одамлар бир жойда депсиниб, ўзларининг сиёсий концепцияларини бизга тиқиштиришларини истамайман. **(Қарсаклар)**.

Бошқача айтганда, бизнинг барча ёндашувларимиз ва қарорларимизда юксак даражада билимдонлик ва юксак даражада масъулият мавжуд бўлиши лозим. Биз мамлакатда иқтисодий муносабатларни қайта қуриш натижасида вазият тубдан ўзгараётганлигини ҳам ҳисобга олишимиз лозим, албатта. Ҳозирги вақтда Олий Совет муҳокамасига биринчи навбатда мулк тўғрисидаги, ер ҳақидаги, ижара ва ижара муносабатлари, республикаларнинг иқтисодий мустақиллиги, маҳаллий хўжалик ва ўзини ўзи бошқариш, ягона солиқ системаси тўғрисидаги қонунлар киритилмоқда. Улар биргаликда ишлаб чиқариш муносабатлари тубдан ўзгаришини билдиради. Ўртоқлар, айтишим мумкинки, гап инқилобимизнинг янги босқичи ҳақида бормоқда. Бундай шароитда миллий масалани мамлакат да авж олиб бораётган чуқур ижтимоий-иқтисодий жараёнлардан ажратган ҳолда кўриб чиқиш мумкин эмас.

Биз тўғри йўлдан бормоқдамиз, бинобарин, қайта қуриш сиёсатининг асосий йўналишларини қаттиқ туриб ҳимоя қилишимиз лозим. Гўё биз мамлакатда вужудга келаётган муаммоларни иқтисодиётни капитализм йўлига солмай туриб ҳал қила олмаймиз, деган фикрни тиқиштирмоқчи бўлмоқдалар. Иккинчи томондан эса, мен буни ўнг томондан, деган бўлур эдим, бутун қайта қуриш сиёсатини гўё Ғарб бизга тиқиштириб қабул қилдирган тадбир, деб кўрсатишни истамоқдалар. Ҳаммаси бўлмаган гаплар. Келинглар, асабийлашмайлик, балки қайта қуришнинг асосий йўналишини ривожлантирайлик — социализмнинг, демократиянинг имкониятларини, федерациянинг имкониятларини юзага чиқарайлик, жамиятимизнинг маънавий, интеллектуал имкониятларини рўёбга чиқариб, социализмга янги куч бағишлайлик. Гап мана шу ҳақда бормоқда. **(Қарсаклар)**.

Шундай қилиб, сиёсий омиллар каби иқтисодий омиллар ҳам, бир томондан, республикалар ва регионларнинг иқтисодий мустақиллигини мумкин қадар мустаҳкамлаш негизида Совет Федерациясини қайта тузиш ва янада ривожлантириш зарурлигини ишончли равишда кўрсатиб турибди, иккинчи томондан, умумий халқ хўжалиги комплексини мустаҳкамлаш зарурлигини кўрсатиб турибди.

Биз Совет Федерациясининг имкониятларини тағин ҳам тўлароқ намоён қилиш билан боғлиқ масалаларнинг бутун мажмуасини кўриб чиқар эканмиз, маънавий соҳага тааллуқли жиҳатларга алоҳида эътибор ва сезгирлик билан ёндашмоғимиз лозим. Бу гап фан, маданият, анъаналар ҳамда халқимиздаги жуда кўп бошқа жиҳатларга тааллуқлидир. Аммо бугун мен ўткир тус олган тил муаммоси тўғрисида гапирмоқчиман. Бу соҳада бизнинг сиёсатимиз қандай бўлиши керак?

Аввало, биз шунга асосланамизки, шубҳасиз, барча республикаларнинг туб аҳолиси ўз тилини давлат тили деб белгилашга, бошқача айтганда, уни сақлаб қолиш ва ривожлантириш учун ҳуқуқий шарт-шароитларни яратишга тўла ҳақлидир. Бу фақат юридик масала эмас, ўртоқлар. Бу сиёсий масаладир, чунки гап халқларимизнинг ўзларини қандай ҳис этишлари, уларнинг ўз миллий ўзига хослигини сақлаб қолишга ҳақли интилиши тўғрисида бормоқда.

Шу билан бир вақтда миллатлараро муомала воситаси бўлишидан мамлакатимиздаги барча халқлар жуда манфаатдорлар. Объектив сабабларга кўра, бизнинг шароитимизда рус тили ана шундай миллатлараро муомала воситасига айланди. Реаллик шундайки, ана шу тил туфайли барча совет кишилари ўз кучлари ва билимларини кенгроқ ва тўлароқ сарфлаш, Ватанимиз ва жаҳон фани ва маданияти қадриятларидан баҳраманд бўлиш имкониятига эга бўлдилар. Қўлларингиздаги материалларга қараб, платформани муҳокама қилишда қатнашган ва турли миллатларимизга мансуб бўлган кўпгина ўртоқлар СССР миқёсида рус тилига умумдавлат тили мақомини беришни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаётганликларини кўришингиз мумкин. **(Қарсаклар)**.

Бу таклифни биз диққатга сазовор ва ҳокимиятнинг олий органлари қўллаб-қувватласа арзийдиган таклиф деб ҳисоблаймиз. Бу таклифнинг амалга оширилиши ҳеч қандай миллатнинг ҳуқуқларини мутлақо камситмайди ва айни вақтда кўп миллатли мамлакатимизда халқларнинг иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқаларини, уларнинг биргаликдаги ижодий фаолиятини, шунингдек, халқаро ҳаётда фаол иштирокини ривожлантириш учун жиддий ҳуқуқий асос берган бўлур эди.

Бизда ҳозир баъзи жойларда чегарадан чиқишлар кўзга ташланмоқда ва бу қандай оқибатлар келтираётганига бир назар солинг. Ахир, реал нарсалар мавжуд, уларни зўрлаш одамларга нисбатан масъулиятсизликдир. Швейцарияда нима учун учта давлат тили бор. Шведлар атиги бир неча процентни ташкил этадиган Финляндияда нима учун швед тили иккинчи давлат тили деб белгиланган? Нима учун Ҳиндистонда инглиз тили давлат тили деб белгиланган? Чунки барча халқлар учун муштарак эҳтиёжлар бор. Тарихан шундай қарор топдики, мамлакатимизда рус тили ана шундай ўрин тутмоқда. Фақат ўтмишда миллий тиллар ва маданиятнинг ривожланишига путур етказган жиҳатлардан халос бўлмоқ керак.

Биз тил муаммоларини кўриб чиқишни давом эттирар эканмиз, барча майда миллатларнинг она тилини қўлланиш ҳуқуқини эътироф этишга мажбурмиз. Бу турли республикаларда яшаётган ўнлаб миллатларга мансуб одамларга тааллуқлидир. Сўнгги вақтда тил муаммолари баъзи регионларда одамларнинг бир-биридан ажралиб қолиши, чегараланиши сабаби бўлганлигини, иқтисодиёт ва аҳолининг турмуш шароитига оғир таъсир этган кўп кунлик митинглар, намойишлар, иш ташлашларга сабаб бўлганлигини ташвиш ва алам билан кузатиб турдик. Партия ва жамоат ташкилотларининг, давлат органларининг, ижодий уюшмаларнинг, ҳокимиятга эга бўлган ва одамларнинг ақлидрокига таъсир эта оладиган барча кишиларнинг бурчи — ана шу ўзаро ранжишлар, эътирозлар ва қаттиқ туриб талаб қилишларнинг хавфли гирдобига чек қўйиш учун ўзларига боғлиқ ҳамма ишни қилишдан иборат. Барча демократик анъаналарга, ҳозирги дунёдаги мавжуд ҳуқуқий нормаларга ҳам мос келадиган таклиф этилган негизда ана шу муаммолар ҳал қилинади ва кўп миллатли Ватанимиздаги ҳамма тилларнинг ривожланиши учун кенг уфқ очилади, деб ишонч билдиришга рухсат бергайсиз. **(Қарсаклар)**.

Миллатлараро муносабатларда черковнинг тутган ўрни тўғрисидаги масала биз бугун муҳокама қилаётган муаммога туташиб кетади. Маълумки, ўтмишда турли миллатга мансуб одамлар ўртасидаги катта тўқнашувлар, душманчилик, низолар кўп жиҳатдан диний муросасизлик оқибати эди. Бу омил ҳозир ҳам тез-тез ўзини эслатиб турибди. Православ черкови, мусулмон дини, бошқа черковлар тинчлик позициясида турганлигини қадрлаймиз. Улар ўз таъсиридан фойдаланиб, ўз кучи ва имкониятларига қараб, миллатлараро можароларнинг олдини олишга, бундай можаролар юз берган тақдирда уларни бартараф этишга кўмаклашадилар, деб умид қиламиз. Ҳозир черковларга конституцион принципларга тўла мувофиқ равишда ўз фаолиятини нормал ижтимоий шароитда амалга ошириш имконияти берилмоқда. Бу, айниқса, уларнинг таниқли вакиллари СССР халқ депутатлари этиб сайланганида яққол намоён бўлди. Виждон эркинлиги тўғрисида тайёрланаётган Қонун лойиҳаси ҳозирги шароитда диний ташкилотларнинг аҳволи ва фаолияти билан боғлиқ муаммоларнинг ҳаммасини ҳал этиши лозим.

Ўртоқлар! Айтилган гапларнинг ҳаммаси КПССнинг миллий масалага доир тақдим этилган платформасининг мазмуни ва аҳамиятини яхшироқ тушуниб олишга имкон беради, деб умид қиламан, партиямиз катта ва кучли федератив давлат тарафдоридир, бундай давлат Совет Иттифоқига бирлашган барча халқларнинг манфаатларига мос келишига ишонади. **(Қарсаклар)**.

Лениннинг позицияси ана шундай эди, биз ҳам ҳозир ана шундай позицияда турибмиз.

Иттифоқимизни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш учун барча иқтисодий, сиёсий, маънавий, агар жоиз бўлса, ахлоқий асосларни аниқ-равшан тасаввур этиш муҳимдир. Масалани шундай қўямиз: Иттифоқ республикаларга нима беради?

Энг аввало, ўз хавфсизлигини ишончли равишда таъминлашга, қодир бўлган, улкан табиат ресурсларига, ривожланган халқ хўжалик комплексига, илмий билимлар қуролига, техника имкониятлари ва маданият бойлигига эга бўлган замонамизнинг қудратли давлатларидан бирига мансубликни беради. Ҳар бир халқ СССР таркибида муштарак маънавий қадриятларни шакллантириш ва ривожлантиришда иштирок этиш, улардан баҳраманд бўлиш, шу орқали эса Бутуниттифоқ ва жаҳон миқёсида ўзини кўрсатиш имкониятига эга бўлади. Сўнгра барча халқлар Иттифоққа мансублиги туфайли халқаро муносабатларда кенг иштирок этиш, жаҳон воқеаларининг боришига фаол таъсир ўтказиш имкониятига эга бўладилар. Иттифоқдош республикаларнинг халқаро фаолиятда иштирок этиш ҳуқуқларини амалга ошириш воситаларига келганда эса, бу воситалар ҳозирги шарт-шароитларни ҳисобга олиб ишлаб чиқилиши лозим.

Булар — доимий омиллардир. Лекин ҳозирги тарихий пайт билан боғлиқ омил ҳам бор. Совет социалистик жамиятини инқилобий руҳда янгилаш Иттифоқимизни мустаҳкамлаш фойдасига энг асосий далилдир. Айни қайта қуриш бизни демократиялаш ва мамлакатни қайта тиклаш жараёнларининг муҳим таркибий қисми сифатида Совет Федерациясини қайта тузишга олиб келди. Ишончим комилки, халқларнинг ва умуман миллий муносабатларнинг ривожланишига доир барча ўткир ва мураккаб муаммоларни фақат қайта қуриш йўлидагина муваффақиятли ҳал этиш мумкин.

Ниҳоят, ўртоқлар, федерациямизни қайта тузиш шароитида КПССнинг ролига тўхталиб ўтаман. Янги вазиятда партиянинг қандай ҳаракат қилишига кўп миллатли давлатимиз тақдири ҳал қилувчи даражада боғлиқдир.

Партиямиз аввал бошданоқ пролетар интернационализми ғояларидан руҳланган маслакдошларнинг ташкилоти сифатида тузилган эди. Унинг тикланиш жараёни осон бўлмади. Партия Ленин раҳбарлигида умумий программаси ва барча аъзолари учун мажбурий Уставига эга бўлган, демократик централизм асосига қуриладиган ягона ташкилот сифатида шаклланди.

Шу билан бир вақтда партиянинг интернационал асослари унинг у ёки бу миллий отрядлари манфаатлари ҳамда ўзига хос хусусиятларини қандайдир даражада менсимасликни асло билдирмаганлигини таъкидламоқ керак. Бунга демократик централизм принципини тўғри талқин қилиш туфайли эришилди. Бироқ кейинчалик у бузиб талқин этила бошланди, бу эса демократияга зарар етказиб централизмнинг кучайишига олиб келди, партия ташкилотларининг, шу жумладан республикалар ва бошқа миллий тузилмалардаги партия ташкилотларининг аҳволи ва амалий фаолиятига салбий таъсир қилмай қолмади.

Ҳозир биз Ленин тушунган маънодаги демократик централизм принципини тўла ҳажмда тиклашимиз лозим, бу принцип барча партия ташкилотларининг фаол тўлақонли турмушини, ташкилий масалаларда, кадрлар сиёсатида ва фаолиятнинг бошқа соҳаларида уларнинг реал мустақиллигини кўзда тутади. Ҳарбий интизомни эмас, сўзсиз итоатгўйликни эмас, балки муштарак сиёсий ва ғоявий позицияларни ишлаб чиқишга асосланган ҳаракатлар бирлигини кўзда тутади.

Платформада республикалар партия ташкилотларининг мустақиллигини, жумладан, ўз ташкилоти масалаларини ўзи ҳал этиш, партия органлари тузилмасини белгилаш, сиёсий қарорлар қабул қилиш ҳуқуқини кенгайтириш юзасидан баъзи амалий тадбирлар баён қилиб берилган. Федератив тузумнинг янги мазмун билан бойитилиши республика партия ташкилотларининг ролига таъсир қилмай қолмайди. Улар КПСС Программаси доирасида ўз ҳаракат программаларини қабул қилиш имкониятига эга бўлишлари керак.

Сиз билан биз партиянинг навбатдаги XXVIII съездини чақириш тўғрисида қарор қабул қилдик, съезд кун тартибида бошқа масалалар қаторида КПССнинг янги Уставини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш масаласи ҳам бор. Республикалар Компартияларининг фаолияти масалалари федерацияни қайта тузишни ҳисобга олган ҳолда Уставда муносиб акс этса керак.

Ана шу етилган чора-тадбирларни қабул қилар эканмиз, айни пайтда КПССни федераллаштиришга қарши қатъий фикримизни айтишимиз керак. Очиғини айтаман, КПССни федераллаштириш Ленин асос солган тарздаги партиямиз тугашини билдирган бўлур эди, қайта қуришга, бутун социализм ишига ўнглаб бўлмайдиган путур етказган бўлур эди. Ана шу йўлдан борган киши бутун партия ва халқ олдида ўз зиммасига энг оғир масъулиятни олган бўлур эди.

Қўллаб-қувватлашга арзийдиган таклифлар орасида КПСС Марказий Комитетининг миллий сиёсат ва миллий муносабатлар масалалари билан шуғулланувчи комиссиясини тузиш, республика партия ташкилотларининг Марказий Комитетларида, аҳолининг таркиби, миллий муаммоларни доимо назарда тутиш зарурати тақозо этадиган жойларда — область ва шаҳар партия комитетларида ана шундай комиссиялар тузиш тўғрисидаги таклифни айтмоқчиман. Чамаси, ана шу масалалар билан махсус равишда шуғулланиш КПСС Марказий Комитетининг секретарларидан бирига топширилиши лозим, деб ҳисоблаётган ўртоқлар ҳақ бўлсалар керак.

Партияни қайта қуриш (КПСС XXVIII съезди бу ишда муҳим босқич бўлади) ҳозирги пайтда жамиятимизни ривожлантиришда кўндаланг бўлган фавқулодда масъулиятли вазифаларни бажариш имконини беради. Ҳозир партия аъзоларининг позицияси катта аҳамиятга эга бўлмоқда, албатта, ўртоқлар. Турли регионлардаги воқеалар партия аъзоларининг бир қисми жунбушга келган миллий эҳтирослар таъсирида қолаётганлигини, миллатчилик кўринишларига қарши чиқмаётганлигини ёки энг ёмони эса, бундай ҳаракатга қўшилаётганлигини кўрсатди. Партия, унинг ташкилотлари бундай аҳволга тоқат қила олмайди ва тоқат қилмаслиги ҳам керак. Интернационализм дунёқарашимизнинг муҳим жиҳати, коммунистларнинг ғоявий эътиқоди бўлиб келди ва шундай бўлиб қолаверади.

Пировардида қуйидагиларни айтмоқчиман. Миллий масала қанчалик мураккаблигини, у олдимизга қандай ўткир муаммоларни қўяётганлигини ҳаммамиз тушунамиз. Бу ҳурмат-эътиборни, сабр-бардошни талаб қилувчи нозик ишдир. Биз тўпланиб қолган масалаларни айни шундай руҳда муҳокама қилиш, халқларимизнинг ва бутун жамиятимизнинг фикр-мулоҳазалари ва кайфиятларини ҳисобга олиб, қийин миллий муаммоларнинг мақбул ечимини топиш учун Пленумга тўпландик.

Пленумимиз бурилиш ясайдиган даражада аҳамиятга эга бўлиши учун, мамлакада вазиятни соғломлаштириш учун, барча совет халқлари манфаатларини кўзлаб, федерациямизни янада ривожлантириш учун шарт-шароит яратиш мақсадида ҳамма ишни қилиш керак. **(Қарсаклар)**.

Тўра МИРЗО

ҚУЁН

У ёғимга игна санчдилар,
Бу ёғимга игна санчдилар.
Пастроғимга игна санчдилар,
Ҳар ёғимга игна санчдилар.

Санчдилар игнани фикримга,
Алмаштириб икки кўзимни,
Байроқ экиб муштдек еримга,
Сайладилар соқчи — ўзимни.

Тун-кун кўзим узмайман туғдан,
Туғаверар хотиним қуён.

Айлаганга мени бор йўқдан,
Эрта-кеч ўқийман шараф-шон,
Эсимда йўқ отамнинг номи,
Унутганман онамнинг юзин.
Аждодларим ўтишган оми,
Билмаганлар тенглик, бахт сўзин.
Бахт экамиз бор еримизга,
Куз, қиш бахтни териб яшаймиз.
Деймиз сиғмай биз теримизга:
«Доим тайёр!», «Лаббай»,
«Биз шаймиз!»
Манглайига бахт муҳри босилган,
Қатордаман, ёрдир шараф-шон.
Ҳужжатимга ҳатто ёзилган,
Бу қуёндир, бахтиёр қуён.

●

Сўнгги булбул ташлаб кетди Ўзбекистонни,
Энди унинг нолалари уйғотмас тонгни.
Овозини босиб кетди темир уловлар,
Боғ устига бошлаб келди пахта майдонни.
Булбул билан йўлчи бўлди қадимий қўшиқ,
Ортди толғин қанотига оҳангни қўшиб,
Тумшуғига куйини эмас қисиб тоқатни,
Кетди булбул олисларга уч-и-иб-учиб.
Булбулни билмаган эл буккайдур қаддин,
Сўзнинг қадрин билмаган эл билмас ўз қадрин,
Бундай юртнинг оғочидан ясалар тобут,
Тўйга етмас,
ўйда кезмас —
сезмас куй ҳаддин.
Булбул куйин тинглаб, тикка бўлганлар қани?
Тун-кун ўйин тирнаб, кўкка тўлғанлар қани?

Она куйнинг йўргагида кўзларин очиб,
Алёр тинса,
мадор синиб сўлганлар қани?
Булбулсиз юрт, йўлсиз юртдир, гулсиз, қўлсиз юрт,
Ўчоғида,
ҳеч ёғида ёнмас ўчган ўт.
Булбулларин қовурган эл —
совурилган эл,
Шеър нобуддир,
ер нобуддир, тилу дил нобуд.
Илкинг-мулкинг,
илкинг-ўлканг,
бердинг имконни.
Жон йўлиға жонни тикмай кетказдинг жонни.
Сўнгги булбул,
мунгли булбул,
кўнгилли булбул
Тумшуғида олиб кетди Ўзбекистонни.

●

Тенг эмас дарахтлар ҳуқуқи,
Ҳаммасини суймайди офтоб.
Бир дарахтнинг қўлида туғи,
Қолганларин устида азоб.

Ғовлаб ўсар мевасиз дарахт,
Япроқлари ўқийди фармон.
Юк кўтарган дарахт-чи карахт,
Билмаски тепада бор осмон.

Фарзандларин опичган шохлар
Шамолнинг дўқидан синади.
Бош дарахтдан кўчган япроқлар
Муштипар дарахтни минади.

Бош дарахт осмонга урар дўқ,
Мазлумада эса мажол йўқ.
Мева бор, опкетмоққа тева бор,
Азоб бор, озор бор, йўқ ҳуқуқ.

Тўнка қолар яраланган,
Илк бор осмон кўринар кенг.
Ер юзида арраланган
Дарахтларнинг ҳуқуқи тенг.

●

Мен йўлчиман, йўлсиз гангиган,
Садоқатнинг ўчган рангиман.
Ҳар кас учун гўё янгиман.
Шарқу Ғарбнинг мангу жангиман.

Неча йилки қулоқ остида
Минғирлайсан, ёндашмас сасинг.

Тўрт минг йиллик қилич дастида—
Боволарнинг ютдим нафасин.

Кулгуга ўч оқсоқол тарих
Хома бериб сенинг қўлингга.
Айтибдики, қил буни таъриф...
Яхшиси, жим кетгин йўлингга.

Мен жағингга туширай десам,
Қўлларимда кечмиш—бисотим.
Пешонамга бир нени битсанг,
Билиб қўйки, ўзгармас отим.

Манглайимда ажин изи мўл,
Ажин тугул, бобом солган йўл.
Қўлларим банд, узатма қўлинг,
Кет, бу калта йўл—сенинг йўлинг.

Уткир РАШИД

ЁР ДЕГАНИМ ШУ

Ёримни кўринг ёр дегулик ёр деганим шу,
Кўзларига қаранг, кўзлари хумор деганим шу.

Осмон каби кенг кўк водийда ул ой кўринади,
Ер ойи гўзал, кўк ойи бекор деганим шу.

Ойдинда кезар сув ёқалаб сув парисидек,
Сув ишқида ул тунлари бедор деганим шу.

Сув бирла жўяк бағрига ой нури таралди,
Сув қўйнида, нур қўйнида ул ёр деганим шу.

Гулгун юзи-ю кўксида қирқ кокили маржон,
Сочлар қўнғири бўйнига тумор деганим шу.

Оқ кўйлагидан тортади тонг еллари ҳар дам,
Ел ҳам яширин мен каби хуштор деганим шу.

Ёрнинг таърифи кетди қўшиғингда эй, Уткир,
Боғим ҳам шу ёр қўлида гулзор деганим шу.

ШИРИН ХАЁЛ

Бордим-у тополмадим, шаҳло кўзли ёримни,
Ёрилиб айтолмадим, дилимдаги боримни.

Тентидим чорбоғида бўлиб гирди капалак,
Яхши ҳамки кўрмади, бу паришон ҳолимни,

Изладим гуллар аро, гоҳ очиқ, гоҳ яшириниб.
Ишқ ўти ҳеч қўймади, қўлга олдим торимни,

Учди куй бўлиб булбул, излаб у рухсорини,
Не қилай, дардидаман, кўзлари хуморимни.

Мен чўпон, у сут соғар, сутга йўғрилган ўзи,
Билармикан ул пари менинг аҳд-қароримни.

Рози бўлса-бўлмаса, менга энди бари бир,
Ҳеч кимсага бермайман бу ширин хаёлимни.

БИЛГАНМИСИЗ?

Бир кўриб мен бўлганимда маҳлиё, билганмисиз?
Суратингиз этганимда дилга жо, билганмисиз?

Бир жаҳон ҳусну-чирой бирла кўзимга кирдингиз,
Ёпирай, деб кўз юмиб тутсам ёқо билганмисиз?

Янги чиққан ойни кун балдоқ қилиб таққандайин,
Чеҳра офтоб, кўз олов сочса зиё, билганмисиз?

Икки шаҳло кўз китобга нур қуяр ёндиргудек,
Ёнингизда ўлтириб боқсам қиё, билганмисиз?

Сиз кимга маҳлиё-ю, ҳамма сизга маҳлиё,
Еру осмон бўлса сизга мубтало, билганмисиз?

Бир кўриб мен бўлганимда маҳлиё, билганмисиз?
Суратингиз этганимда дилга жо, билганмисиз?

Карим БАҲРИЕВ

ИККИ ДУНЁ ЧЕГАРАСИДА

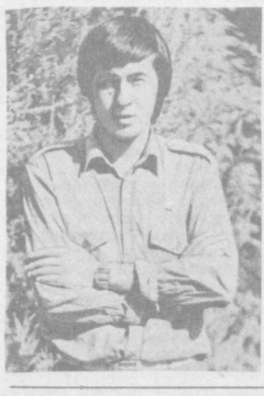

Сизга ҳавола этаётган бироз ўксик, дилгир ушбу шеърлар ва бадиҳаларни турли ёшлик дафтарларимдан йиғдим. Яқин машаққатли йилларда ўзбекона адабиётимизнинг дард чекиш ҳуқуқи ҳам топталган эди.

Биз ҳар куни, ҳар соат, ҳар дақиқада ниманидир йўқотмоқдамиз. Кечагина дераза тагида шовуллаб гуллаб турган олучанинг барглари сарғайди, тўкила бошлади. Товонингни қитиқлаган нозик майсани қорни оч қўй катирлатиб чайнаб ютиб юборди, қўйини эса биз сўйиб едик. Пастаккина ҳовлисининг чиқаверишида нураган деворга суяниб писта сотиб ўтирадиган кампир анчадан буён кўринмай қолди, биз эса буни сезганимиз йўқ. Кампир эса аллақачон дунёдан ўтди, илоҳим, руҳи шод бўлсин... Ҳар куни кимдир кетмоқда. Шу бирин-кетин кетаётган одамларга қараб шоир нимадир демоғи керак. Гоҳида ўйлаб қоламан: хўш, 30-40 йилдан кейин шу теварагимдаги одамлардан ким қолади? Кўпчилик кетган бўлади. 100 йилдан кейин-чи? Ҳеч ким қолмайди. Бошқа одамлар келади, чеҳралар ўзгаради, агар 100 120 йил яшасанг, теварак-атрофда бирорта танишинг тенгдошинг бўлмайди, янги авлод яшайди, сенинг гап-сўзинг, хулқ-атворинг уларга тўғри келмайди. Болангдан кейин ҳам яшаш шарт эмас. Ана шу фоний ҳаёт учун қайғурса бўлмайдими?!

Биз кетсак ҳам ҳаёт давом этади. Бу —таскинбахш ҳақиқат. Аммо шундай йўқотишлар борки, уларнинг кетиши халқ учун ҳалокатлидир. Булар — қумга сингиб бораётган денгизимиз, болаларимиз тушунолмай бораётган сўзларимиз, она тилимиз, миллий хулқ-атворимиз, ўзлигимиз... Шулар учун қайғурса бўлмайдими?!

Шундан кейин ҳам ушбу замонда қайғуриш мумкин эмас, дейдиган киши бўлса, унга шундай дейман: «Ҳамма кулаётган замонда, бир инсон қайғурса нима бўлибди? Ҳамма кулиши учун, ҳеч бўлмаганда, бир киши йиғлаши керак-ку!» Айтгандай, агар бор-йўғи бир кишиси йиғлаётган бўлса, халқ ўзини бахтиёр ҳисоблай олмайди.

Мана, ёзганларим...

1962 ЙИЛ. 15 ИЮЛЬ

Мен туғилдим. Кимдир қувонди.
Кулбасида ғаюр чекди ғам.
Энди юртга тўй бераман деб,
Кўкрагини кўтарди отам.
Чиллакилар рангга инган чоғ
Бир кишига кўпайди дунё —
Йўқ, ўрнидан қўзғалмади тоғ,
Ўзанидан чиқмади дарё.
Отам хурсанд, уялар онам
Мен йиғлардим, ҳамма куларди—
Тоғ ўрнидан қўзғалмаса ҳам,
Бир силкиниб қўйса бўларди.
Кўзларимни ҳайратла очдим:
О, поёнсиз нотаниш олам!
Бахтни севиб ортидан чопдим,
Мени эса севиб қолди ғам.
Йўқ, ҳаётга ҳали қонмадим,
Англанмасдан ётибди олам.
Бахтни излаб мен тополмадим,
Лекин мени излаб топди ғам.
Бир кун кетсам, йиғлар куртаклар,
Тунги боғлар, қушлар билгайлар.
Шохи бешик бўлган теракнинг
Бир шохидан тобут қилгайлар.
Кимдир кулар ва кимдир куяр.
Тоғ қуламас. Тошмагай дарё.
Бу тун бўлар...Ё жим-жит саҳар...
Бир кишига камаяр дунё...

1981

КИМ ЖАВОБ БЕРАДИ БИЗГА...

Она кучаниб пешонасидаги терни артади: одам туғилди.

Момо кампирнинг қўлидаги гўдак чирқираб йиғлайди — олам нуридан кўзи қамашади, нотаниш дунёдан қўрқади, онанинг ботинига қайтиб кириб кетгиси келади.

Одам ёлғиз дунёга келади.

Одам яшашга маҳкумдир.

Гўрков пешонасидаги терни сидиради: одам ўлди.

Одамнинг ўлгиси келмайди. Агар у ўзини ботирликка солса, ишонманг. Шарқнинг мутафаккирлари саройда шоҳ ҳақида гапирмагандай ўлим ҳақида кўп сўзламайдилар, зеро ажал — оламнинг шоҳи, олам ажалнинг саройидир. Мағрибнинг нуктадон донишлари ўлим ҳақида кўп фикрлайдилар, ўзларини ажалолди жасурликка ҳозирлайдилар — бу сўзамоллик ва тайёргарликлар ҳам ўлимнинг Улкан ҳодиса эканидан далолатдир.

Одам ўлимга маҳкумдир.

Одам дунёдан ёлғиз кетади. Ҳеч ким бировнинг ўрнига ўлиб бермайди.

Шу мулоҳазаларни ўйлар эканман аллақайда бошқа бир дунё бордай, кимдир бизни битта-битта бу дунёга юбориб, яна битта-битта қайтариб олаётгандай туюлади.

Қайда ўша рост дунё?

Ким экан у — соҳибқудрат?

У Буюк тажрибачи машғулотини қачон бошлаган? Қачон тугатади?

Чархи кажрафтор айланар экан, ул тажриба қилувчи мени нега айнан шу замонга, айнан шу йилларга, айнан шу ерга ва айнан шу одамлар орасига раво кўрди?

Ўзимдан сўрмай айнан шу замонда бор қилган Зот ҳеч бўлмаса, кетар чоғимда сўрармикан, хабардор қилармикан...

1979

БУ КЕЧ ҲАМ—

соғина бошладим яна,
эй, юрак, сен нима истайдирсан, айт —
борми яшаш учун бирор баҳона
ёки ўлмоқ учун тузукроқ сабаб.
Соғина бошладим бехосдан, бекор,
Кўнгилда шиддатмас, балки шафқатдир,
Бахт қуши эмасдир тепада, ўчкор
ўлжа излаб кезган бирор калхатдир.
Ҳайрона кўзимни осмондан олдим,
қаро ерга боқдим — эгасиз, унут—
ётар
тун бағрида чўзилиб, ҳолсиз,
бир умр йиғлашга арзигулик юрт.
Соғина бошладим. Етимдай, Дилхун.
Умр ўтар чопсанг ҳам, йиқилсанг, турсанг...
Мен бўлсам-бўлмасам чиқаверар кун,
бекорга хафаман, беҳуда хурсанд.
Бир парини севсам, пок бўлса нурдан,
сўнг чилвир сочига осилиб ўлсам —
тақдир бу бахтни ҳам кўп кўрди мендан,
сочини кесибди ахтариб келсам.
Пичоқдай юпқа ой дилни оғритар,
майсалар товонни тилиб қилар қон.
Оқариб келмоқда тоғлар ортидан
менсиз ҳам отиши мумкин бўлган тонг.
Ай, майли, мен ўлсам тугамас дунё,
шу учун Худоға шукр айтиб ўсдим...
Лекин Худо йўқ, деб кулади гоҳо
жуда кўп китоблар ўқиган дўстим.
1982

ТОШТАРОШ

Ҳар тонг Киото тарафдан чиқадиган қуёш Шинжон ва Қандаҳор устидан ўтиб Мағрибга йўл олар экан, ўзининг сим-сим нурларини Туркистоннинг баланд-баланд тоғлари, ясси-ясси кенгликлари, қақроқ саҳролари-ю, шовуллаган боғлари қатори тиғдор чўққилар пойидаги шу мўъжазгина қишлоқдан, шу жумладан, қабристон ёнидаги тоштарошнинг ҳовлисидан ҳам аямайди. Ҳа, чексиз оламнинг бир чеккасидаги шу қишлоқ тепасида ҳам ҳар саҳар қуёш чиқади, ўзига шукур (қуёшнинг).

Тоштарошнинг қишлоқ мозорига туташ, деворлари нураб бораётган лойшувоқ ҳовлиси бу тоғ қишлоғини дунё билан боғлаб турадиган ягона йўлнинг четида бўлгани учун қишлоқдан чиқаётган ёки келаётган ҳар бир йўловчининг назари албатта тупроқ устида шошиб юрганларнинг сўнгги манзили — мозоротга ва шу маконнинг ягона қоровули, боғбони ва гўркови бўлмиш тоштарошнинг кунгай бетдаги ҳовлисига тушади.

Унинг ўткинчилар билан иши йўқ, қишлоқда қазо бўлса, тонг-саҳардан гўр қазишга тушади, тушликдан кейин эса тош тарошлайди. Бу жудаям майда, заҳматталаб иш — кунига бир, нари борса икки тошни ўйиб ёзади. Тўқмоқни чўқморга солган пайти учиб кетган тошчалар тиззасига сачрайди, гоҳо билагини тилиб ўтади, чилпиллаб чиққан терни қотма бармоқлари билан сидирар экан, кафтидаги кукун юқи пешонасида сомон йўлидай из қолдиради. Унинг на бу изга, на қараб кетаётган йўловчиларга ва на бу дунёга иши бор, аллақайда халқ қўзғалиб, мустақилликка эришгани ҳақида гапираётган радионинг жавраши ҳам қулоғига кирмайди, тошни тинимсиз тарошлайверади.

Қабртошларга талаб бор — каттагина қишлоқда деярли ҳар куни кимдир қазо қилади. Айниқса, қишнинг охирларида ўлим кўпаяди, тош тайёрлаб улгурмайди. Ёзда бироз нафас ростлайди. Ясаган қабртошларига эга топилишига ишонгандан олдиндан тайёрлаб қўяверади. Энди исм-шарифи ёзиладиган марҳум бўлса кифоя.

Ўнгагидаги терни сидириб, ивиган бармоқларини шўрлаган этагига суртади-да, яна ишини давом эттираверади. Менинг термулиб турганимни ҳам сезмайди.

У чуқур қазиб мурдаларни кўмаверганидан мозорот ҳам улкан қишлоққа айланган. Қатор-қатор қабрлар ёнидан навбатдаги гўрни кавлаб, чуқурдан чиққан илиқ тупроқни сиқимлаб ҳидлаётганини кўрганимда, у менга ўта нуроний, бу машғулотини кўп замонлар, минг йиллар аввал бошлагандай, бу кетишда қишлоқнинг ҳамма одамини кўмиб тугатадигандай туюлади.

Ёнма-ён териб қўйилган бети силлиқ уч-тўрт қабртошига термуламан. Дўппайган қабрига бу тошлар қўйиладиган одамлар ҳали тирик. У ҳали ҳеч нарсадан бехабар, ер босиб юргандир. Балким гул ҳидлаб ўтиргандир, ухлаётган — бир ҳовуч сувни туш кўраётгандир. Ёки бозорга бораётган, ҳозиргина йўлдан ўтаётиб ўзининг қабрига тош йўнаётган манови устага қараб кулиб кетаётгандир... Эҳтимол, шу фикрларни ўйлаётган кишининг — менинг қабртошимдир бу эгасиз тош.

Бир-бирига оғаларча суяниб турган тошларга боқиб, томоғимга нимадир тиқилади: биламан, одамлар шу тошлар тайёрлиги учун ўлмайди, тоштарош бу машғулотини тугатса ҳам чархи кажрафторнинг ажали тўхтамайди. Лекин не учун бу тошлар айбдордай елкама-елка мингашади...

Тоштарош навбатдаги тошни олиб текислай бошлади. Токио тарафдан чиққан қуёш Кобулнинг тепасидан аллақачон ўтган, қишлоқнинг кунботар томонидаги бешикчининг томи устидан Новгородга томон кетаётган эди. Дунёда на Токио, на Новгород борлигидан бехабар бир ўзбек тоштароши яна бир қишлоқдошининг қабри учун тош йўнмоқда.

1986

Абдусаттор ҲОТАМОВ

ОВОЗ

ҲИКОЯ

ХОНАМДА ЁЛҒИЗ эдим. Юлдузлар шивири булутлар орасида қолиб кетган, ердан эса бирон сас чиқмасди.

Қулоғим жимжитликдан том битганди.

Туйқусдан «тиқ» этган овоз эшитилгандай бўлди. Елкамни оғир хаёллар эзиб турарди. Хаёллар мени таслим қилаёзганди.

Шомдан бери оппоқ қоғозга қараганча мук тушиб ўтирар, мен гўёки йўқ эдим. Балки ростдан ҳам йўқдирман. Бор бўлганимда нима? Бирор нарса ўзгаряптими? Олам ўз меҳварида тинмай айланмоқда. Мен эса ҳаёт шу экан-да, деб умрим тинч, осойишта ўтаётганидан ўзимга ўзим таскин бераман. Баъзида бир-бирига ўхшаш кунлар жонимга тегиб кетар, бир пайтлардаги орзуларимнинг учқур қанотларини эмас, балки судралган қора кўланкасини аниқ-равшан кўргандек бўлардим.

«Ҳаёт нима ўзи, тирикликми?» Бош чайқайман. «Унда нега туғилдинг?» «Туғилишим керак бўлгани учун-да, албатта». «Бор бўласан, кейин йўқоласан. Балки йиллардан кейин яна бошқатдан дунёга қайтарсан. Ҳаётинг ўшандай изсиз кечса тирикликдан не фойда ахир?..»

Булар менинг қалбимдаги икки руҳ кураши: бири юпатувчи, бошқаси исёнкор.

Қаердандир тиқиллаган овоз эшитилди. Қоронғи кўнглимнинг бурчагида қаердан келяпти бу товуш деган милт этган фикр эриниб ўтди. Ўтди-ю яна зулмат қаърига чўкиб кетди...

Яшаш... бу курашдир. Бу мураккаб масала. Шундай яшагинки, яратганнинг ўзи ҳам сенга тан берсин. Шундай яшаганлар қандини урсин! Сен-чи, дунёга келганингдан норози бўляпсан. Юқорига ўрлаган сўқмоқлардан қанчалик баландлай деганинг сайин аксинча, пастга тушиб боряпсан. Тақдиринг шудир-да балки. Сен ҳаёт кечиравер. Ўзинг айтдинг-ку, бу тириклик белгиси деб, яшаш эса қалб учқунидан гулхан ёқмоқ ва олам-жаҳонни ёритмоқ.

... Тиқиллаган овоз кучайгандек бўлди. Ҳа, ростдан ҳам, қаердандир овоз келарди. Ачишган кўзларимни ишқаб, стулдан турдим. Йўлакка чиқиб, эшикни очдим. Димоғимга шабада аралаш мен қўмсаган тупроқ ҳиди урилди. Во ажаб, мен тирик эканман. Ташқарида ҳеч ким йўқ эди. Соядек судралиб, айвонга чиқдим. Қулоқ солдим. Жимжитлик шувиллардир, холос.

Хаёллар мени обдон толдирибди. Бўлмаса нуқул тиқ-тиқ деган товушни эшитгандек бўлаверармидим? Бечора одам!

Яна йўқ бўлгим келди. Ҳеч нарсани сезмаслик, ҳис этмаслик, ҳатто тиқ этган бояги овозни эшитмаслик учун. Қандоқ маза. Ие, мазани ҳам билмайсан унда. Лекин у барибир маза.

Ростдан ҳам, йўқ бўлиб қолишни жуда истардим. Бунинг учун нима қилиш керак? Дарвоқе, шундай ҳолни бошдан кечирдим-ку, боя. Қаерда? Стулда-да!. Бориб ўтирдим.

«Тиқ». «Тиқ». Бу товуш юрагим қопқасини ёриб, отилиб чиқай дерди.

Йўлакка чиқдим: «Ким у, ким?» Айвонга чиқдим: «Ким, ким?» Хоналар бўйлаб титраб-қақшаб ҳайқирдим. «Ким у тиқиллатаётган?!»

Жавоб йўқ. Бўғзимга қайноқ алланима тиқилди, кейин кўзларимда ёш сездим. Мен кечмиш ҳаётимга таслим бўла бошлаган, энди ўзимга таскин бериш учун хонамга кириб умримдек ҳали ҳеч нарса битилмаган оқ қоғозга «Ҳаёт кечиравер, эй одамизод!» деб ёзмоқчи бўлдим. Ва шу ниятимнинг ўзиёқ танимга хотиржамлик ва ҳузур бахш эта бошлади.

Стулга чўкмасимданоқ тиқиллаш тезлашди ва вужудимда қайта пайдо бўлган титроқ оқибатида қўлларимдаги қалам сирғалиб ерга тушди, дераза остига думалади. Аста энгашдим. Олаётиб, ҳайрон бўлиб қолдим. Овоз дераза ортидан келарди. Дарпардаларни шашт билан силтаб, икки тарафга сурдим. Муздек ойнага пешонамни тегизиб, ташқарига қарадим. Бироқ зимистонда ҳеч нарса кўринмас, нимадир ваҳимали гувилларди. Бундай овозни қачон эшитгандим? Ўйлашга менда на мажол, на рағбат бор эди. Бироқ овоз мени тинч қўймас, том битган қулоғимни тобора қоматга келтирар, қалбимни, бутун вужудимни қоплай бориб, ҳушимни йиғишга мажбур қиларди. Азоб билан ўйладим ва ниҳоят, топдим. Олис болалигимда эшитгандим ниҳолларни енга олмаган шамол овозини. У ҳозир ташқарида менга муштоқдай эди. Деразани очмоқ керак!

Совуқ ўтмаслиги учун дераза зихларига тиқилган, сарғайиб, намхуш бўлган пахталарни шошиб олиб ташладим, қўлларим илиқ шабадани сеза бошлади. Илгични у ён-бу ён бесаранжом судадим. Очилмади. Кучим етмаяпти, деб муштлаб-муштлаб кўрдим. Бўлмади. Э, дераза илгагини юқори кўтариб, тутқичдан тортиш керак, ахир илгари шундай қилардим-ку, деб ўйладим дафъатан. Ниҳоят, деразанинг ўнг тавақасини очдим.

Юзимга бир нарса «чирс» этиб урилди. Ўзимни илкис орқага олдим. Шу он бошқа фаслда яшаётгандек бўлиб қолдим. Димиққан хонамга муздек, ҳузурбахш ҳаво ёпирилиб кирди. Ва мен буни сезгунимга қадар кўз ўнгимда ўрикнинг бир дона оппоқ гули пайдо бўлди. У бутун хонамга гўё аранг сиғиб турар, бундай улкан гулни умримда учратган эмасдим.

ХАЁЛИМ ТИНИҚЛАШИБ, ҳайрат ўрнини ҳайронлик босди. Ўрик гули аввал сезганимдек улкан, ғайритабиий эмас, балки оддий, тугмачадаккина эди. Хивичдек нозик новданинг учида мағрур турар, на увлаган шамолу ва на қоронғиликни писанд қиларди. Энди овоз эшитилмай қолган, ўрик гули: «тиқ-тиқ» этган мен эдим-да, ахир, дегандек хона ичкарисига жилмайиб боқарди.

Тўхта-чи, бу ўрик гули ўзи қаердан келиб қолди? — деган фикр хиёл ёришган кўнглимдан лип этиб ўтди. Аввалги кузда деразам томон энгашгани борки, ҳаммасининг тагига аёвсиз арра тортиб юборгандим. Аслида ўрикни илдизи билан қўпориб ташлаш ниятим ҳам йўқ эмасди. Негаки, сертиканлиги ёввойилигини билдирган, нишонаси ҳам шундан дарак берганди.

Унда ҳали ҳаётдан завқланардим. Олис танишимдан эҳтиётлаб эртаги ўрик новдасини кесиб келтирдим. Тик ўсган янги бир новданинг пўстлоғини қаламтарошим билан ёриб очдим. Ўзга хивичнинг серкуртак жойини қолдириб, пастини япасқи қилиб ўткирладим. Аввалига новда устига янгисини қўндириб, тол пўстлоғи билан атрофдан маҳкам боғладим.

Бу қувончу ташвишларга қоришиқ кунлардаги шунчаки эрмак иш бўлиб, пайвандни аллақачон унутиб юборгандим. Мана энди икки йил ўтиб деразамни митти айрича — тирсакчалари билан қоқа-қоқа ичкарига кириб олди. Қалбимга кўмилган зулматни титратиб юборди.

Столга бош қўйганимча ухлаб қолибман. Кўз очсам ҳали, тонг отмабди. Дераза қия очиқ қолган, ўрик новдаси нишона гули билан хонамда энди негадир қимтинибгина бўй чўзиб турарди. Яшаш керак, яшаш, — дерди менга оппоқ япроқчаларини пирпиратиб, — қара, яшаш қандоқ яхши!

«Вой, тирмизак-э, сал шабадага учиб кетасан-ку тағин осмоний гапларингни-чи!»

«Инсон-чи, ўлмайдими, ўлади. Туғилган кунидан бошлаб ўлими томон кетади. Аммо бўйин эгмаганлар яшаяпти-ю».

«Яшаш қийин, жуда қийин, қўлидан келмайди ҳамманинг. Аслида одам қачон ўлишини билмайди-да. Билганида аллақачон тарки дунё қилиб юборарди».

«Билмагани —бу бахти, менинг соҳиби азизим. Мана сен мени яратдинг. Бу, яшаётганинг белгиси. Мен ҳам яшаяпман, негаки сенинг кўзларингда оппоқ вужудим акс этиб турибди, Ҳаёт нақадар ширин».

«Сен табиатнинг бордан кўра йўқдек заррасисан. Тағин деразамни қоқишга куч топибсан-а. Мен эса сени эшитмаяпман».

«Аслида сен ҳам табиат зарраси эмасми? Шундай экан, нечук биз бир-биримизни тинглай олмаймиз? Яшаш балки шунинг учун қийиндир?»

«.....»

Бирдан атроф ларзага келди. Осмоннинг бағрига ўт тушди гўё. Гулнинг новдаси титраб кетди, қия очиқ дераза бетон деворга қарсиллаб урилди. Мен деразани зичлаб ёпишга ботинолмадим, нозик ниҳолни синдириб қўйишдан, гулни етим қолдиришдан қўрқдим. Шамол эса стол устидаги қоғозларимни хона бўйлаб сочиб юборган, қалбимда қалқиб турган ғамгин, андуҳ туйғулар ер билан битта бўлганди.

Ҳозир гул япроқларидан айрилиб, асалари қўнадиган ҳарир игналари ҳам учиб кетади. Ўзагигина қолади, деб ўйладим. Шамол эса тўхтамас, хонам ичига марвариддек ёмғир томчиларини ҳам ҳайдаб келарди. Нари кетишдан уялдим. Гулдан кўзимни узмай ҳайкалдек қотиб туравердим. У эса менга қани, ким қўрқаркин, дегандек силкина-силкина киприк пирпиратарди.

Момақалдироқ бот-бот гумбирлаб, кейин овози аллақаёққадир йўқолиб кетар, гоҳо олис-олислардан яна тепамга аёвсиз бостириб келарди. Ярим тундаги тиқиллаган овоз қоронғи қалбим қаърига яшаш учқунини ташлаган бўлса, чақмоқлар уни ловуллатар, нозик япроқли митти гул эса менинг ортга чекинишимга йўл қўймасди.

Шамол тўхтади, кейин ёмғир ҳам. Дафъатан қоронғилик чекинди-ю уфқ бир сония ёришди. Сўнг яна атрофни зимистон босди. Мен бу манзарадан хаёлимни ҳали йиғиб олмаган эдимки, тоғлар ортида ярқ этиб бир нарса ёниб кетди. Шундагина тонг отаётганини сездим.

ВУЖУДИМ ЕНГИЛЛАШИБ қолган. Тунги зимистон хаёллар, жимжитлик босиб турган юкдан холос бўлган эдим. Бу новда учидаги миттигина гул туфайли эканини ҳис этдим. Югуриб очиқ қолган дераза олдига бордим. Ва кўзларимга ёш қуйилиб келди. Гулнинг ҳарир япроқлари қайларгадир учиб кетган, жажжи тугунчасида асалари нимадир ахтариб тимирскиланарди.

Хонада ёлғиз ўтирарканман, ярадор гулчанинг овози қулоғим остидан кетмасди. «Яшаш қандоқ яхши, қандоқ яхши!»

КЎМИЛГАН КИТОБЛАР

ОТА-БОБОЛАР ақл-заковати, қалб қўри, қадоқ қўли билан яратилган ҳар бир обида азиз ва мангуликка дахлдор. Уларни қадрламаслик, йўқотиб юбориш аждодлар хотирасини таҳқирлаш, келажак авлодга хиёнат демакдир. Шунинг учун замонлар оша бизга етиб келган меросимизни кўз қорачўғидек асраш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиз.

Хўш, бу бурчимизни қандай уддалаяпмиз. Афсуски, маданий меросимизнинг асосини ташкил қилувчи ёзма ёдгорликларга, хусусан қадимий китобларга нисбатан муносабатимиз талаб даражасида эмас. Тўғри, бизда ёдгорликларни, қўлёзмаларни ўрганадиган ва сақлайдиган илмий-тадқиқот институтлари, муассасалари ташкил этилган. Лекин уларда йиғилган материалларни ўрганиш бугунги кун талаблари даражасида эмас. Айни пайтда ёзма ёдгорликларни ўрганиш борасида бир ёқламалик ҳукм суриб келмоқда. Яъни, биз дунёвий, илмий адабиётларни тадқиқ этишга эътиборни кучайтириб, диний адабиётларни эътибордан соқит қилмоқдамиз. Яқин-яқингача диний китоблар ёндирилганлиги, уни ўқиган ва сақлаган кишилар таъқиб қилинганлиги эндиликда ҳеч кимга сир эмас.

Ваҳоланки, диний адабиётларда ҳам унга оид таълимотлар билан дунёвий илмлар, ҳаётимиз, маданиятимиз ва тараққиётимизга оид билимлар уйғунлашиб келган. Қолаверса, ислом дини етакчи бўлган асрлар давомида яратилган асарларни материалистик таълимот тарозусида тортиш ва яроқсизга чиқариш мантиқан тўғри бўлмайди. Биз ўзимизга қадар амал қилиб келган таълимотларни, қандай бўлишидан қатъий назар, ўрганишимиз ва билишимиз зарур. Гап моҳиятни тўғри англашда. Шундай экан, диний адабиётларни ҳам маданий ёдгорлик сифатида сақлаб қолишимиз, ўрганишимиз ва авлодларга қолдиришимиз керак. Бу манбалар халқимиз тарихини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга. Халқнинг ҳар бир вакили она-Ватан тарихини билиши, ўзининг куч-қудратини сезиши сув билан ҳаводай зарур бўлган бир пайтда «диний китобни ўқиган киши ёт ғоя таъсирига берилиб хато йўлга кириб кетади», деювчилар, афсуски, бугун ҳам топилади. Бу гап лақмаликдан бошқа нарса эмас.

Диний саводсизлик машъум даврларнинг иллатидир. Бу иллат одамлар миясида шу қадар чуқур илдиз отганки, хавотир ва ҳадиклар уларни ҳанузгача тарк этгани йўқ. Натижада кўпгина қадимий китоблар (улар орасида дунёвий, илмий китоблар ҳам бор) бир вақтлар яшириб қўйилган жойларида — қаро ер бағрида, харобаларда хор бўлиб ётибди.

Шахсан ўзим шундай аянчли воқеанинг гувоҳи бўлдим. Гурланлик Исҳоқ ота бир қоп китоб кўмилган жойни бизга кўрсатди. Бу жой Хоразмнинг Эшимжирон қишлоғида, Қўшни бобо қабристонида экан. Китоблар дафн қилинган мозорни очиш осон бўлмади, албатта. Маълум бўлишича, китобларнинг кўмилиши икки даврда кечган. Уларнинг ярмидан кўпи бундан 50 йил олдин, яъни ўзининг ҳақини таниган, ҳур фикрли, халқнинг асл фарзандлари отилган ва осилган пайтларда хуллас, 1937 йилларда кўмилган. Қолгани эса 30 йилдан кейин, олтмишинчи йиллар дафн қилинган.

Исҳоқ отанинг айтишича, бу «хазина»нинг эгаси Абдулла ота (Исҳоқ отанинг отаси) араб ва форс тилларини билган, ўзи ҳам шу тилларда ижод қилган ўқимишли, эътиқоди тоза одам бўлган. Қазиб олинган китоблардан Абдураҳмон Жомий, Фузулийнинг куллиётлари, Навоийнинг «Хамса»си, муаллифи номаълум араб-форсий китоблар, уларга ёзилган қўлёзма шарҳлар ва қадимги араб тилининг қоидаларига оид китоблар Абдулла отанинг ниҳоятда маърифатли одам бўлганлигини тасдиқлайди.

Савол туғилади. Илмнинг қадрини билган шундай ориф одам нима учун китобларни қаро ер бағрига топширган? Ёки, буни сал бошқачароқ қилиб айтсак, китобларни келажакка дахлдор деб билсак, нима учун биз келажагимизни тириклайин ерга кўмдик ва нима учун мана, шунча йиллар ўтиб, йиртилиб-увадаланиб бўлса ҳам ёруғликка чиққан китобларнинг тақдири ўзимизнинг қўлимизда эканлигига ҳали ҳам шубҳа билан қаровчилар бор?

Китобларнинг 37-йиллардаги кўмилиши бежиз эмас.

Лоақал Абдулла ота ўрнига ўзимизни қўйиб, ўша даврни хаёлан тасаввур қилайлик: «...Ўтган куни эшимжиронлик Зоҳид акани эшоннинг ўғли бўлгани учун халқ ўртасида ҳукм ўқиб олиб кетишди. Кеча раҳматлик Собир эшоннинг бир сандиқ китобини дарёга чўктиришибди. Бугун Беговулдаги саксондан ошиб қолган Бибижон момони ҳам қамоққа олишибди. Шўрлик ҳамиша ўқиб юрадиган «Ахлоқул-муҳсинин» («Яхши хулқлар») китобини мутолаа қилиб ўтирган экан. Эгам жувозчининг ўғлини ҳам намоз ўқиб ўтирган ерида калтаклаб, оғзи-бурнини қон қилиб олиб кетишибди...».

Ўзидаги китоблар ҳам шу аҳволга тушишини билган Абдулла ота уларни вақтида оёқ-ости бўлмайдиган жойга беркитган, кўмган. Балки у ўша бахтиқаро китобларни инсон жасадидан ҳам ардоқли қилиб, қат-қат хитойи ялтироқ қоғозларга, кафанларга ўраб кўмаётганда, бир замонлар келиб, уларнинг тирилишига умид қилгандир. Кейин, ўттиз йил ўтиб, умиди пуч эканлигига амин бўлиб, халқнинг ўз тарихидан узоқлаштирилаётганини, эски китобларни ўқийдиган одам қолмаётганлигини англаб минг азоблар билан қолган китобларни ҳам кўмган бўлса ажаб эмас.

Кўзларидан дув-дув ёш оқаётган Исҳоқ ота захи тортиб, сарғайиб кетган, қалин муқоваларини қуртлар тешиб ташлаган, четлари йиртилиб қолган китобларнинг тупроғини қоқиб бизга узатар экан, «раҳматлик отам ўлимидан олдин — энди бу китобларни ўқийдиган одам йўқ, маъқули дафн қилмоқдир, деган эди», дейди.

Ҳа, бу бизнинг фожиамиз. Лекин, мана, ниҳоят, биз шу китобларнинг яратувчиси бўлмиш ота-боболаримиз олдидаги гуноҳимизни тан олдик — китоблар ёруғликка чиқди. Аммо бу гуноҳдан халос бўлдик, деган гап эмас. Бизнинг энг катта гуноҳимиз — ўз тарихимиз, ўз ёзувимизга тишимиз ўтмаслигидадир.

...МАНА, ҚАБРДАН чиқарилган китоблар, устма-уст тахланиб, деярли бўйим баравар бўлиб турибди. Булар кўмилган китобларнинг учдан бир қисми. Қолгани, яъни 37-йилларда кўмилган энг асл, қимматли китобларни... йўқ, энди уларни китоб дейиш қийин. Қуртлар ва ҳар хил ҳашоратлар кемириб, майдалаб ташлаган, намликдан сиёҳлари чаплашиб, илвираб қолган, шунча йиллардан бери ўзин[…] қоғозлик хусусиятини йў[…]тиб, чириётган хазонла[…] ўхшаб ерга қўшилиб бо[…] ётган бу бир уюм «култеп[…]ни абадий қоронғу гў[…] қолдиришдан бошқа илож[…]миз қолмади.

Кексаларнинг айтиши[…] бундай китоблар кўмил[…] жойлар кўп бўлган. Ўн […] муқаддам, Гурландаги […]мон Саид бобо қабристон[…] марҳумларни хотирлаш у[…] борган зиёратчилар қи[…] манзарага дуч келганл[…] Қабристоннинг ичкарир[…]да, эски қабрлар жойла[…]ган ер сатҳини қандай[…] оқлик эгаллаганлигини […]ришган. Узоқдан қордай […]либ ётган қабрлар ораси[…]ги, сўқмоқлардаги, шу ер[…] ўсиб турган юлғунлар[…] илашиб қолган — оқли[…] яқинроқ бориб қараша, ар[…] алифбосида битилган қад[…]мий китобларнинг вара[…]лари. Маълум бўлишича, […] варақлар кучли довул […] ёмғирдан кейин эски қаб[…]лар очилиб қолганид[…] сўнг сочилиб кетг[…] экан. Ўшанда икки қабрд[…]ги барча китобларни ҳ[…] ким кўтаролганича, аста-[…]кин уйига ташиб кетибди.

Бу мишмиш эмас. Бу га[…]ларни шу кунларда тир[…] бўлган, ўша китобларни кў[…]ган одамлар оғзидан эши[…]дим.

Отам айтарди: «Орзу т[…] халлуси билан ижод қилга[…] Мулла Янгибой исмли киш[…] бисотида ҳам қадимий к[…]тоблар анча йиғилиб қолга[…]ди. Ота Махсум, Исҳоқхў[…] эшон, Матёқуб хўжа, И[…]моил эшон кабилар Бол[…] Давлат, шоир Маҳбуби[…] Айёмий ва бошқа кекса зи[…]лилар тўплаган китобла[…] бир жойга йиғилса, кат[…] кутубхона бўлади». Хулла[…] халқимизда ҳали мадани[…] ёдгорликлар — қадимий қў[…] ёзмалар жуда кўп...

...ШУ МУНОСАБАТ била[…] битта таклифни айтмо[…]чи эдим. Республикадаги та[…] шаббускор жамоатчила[…] бирлашиб, эски, қадими[…] китобларни йиғишга кириш[…]салар. Агар бу юришни ўш[…] ердаги халқнинг ичидан чи[…]қан миллий ҳушёр, илмл[…] ва беғараз, мард одамлар[…] олимлар, ижодкорлар бошқа[…]ришса, ҳаракат оммавий ту[…] олиб, ҳамма жойда қўллаб[…] қувватланишига, одамла[…] китобларни ихтиёрий ра[…]вишда топширишига ишона[…]ман. Зарур пайтида бу мақ[…]сад учун музей маблағлари[…]дан, меҳнат коллективлари[…]да маданий эҳтиёжлар учу[…] ажратилган фондлардан фой[…]даланиш мумкин. Ҳар қан[…]дай шароитда ҳам қадимий[…] қўлёзмалар асосида ташки[…] қилинган кутубхоналардаги[…] ҳар бир китоб кўз қорачўғи[…]дек сақланиши шарт.

Демак, бундай китобларн[…] йиғиш масаланинг бир то[…]мони. Унинг иккинчи томо[…]ни шундаки, бу китобларни[…] тўплаб кутубхоналар ташкил[…] этишимиз ва шу асосда[…] халқимиз орасидан ёзувимиз[…]га тиши ўтадиган одамларни[…] йиғиб, уларни мазкур[…] китобларни ўрганишга, жуда[…] бўлмаса асарларнинг матнларини тайёрлашга жалб қилишимиз керак.

Ана шунда халқимиз олдидаги қарзни бир қадар узган бўламиз.

Рашид ЗОҲИДОВ

ГЎДА[illegible]

БАЪЗАН ШУН[illegible]лади: бутун борлиғингни аччиқ алам тилка-пора қила бошлайди. Кўксимда потирлаб ураётган юракка қайғу ўткир панжаларини аямай ботиради... Беомон ғуссалар чангалидан омон топмоқ қасдида бошимни олиб тоғу тошларга чиқиб кетгим келади. Аммо кетолмайман. Турмуш ташвишлари деб аталмиш занжирнинг забардаст халқалари ҳеч қаерга қўйиб юбормайди...

Мен бундай ҳолатга учишни билмаган полопонлардай, уясидан қулаб, йўқлик сари юз тутаётган гўдаклар ўлими ҳақида эшитганимда ёки унинг бевосита гувоҳи бўлганимда тушаман. Ҳар йили республикамизда ўттиз уч минг юракни ўттиз уч минг бор қалқитиб, унга ўчмас жароҳат солиб, орамиздан кетаётган ўттиз уч минг бегуноҳ қучшалар? Уларнинг уволи кимни тутади? Мана, қўлимда гўдагини қаро тупроққа топшириб, бўтадай бўзлаб қолган она мактуби:

«Ҳурматли редакция ходимлари. Менинг сизга хат ёзишимдан мақсад бошимизга тушган оғир мусибат бўлди. Икки ярим ойлик қизимдан айрилиб қолдим. Мен қизим билан 5 июль куни участка врачи йўлланмаси билан Тахтапулдаги юқумли касалликлар беморхонасига етдим. Қабул бўлимидаги врачларнинг «жой йўқ, қаерга борсаларинг бораверларинг, биз ҳеч кимдан қўрқмаймиз», деган ишораларига қарамай, «Тез ёрдам» машинаси бизни қолдириб кетди, лекин палаталар бўм-бўш эди.

У ердаги врачларнинг ўз ишига бефарқлиги мени жуда ҳайратга солди. Ахир ҳар бир инсон шу ерга ёрдам сўраб, яхши ният билан шифо топармиканман, деб боради-ку, ахир. Навбатчи ҳамширалар кечалари бўш палата ёки «сестра-хозяйка»нинг кабинетига кириб, қалдирғочларга ўхшаб тизилишиб қотиб ухлаб ётишларини айтмайсизми? Агар мабодо, болангиз безовталаниб уларни уйғотгундек бўлсангиз, улар сизни чаёндек чақиб олишади. Кечалари уйқусираб, ишлатилган ифлос шланглар билан клизма қилишади. Шундан кейин болалар қандай қилиб соғайсинлар?.

Ғуломова Васила.

Тошкент, Пахта кўчаси, 17-уй».

Бу хатни ўқиб фожиадан юрагим эзилиб, миямда турли саволлар ғужғон ўйнаб, Тахтапулдаги юқумли касалликлар беморхонасига йўл олдим. Бош врачдан 700 ўринга мўлжалланган касалхонанинг 400 ўрни болаларга тегишли эканлигини, Тошкентдаги тўққизта юқумли касалликлар беморхонаси атиги 2-3 хил касал бўйича даволаса, бу ер 33 хил юқумли касалликларни даволашга ихтисослашганлигини билиб олдим.

Атиги икки ой яшаб, ҳаётдан кўз юмган Нодира Ғуломованинг касаллик варақаси келтирилганда касалхона бош врачининг ўринбосари Насиба Аллаакбаровна, бўлим бошлиғи Маълума Тожитдинова шу ерда эди. Касаллик варақаси... Кўпчилик ҳолларда врачларнинг ўзигина тушуниши мумкин бўлган дастхатлар. Синчиклаб ўқийман: бемор Ғуломова Нодира, 2,5 ойлик, касалхонага тушган пайти 5 июль, 1989 йил. Диагноз ОКЗ, яъни ўткир ичак касаллиги, бронхларнинг икки томонлама қаттиқ шамоллаши, қабул қилинган вақти 16.35.

Врачларнинг зўр бериб таъкидлашича, бола касалхонага келганда оғир аҳволда бўлган. Яна касаллик варақасини кундалик тана ҳарорати графигини кўздан кечираман. 10 июлгача тана ҳарорати белгиланган даражадан ошмаган. Ичакка тушган инфекция ва шамоллашга қарши муолажа учун белгиланган дори-дармонлар рўйхати. Томирдан юборилган гормонлар, юрак фаолиятини мўътадиллаштирувчи дорилар... Варақада ёзилишича, бола касалхонага келтирилган пайтда етти хил касаллик билан оғриган: ўткир ичак касаллиги — ошқозон фаолиятининг бузилиши билан қўшилган ҳолда, пневмония, рахит, буйрак шамоллашининг оғир кўриниши — нефрит ва яна бошқа касалликлар.

Нодиранинг аҳволи эрталабдан ёмонлаша бошлаган. Онасининг хатда ёзишича, альбумин қўйилгандан кейин реакция берган. Врачларнинг таъкидлашича, боланинг аҳволи ёмонлашгандан сўнг улар альбумин қўйишга қарор қилганлар. Охири

Адаб, одоб ва одам

бўлмагач, гўдак реанимацияга ўтказилган ва ўша ерда 14 июль куни...

Кейин биз қолган савол-жавобларни гоҳ Насиба Азимовна хонасида, гоҳ беморлар билан мулоқот давомида олиб бордик.

— Маълума Набиевна, бемор «Тез ёрдам» машинасида келтирилган куни қабулхонада ким навбатчи эди?

— Менинг ўзим.

— Хатда ёзилишича, жой йўқ, қаерга борсаларинг бораверинглар, деб жавоб қилган бўлиб чиқасиз.

— Биринчидан, биз келган беморлар билан жой масаласида гаплашиб ўтирмаймиз ҳам, ундай муомала қилмаймиз ҳам. Нима гапимиз бўлса «Тез ёрдам» врачига айтишимиз мумкин. Мен қандай қилиб касал боласи билан келган онага шундай дейишим мумкин. Бўлмаган гап.

— Палаталар бўм-бўш эди, деган фикрга қандай қарайсиз?

— Июль ойида ўткир ичак касалликларининг айни авж олган пайтида, уларнинг бўш қолиши тўғрисида гап ҳам бўлиши мумкин эмас.

...Махсус дафтардан кўчирма: 4. VII 60 ўринли бўлимда 56 бемор. 5. VII. 55; 6 VII. 53 бемор.

— Беш кун мобайнида боланинг тана ҳарорати атиги бир марта 38 даражага кўтарилган, Агар боланинг аҳволи сизлар айтган даражада ёмон бўлганда, ҳарорати муттасил ўзгариб туриши мумкин эди-ку?

— Бола шундай мўрт, мурғак вужудки, ундаги ўзгаришлар дарров сезилмай, бирданига бошланиши мумкин. Юқумли касалликларда бўлса, баъзан бола жуда тез ўзгариб қолиши табиий бир ҳол. Нодира Ғуломова эса вақтида касалхонага келтирилмай, уч ҳафта уйида ушлаб турилган...

Ҳамсуҳбатим шифокор Людмила Михайловна Петатуева:

—Нодира Ғуломова йирингли менингит, энцефалит касалидан нобуд бўлди. Сезишимча, бола аввалдан шамоллаб юрган. Вақтида касалхонага олиб келинса, шундай бўлмасмиди? Ахир биз ҳам бировнинг фарзанди нобуд [illegible]

Бош врач Умид Зайнуддинович Омонова республикамизда болалар ўлимининг [illegible]

би[illegible] «А[illegible] лавер[illegible] 8 фойи[illegible] боғлиқ эка[illegible] бердилар.

Людмила [illegible] ҳам куйиб-пишиб ним[illegible]нидир тушунтиришга ҳаракат қилади. У билан Нодира ётган 1-палата эшигини очамиз. Нодира бу ерда атиги беш кунгина меҳмон бўлган. Юрагим аллақандай бўлиб кетади. «Мана бу чеккадаги каравотда ётарди», — дейди Людмила Михайловна.

Ҳозир бўлса хонада уч ёш аёл боласини олиб ётибди. Хоналар тоза. Асосан уч, икки, бир кишилик. Пойтахтдаги бошқа юқумли касалликлар беморхоналари билан таққослагудек бўлсак, саккиз ўринли палаталарни эсласак, тафовут катталиги ўз-ўзидан кўриниб қолади.

— Қалай, кечалари ёрдамга муҳтож пайтларда қийналиб қолмайсизларми? Ҳамширалар ўз вақтида ёрдам беришадими? Улар кўпинча кечалари ухлаб қоларкан. Шу тўғрими? — деб сўрадим оналардан.

— Ҳозирча ухлаганларини кўрганимиз йўқ. Бизнинг йўғимизда ухлашмаган бўлса, боримизда қўлдан келганча хизмат қилиб туришибди, — дейишади улар мўминлик билан. Дарвоқе, уларнинг орасида ҳам атиги биттагина «шаккок»и учради. У ҳам бўлса суварак ва чивиннинг кўплигидан нолиди. Табиийки, бу нарса Людмила Михайловнага унча ёқинқирамади. «Чивин ва сувараклар қаерда йўқ дейсиз, ахир. Ҳар ҳолда шуни шикоят даражасига кўтариш шартмиди?».

Мен бўлсам бошқа касалхоналарда кўпчилик ҳамшираларнинг тунда ухлашига шахсан гувоҳ бўлганимни айтганимда, Людмила Михайловна «Қишда — бемор болалар камайганда эҳтимол бирор соат ухлаб олиши мумкиндир, лекин ёз пайтида — ҳаммаёқ касалга тўлиб-тошиб ётганида бундай ҳол рўй беришига ишонмайман», — деди ишонч билан.

— Қандай қилиб бўлса ҳам қизчани ҳаётини сақлаб қолишга ҳаракат қилдик. Лекин иложи бўлмади, — дейди бўлим бошлиғи К. Ҳошимов. — Боланинг орқа миясидан суюқлик олинганда пневмокок топилди. Бу шундай вируски, у бош мия қатламларига ёпишиб олиб, болани албатта нобуд бўлишига олиб келади. Менингококларни-ку озми-кўпми олиб қолиш мумкин. Аммо пневмокок... Шунча йиллик тажрибамга таянган ҳолда очиқ айтаман, қизчани олиб қолишнинг иложи йўқ эди.

Нодира Ғуломованинг касаллик варақасида, лаборатория анализларида ҳам шу белгилар...

ДАЛИЛЛАР, далиллар. Бир томонда мактуб қатидаги аламли нола, бир томонда рад этиш қийин бўлган тиббий далиллар. Гўё тарозининг икки палласи муросага келолмаётгандек... Бўлим бошлиғи бизни оғир бемор болалар ётадиган хонага реанимацияга олиб кирди. Озгина махсус дока ниқоб билан ихоталаган иккита ёш ҳамшира ўта сергаклик билан бемор болаларга қараётган экан. У ердаги манза-

Ко[illegible] ғак вуж[illegible] да ҳам ҳаёт [illegible]ди.

Аппаратлар, ўта сезгир [illegible]паратлар унинг саноқли дақиқалари қолганидан хабар берарди. Мен учун энг фожиалиси, ўша қизалоқнинг ҳеч кимга керак эмаслиги бўлди. «Онаси икки кунда бир хабар олиб, унинг ҳали ўлган-ўлмаганлигини сўрайди. Эри йўқ. Бола яшашга халақит беради, чоғи», — ғамгин қўшиб қўйди Комилжон Обидович.

Хоразмлик 5,5 ёшлик Нодира Абдуллаеванинг бир ҳовуч суякка айланиб қолган вужудини кўриб, миямга оғриқ кирди. Қизча педиатрия институтидан Тахтапулга — реанимацияга ўтказилган экан. Унинг бадани ёнғоқ катталигидаги яраларга тўлиб кетган. «Бу қандоқ азоб бўлди бола учун, ўртоқ доктор, — бундай аҳволга тушишига нима сабаб?» — сўрадим Комилжон акадан. «Қизча икки йилдан бери ичак касаллиги билан оғриган. Бунга сабаб, атроф-муҳитнинг, табиат ва жамият орасидаги мувозанатнинг бузилганлиги», — деди у. Сўнгра менга қараб тилимга кўчолмаётган саволимни тушунди шекилли, «Биз иложи борича ҳаракат қилаяпмиз, қизча тирик қолиши керак», — деди.

Мен улар билан хайрлашиб, энди бошқа томонга — Тошкент шаҳридаги, Пахта кўчаси томон йўл олдим. 17-уйни тақиллатганимизда ичкаридан ёшгина қизча чиқди. Наргиза экан. У адресда адашмаганимизни таъкидлаб, акаси ва келинойисининг киноға кетганини айтди. Шунга қарамай биз улар билан ўша куни кечки пайт учрашдик.

— Васила, сиз фарзандингизнинг нобуд бўлишида фақат врачлар айбдор деб ҳисоблайсизми?

— Албатта, улар айбдор. Бўлмаса ким бўлиши мумкин?

— Сиз мактубингизда «Ҳа, қизимизни касалхонага ёткизаётганимизда озгина ичи кетар эди. Касалхонага келган кунимиз анализ топширдик, ҳаммасининг жавоби тоза келди, ҳеч қанақа касал [illegible] вақтлироқ олиб бориш[illegible]нинг иложи бўлмадими?

— Мен унинг нобуд бўлишини билсам, умуман олиб бормаган бўлардим. У ўладиган бола эмасди.

— Врачлар бола касалхонага келтирилганда ичакларида ярадан ташқари қаттиқ икки томонлама шамоллаш бор эди, дейишди. Сиз бу фикрга қандай қарайсиз?

— Бир ойлик бўлгандан кейин негадир тез-тез шамоллаб турадиган бўлиб қолувди. Ич суриши гилос шарбатидан озгина берганимдан кейин бошланди. Биз ўтиб кетади деб ўйладик. Касалхонадаги анализлар жавобига келсак, мен унга ишонмайман. Медсестраларнинг кечаси ухлаши ҳам, кўпчилик шифокорларнинг ўз ишига совуққонлик билан қараши ҳам рост. Яна такрорлаб айтаман: қизим у ерга борганда яхши эди, у ўлмаслиги керак эди.

Васила бу сўзларни кўзлари тўла ёш, азоб билан гапирди. У дунёда аллақандай пневмококлар борлигини, улар сездирмай болани ҳалокатга олиб келишини ҳам тан олмади. Аммо, масалага адолат нуқтаи назари билан қарайдиган бўлсак, ўз вақтида у ҳам ёшлик қилиб, ҳаммаси яхши бўлиб кетади, деб вақт ўтказиб юборганини юрагим сезиб турибди.

Сал ҳушёрроқ бўлганида, боланинг сал суяги қотгунча гилос шарбати бермаган бўлармиди? Хуллас, тахминлар кўп... Аммо онанинг ёш юрагига таскин берувчи, чарчоқларини ширин қилиқлари билан тарқатиб юборадиган Нодира энди йўқ.

РЕСПУБЛИКАМИЗ болаларининг аҳволини яхшилаш учун ажратилган йирик маблағлар фақат орзу холос. Дилда орзуларимиз кўп. Аммо амалда-чи? Бу ўринда Васила бизни яна бир карра ҳушёрликка чорлаяпти. Фарзандлар келажагига бефарқ бўлмасликка ундаяпти.

Шарифа САЛИМОВА

АДИБНИНГ ЮРТИДА

Таваллудининг 60 йиллигини нишонлаётганимиз таниқли адиб Носир Фозилов қардош Қозоғистоннинг Туркистон районида туғилган. Шунинг учун у ўзбек ва қозоқ халқлари ўртасидаги дўстликни, ҳамкорликни мустаҳкамлашга астойдил хизмат қилмоқда. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасининг Ғафур Ғулом номидаги, Қозоғистон ССР Ёзувчилар уюшмасининг Бейимбет Майлин номидаги мукофотлари билан тақдирланиши бежиз эмас.

Носир Фозилов яқинда бир группа ҳамкасблари — устозлари, сафдошлари ва шогирдлари ҳамкорлигида туғилиб ўсган қишлоғига ташриф буюрди. Туркистон районидаги «Победа» колхозининг ўзбек халқ театри биносида адибнинг 60 йиллик юбилейи нишонланди. Тантанали кечани Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Туроб Тўла очди. Шундан кейин Ўзбекистон ССР Ёзувчилар

Носир Фозилов ҳамқишлоқлари даврасида.
И. ДЕНИКАЕВ сурати олган.

уюшмаси ҳайъатининг котиби Тоҳир Малик, адабиётшунос олим, Беруний мукофоти лауреати Наим Каримов, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Саид Аҳмад, Ҳамза мукофотининг лауреати, «Шарқ юлдузи» журналининг бош муҳаррири Ўткир Ҳошимов, ёзувчилар Неъмат Аминов, Эргаш Раимов, Маматқул Ҳазратқулов, Эркин Усмонов сўзга чиқдилар. Нотиқлар юбилярнинг ҳаёти, ижоди, асарларининг актуаллиги хусусида гапирдилар. Носир Фозилов устозларидан кўп яхши хислатларни, жумладан ёшларга ғамхўрликни ўргангани, бугунги кунда унинг ёрдами ва маслаҳатидан баҳраманд бўлмаган ёш ёзувчи республикамизда деярли йўқлиги ҳақида алоҳида мамнуният билан сўз юритилди.

Туркистон район Совети ижроия комитетининг раиси Абдурашид Жонсеитов, Қорачиқ қишлоқ Советининг раиси Шокарим Ғаниев, «Победа» колхози партия ташкилоти секретарининг ўринбосари Насрулло Фармонқулов, «Ленинизм» колхозининг раиси Тўхтамурод Ўтенов, олмаоталик таржимон, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасининг С. Бородин номидаги мукофоти лауреати Қўбай Сейдаханов, «Победа» колхозининг раиси Мамат Мажидов ва бошқалар юртдошларини олтмиш йиллик юбилейи билан самимий қутладилар, эсдалик совғалари топширдилар.

Носир Фозилов сўзга чиқиб, билдирилган эзгу тилаклари учун, кўрсатилган иззат-ҳурмат учун ҳаммага миннатдорчилик айтди.

Ўзбек халқ театри қатнашчиларининг чиқишлари кечага файз киритди.

Бу тадбир ўзбек ва қозоқ халқларининг ҳамкорлиги, дўстлиги нақадар чуқур, самимий ҳамда мустаҳкам эканлигини яна бир бор намойиш этди.

ҲАМЗА МУКОФОТИГА НО…

ЙИГИРМАНЧИ ЙИЛЛАР ҚЎШИҒИ

ТАСВИРИЙ санъатимизнинг пешқадам вакилларидан бири, рассом Исфандиёр Ҳайдаровнинг Ҳамза номидаги республика Давлат мукофотига қўйилган рангтасвир асарларида 20-йиллар ҳаёти акс этган. Хўш, рассомни бу давр нимаси билан ўзига мафтун этди? Санъаткорнинг фикрича, агар биз Советлар ҳаётини, унинг одамлар тақдирида қандай ўрин тутганини билмоқчи бўлсак, худди шу даврга мурожаат этишимиз керак ва шарт. Дарвоқе, 20-йиллардаги ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг қайси бир жиҳатларни бу куннинг руҳига ўхшаб кетади.

Исфандиёр бу давр драматизмини кўз ўнгимизда гавдалантириш учун салафлари йўлидан бормади. У ҳаётга фақат ўзигагина хос нигоҳ билан қаради.

Одамлар янгиликка интиқ бўлиб яшайди. Янгиликнинг туғилиши уларда ҳадик ва ҳаяжон, ишонч ва ҳайрат уйғотади. Янгиликнинг туғилиши улар ўртасида муҳокама ва мунозарага асос бўлади. Одам етти ухлаб тушига кирмаган нарсаларни эшитганда шаксиз ҳайратда қолади. Худди шу ҳолат рассомнинг «Чинор» асарида акс этган. Суратдаги ҳар бир одам, деталнинг ўз ўрни бор. Уларни бир-биридан ажратиш мушкул. Даврнинг илғор кишиси «Ер ҳақидаги декрет»ни деҳқонларга ўқиб, тушунтириб бермоқда. Кетмонни елкасига ташлаган одам диққат билан қулоқ осган бўлса, кетмонни ерга қўйган, оқ соқолли киши ўйга ботган, ёнидаги ҳамроҳи эса унинг бир саволлар қуршовида қолган. Ҳаёт нафаси чинор атрофидаги одамлар хатти-ҳаракатидан маълум; инқилоб қўмитасининг ичида одамлар ниманидир баҳслашяпти, чинор ортида бир гуруҳ қишлоқ аҳли ниманидир муҳокама қилмоқда, яна бир гуруҳ одам ишга шошилмоқда. Чинор ғовагида жойлашган штаб эса янгича фикрлашнинг марказига айланган. Одамларнинг қиёфаси ниҳоятда табиий. Ранглар уларга уйғун.

Тасвирий санъатдаги янгича фикр мавзунинг долзарблиги билан эмас, унинг ижроси билан баҳоланади. Баъзи рассомлар ўз фикрларини турли «изм»лар услубига солиб ифодалашга интиладилар. Исфандиёр Ҳайдаров учун энг зўр тасвир услуби реализмдир. Бу услубда томошабин билан санъаткор тезда муносабатга киришади.

Рассомнинг зоҳиран сокин, аслида ички шиддатга йўғрилган «Хева. 20-йиллар» картинаси бу жиҳатдан характерлидир. Ҳажман унчалик йирик бўлмаган асарда ўнлаб одамларнинг бетакрор қиёфасини яратиш ҳар кимга насиб этавермайди. Кўпқиёфали характерлар яратиш ижодкордан фикрий кўламдорликни талаб этади. Мана шу асарда Исфандиёр Ҳайдаровнинг иқтидори нималарга қодирлиги намоён бўлган. Одамлардаги ички безовталиклар тўфони уларнинг юзига қалқиб чиққан. Минора томондан чопиб келаётган оқсоқ одам, гулхан атрофида янги фармонни ўқиётган ва эшитаётган фаоллар миноралар устида энди нималар содир бўлишини кузатиб, жон ҳовучлаб турган оломон ҳолати эпик кўламга эга. Исфандиёр Ҳайдаровнинг бу икки асари, умуман, барча асарларида шакл янги эмас, аммо характер яратишнинг янги усуллари қўлланилган, ифода санъатининг янги қирралари топилган. Бу қирралар — булутларни тилиб юборган ой ёғдуси, аждодлар қолдирган мерос билан халқ қисматининг яктанлиги, гулхан атрофидаги хуржун... Бу ерда ҳам одамлар ҳуррият ҳақида фикр юритмоқда. Бўлғуси ҳаётнинг ташвиши, янгича онгнинг қудрати уларни тунда эртага амалга ошириладжак ишларини муҳокама этишга мажбур этган.

Рассом томошабинга тугал фикр бериш учун воқеликнинг ичига дадил кириб боради, бевосита иштирокчига айланади. Ана шу воқеалардан ҳолатлар, ранглар топади ва уларнинг асири бўлиб яшайди.

Исфандиёр Ҳайдаровнинг бисотида портрет асарлар жуда оз, аммо жуда соз чизилган. Илк ўзбек сураткаши «Худойберган Девонов портрети» ана шуларнинг биридир. Портретдаги бу ажойиб инсон айни дамда Ватанини, келажакни ўйлаяпти. Девонов шу ҳолатда неларни хаёл қилаётгани фақатгина унинг ҳаётини яхши билган одамларга ойдин. Бу портрет бадиияти, психологизмнинг теранлиги билан кишини ўзига тортади.

Юқорида тилга олинган уч асар мавзу жиҳатдан ўзаро боғланиб кетади, 20-йилларнинг безабон қўшиғи бўлиб, қалбларда акс садо беради. Уларнинг тўлароқ таърифига бир мухтасар мақола кичиклик қилади.

Бу асарлар аввало ўта миллийлиги, тарихимизнинг мумкин қадар холис ёритилгани, бетакрор характерлари, жонли манзаралари билан қимматли, фикрга чорлагани билан бебаҳо. Бу манзаралар бизни аждодларимиз ўй-орзуси, турмуши, ҳаёти, меросига ошно этгани билан характерли ва дилга яқин. Улар қадриятларимизни ранглар орқали шууримизга сингдириб, бизда миллий-маънавий нафосат туйғуларини уйғотгани билан ардоқлидир.

Шуларга кўра ҳам Исфандиёр Ҳайдаровнинг бу асарлари мукофотга лойиқдир.

Асқар ҲАЙДАРОВ

Рассом И. Ҳайдаров асарларидан намуналар.

ЎТМИШ ГЎШАСИ

Она диёримизнинг шундай хилватгоҳ гўшалари борки, уларда ўтмиш аждодларимиз маданияти, турмуш тарзига оид ғоят қимматли маълумотлар ўзининг кашф этилишини кутиб ётибди. Шундай қадамжолардан бири — Фориш районига қарашли Гараша қишлоғи.

Яқинда «ТашНИПИГенплан»нинг бош архитектори Юрий МИРОШНИЧЕНКО бу қишлоқда бўлиб, ажойиб таассуротлар ва қишлоқ тарихига оид бой материаллар билан қайтди.

Қуйида махсус мухбиримиз Рашид РАУПОВнинг таниқли архитектор билан қилган суҳбатини эътиборингизга ҳавола этамиз.

— Юрий Георгиевич! Гарашаликларнинг бу ердаги кўпдан кўп харобалар, дабдабали масжидлар ва қабрлар ҳайратга соларди. Лекин бу билан ҳеч кимнинг иши бўлмасди. Қандай сабабга кўра қишлоғимиз тарихи билан қизиқиб қолдингиз?

— Маълумки, шаҳарсозлик масаласи маълум даражада шаҳар ва йирик турар-жойларнинг тарихини билишни, зарур бўлганда, баҳс-мунозарага киришишни талаб этади. Мунозарали мажлисларнинг бирида, яъни кибернетиклар ва шаҳарсозларнинг биргаликда ўтказилган анжуманидан сўнг ёнимга гарашалик илмий ходим ...рзоқ Жалилов келиб, қадимий қишлоқларининг меъморчилик услуби ҳақида ҳаяжонланиб гапириб берди, баъзи муаммоли саволлар билан мурожаат этди. Унинг гапларидан маълум бўлдики, қишлоқда қўрғон бор экан. Қўрғон диққатимни ўзига тортди. Қўрғонлар кўпинча йирик қадамжоларда бўлади. Шундан кейин меҳнат отпускамдан вақт ажратиб, Гарашага бордим. Тўғриси, янглишмаган эканман.

— Сиз, ўтмиш изларини асосан нималардан аниқлашга ҳаракат қилдингиз?

— Одатда, ўтмиш гувоҳи бўлган сопол бизга кўп янгиликларни сўзлаб бера олади. Масалан ҳозир археологларимиз XII асрга оид сополни VII асрдагисидан, VII асрга тааллуқли сополни эса V асрдагисидан дарров фарқлайдилар. Уларнинг материали, деворнинг қалинлиги, безаклари, устанинг муҳрлари, тутқичлар, буюмлар оғзининг тузилиши — буларнинг барчаси ўзига хос маъно касб этади. Умуман олганда, энг чиройли ва ялтироқ, пишиқ ва ҳашаматли кулолчилик буюмлари ўтмишда гуллаб яшнаган давлатлар, дағал кулолчилик буюмлари эса, аксинча, инқирозга юз тутган давлатлар ҳақида маълумот беради. Мен қишлоқни кезиб бут-бутун хумлар ва уларнинг синиқларини топдим. Археологлар, бу ашёлар камида V асрга хос эканини тасдиқладилар. Улар мен келтирган ашёлар ва фотосуратларга қараб — Гараша қишлоғи қадимий қадамжо, унинг тарихи олис асрларга бориб тарқалади, деган мулоҳазани билдирдилар. Қишлоқ марказий қўрғони атрофини синчиклаб кўздан кечирсангиз, бу ердаги тепаликлар ён бағри табиийликдан бутунлай йироқ, ўйдим-чуқур бўлиб кетгани кўзга ташланади. Шубҳасиз бу жойларда қачонлардир маълум режалар асосида қурилган ажойиб уй-жойлар бўлган. Қўрғон эса ҳамкорликда ҳаёт кечириш ва ўзларини мудофаа қилиш учун қўл келган. Қарияларнинг гувоҳлик беришларича, бу ердаги уйлар шунчалик тиғиз эканки, бундан 50—60 йил илгари уларнинг томлари билан бутун маҳаллани айланиб чиқиш мумкин бўлган. Қишлоқ четида жуда катта савдо расталари ишлаган. Яқин атрофдаги қишлоқлардан бу ерга бозор қилиш учун одамлар келишган. Қишлоқда ҳунармандчилик — кулоллик, темирчилик, гиламдўзлик ва бошқа ҳунарлар авж олган. Гараша майизининг таърифи Самарқанд ва Бухорогача етиб борган. Бу тарихий манбалардан маълум.

60-йилларда бўлган бир воқеа ҳақида қишлоқ ўқитувчиси Саломхон Исмоилов сўзлаб берди. Бир куни болалар мактаб ёнидаги тепаликдан «ажратиб олиб қурилган» хона қаршисида, яъни жарликка айланиб қолган жойда суякларни кўриб қолишибди. Кейин маълум бўлишича, бу ер қаъридан чиққан «хумга солиб кўмилган жасад» қолдиқлари экан. Уни қайта кўмишибди.

Ғоят қизиқарли факт. Ойбек номидаги Ўзбекистон ССР халқлари музейига кирсангиз, илгариги асрларга хос бундай сопол тобут (оссуарийлар)ни бир неча хили билан танишасиз. Мана шунинг ўзи ҳам қишлоқни ғоят қадимийлигини кўрсатиб турибди.

— Қишлоқдаги яна қандай маданий ёдгорликларни, тарихдан гувоҳлик берувчи гўшаларни кўрдингиз ва улар қандай таассуротлар қолдирди?

— Қишлоқдаги осори-атиқалар беихтиёр эътиборингизни тортади. Яқин-яқинларгача иккита масжид бўлган экан. Ҳозир битта қолган. Кишилар ана шундай етти-саккизта масжид бўлганлигини эслашди. Динга бўлган салбий муносабат туфайли айрим сўқир раҳбарларнинг кўрсатмаси билан инсон яратган ажойиб санъат намуналари ер билан яксон бўлиб кетган. Фақат у ер-бу ерда устунлар, эшикларнинг парчалари ва қисмларини учратасиз. Ўша давр устасининг маҳоратини ўзида акс эттирган шу бир парча ёғоч ҳам ғоят қимматли манбадир. Гараша қишлоғидаги Хонақоҳ деб аталадиган ягона масжид энг яхши сақланиб қолган осори атиқалардан биридир. Унинг қурилганига тахминан 150 йилга яқин вақт бўлган. Бироқ Хонақоҳнинг бетакрор гумбази нурай бошлаганда уни таъмирлаш ўрнига шиферлаб юборилган. Чиройли гумбазли иншоотни шифер — оддий уйларнинг бирига айлантириб қўйган. Шу кунларда янгича фикрлаш шарофати билан йўл қўйилган хатоларни тузатиш мақсадида Ҳодихон Шамсиев каби ажойиб кишилар ташаббуси билан масжидни яна ўз ҳолига келтириш учун қайғурмоқдалар. Бу ишга район партия ва совет органлари хусусан, мутахассис-таъмирчилар аралашмаса, хатолар қайтадан такрорланиши, қимматли маданият ёдгорлиги батамом ташландиқ ҳолга келиши ҳеч гап эмас.

Умуман, бизда тарихий ёдгорликларга муносабатнинг қай аҳволда эканлигини ўйласанг, беихтиёр боши берк кўчага кириб қоласан киши. Мен асли Самарқандда туғилганман. Болалигим Шоҳи Зинда ёдгорлиги харобалари устида ўйнаб ўтган. Бу ерда юзлаб қабр тошлари бўлар эди. Ахир уларда, ҳеч бўлмаганда жуда муҳим бирор калима — дил сўзи, исмлар, йиллар, балки яна бошқа қимматли маълумотлар ёзилгандир. Ҳозир ўша қабр тошлари — ажойиб ёдгорликлар йўқ.

Хонақоҳ масжиди ёнидаги катта қабр ҳам жуда қадимги ҳисобланади. Унинг устига кўплаб тош уюлган. Вақт ўтиши билан ер қаърига кириб борган бу қабрни қишлоқ отахонлари маҳаллий аҳоли аждодлари қабри, деб тушунтирдилар.

Масжиднинг номи ҳақида. Маълумки, Хонақоҳ — дарвешлар паноҳи. Қишлоқдаги бу тарихий бино эса асосан масжид вазифасини ўтаб келар экан. Унинг ёнгинасида яқин йилларда бузилиб кетган хароба бор. Балки ҳақиқий Хонақоҳ ўша бўлган, кейинчалик масжид унинг номи билан атала бошлаган.

Ушбу масжидда араб имлосида битилган анчагина китоблар бор. Улар аслида жуда кўп бўлган экан. Айтишларига қараганда, салла ол деса калла оладиган баъзи қўрқоқ раҳбарлар уларнинг кўпчилигини кўмдириб юборган. Қолганларини ҳар кимлар олиб кетишган, ҳозир тахланиб турганлари эса чиришга маҳкум этилибди. Бу ноёб китобларни ҳеч кечиктирмасдан Шарқшунослик ё Қўлёзмалар институтларига топшириш керак.

Йилдан-йилга камайиб бораётган қабр тошлари турли даврларга мансубдир. Шунингдек, баъзи улкан даҳмалардан 5—6 тош қолган, холос. Мен қишлоқни ўрганар эканман, бу гўшанинг маданият ва савдо маркази бўлганлигига шубҳам қолмади. Қишлоқдаги мактабларнинг бирида карвон қўнғироғини учратдим. У бизнинг давримиздан анча илгари ишланган. Лекин шундай қўнғироқнинг бир нечаси Хонақоҳ ёнидаги қабрга ҳам илиб қўйилган. Бунда қандайдир боғлиқлик бормикин? Қабрдаги карвон қўнғироғи не тақдирлар ҳақида ҳикоя қилади. Ҳа, буларни фақат ўрганиш керак. Балки Буюк ипак йўлининг кичикроқ бир шохобчаси шу ердан ўтганмикин деган тахминим ҳам йўқ эмас. Бу фикр ҳам тадқиқ этишни талаб қилади, албатта.

— Шаҳарсоз сифатида бугунги қишлоқ қиёфаси ҳақида нималар дейсиз?

— Тоғ меъморчилигининг асрлар синовидан ўтган жиҳатларидан бугун ҳам фойдалансак арзийди. Қишлоқдаги Зиёдулла ака Болибековнинг тошҳовлиси қишлоқ архитектурасининг ноёб намунасидир. Қишлоқдаги кундан-кунга нураб бораётган уйлар деворларида бир неча асрлар илгариги даврларга хос ғиштларни учратиш мумкин. Қолаверса, тош териш борасида ҳам бир неча мактаб бўлган. Уларни ўрганиш, илмий хулосалар чиқариш керак. Қисқаси бу тарихий қишлоқ нафақат архитектураси, осори атиқалар жиҳатидан, балки табиати, қадимий маданияти жиҳатидан ҳам ноёб эканига амин бўласиз. Қишлоқда кейинги асрларда ҳам маданият ғоят юқори бўлган. Атоқли адиб Садриддин Айнийнинг «Эсдаликлар»ида Гараша — Бухоро мадрасаларининг вақф ерлари экани эслатиб ўтилган. Гараша қишлоғини Михаил Шевердин ҳам қатор романларида тилга олади. Кўплаб гарашаликлар Бухоро мадрасаларида таҳсил кўрганлар. Ҳозирги кунда қишлоқдан чиққан фан номзодлари 50 дан ошди. Аммо эскича ёзувни ҳар икки кишидан бири ўқий олади. Бундай қишлоқлар Фориш райони раҳбарларининг доим эътиборида бўлиши, маданий ёдгорликлар муҳофазага олиниши шарт. Қишлоқни туристик маршрутга қўйиш ҳақида ҳозирнинг ўзидаёқ ўйлаб кўриш мумкин. Қисқаси, биз кўҳна қишлоқларимизни эътибордан четда қолдирмаслигимиз, уларда қад кўтариб турган ҳар бир осори атиқадан ва бошқа ўтмиш изларидан фан ва маданиятимиз равнақи учун фойдаланишимиз керак.

Мен қишлоқ қурилиши ва меъморчилиги тарихига оид кўплаб материаллар тўпладим ва бир неча илмий мақолалар тайёрладим. Уларни имкони борича тез фурсат ичида босиб чиқаришга ҳаракат қиламан. Умуман, Гараша қишлоғи ҳали чуқур тадқиқ этилиши ва тарихий топилмалар, археология кашфиётлар учун асос бўлишига ишончим комил.

З. Болибековнинг «Тош ҳов ли»си. Хонақоҳ масжиди.

…утмай …ди. Бир …ҳузурига …«Мана, уч… …сиз тўрқовоқ… …ризим, Ёқадими — …н, энди ёзганларимизни …индонда туриб айтасиз, биз жон қулоғимиз билан тинглаймиз...»

Ривоятнинг давомини билмайман, афсус. Уни Комилжон акага айтиб бердим. Эҳтимол, давомини ўзингиз айтарсиз, десам маъюс бош чайқади...

Ҳаёти осон кечмаган ҳофиз бир хўрсиниб ўрнидан туриб кетди. «Бу ривоят эмас, ука. Унинг давомини айтиш учун бардош керак. Келинг, юракни эзмайдиган суҳбатлар қилайлик...»

Ривояти қурсин. Ўшани деб мана гапимиз қовушмай қолди. Мен ўзим билмаган ҳолда ҳофиз кўнгил торининг нозик бир пардасига тегиниб кетдим.

Бир қўли ҳамиша эрк дарчасида бўлмаган шоир — шоир эмас. Унинг ёзганларини севиш мумкиндир, аммо асло ўзинимас. Худди шу гап ҳофизга ҳам тааллуқли. Беэрк меъмор тиклаган қасрдан похол капа афзал.

Истеъдод ҳаммада бор. Юрак эса ҳаммага ҳам насиб этмайди. Эҳтиёткор одамдан ҳамиша эҳтиёт бўлинг. Унинг эҳтиёткорлиги ўз жони учун, холос. Фақат ўз жони ҳузурини ўйлаб қўшиқ айтган ҳофизни ҳеч қачон эл ардоқламайди. Чунки, бундайлар тор чалса қўли, куйлаганда эса товуши титраб туради. Титроқ товуш эса — титроқ бадан ифодаси. Юракнинг эмас...

Комилжон Баротовнинг қўллари титрамагани учун ҳам тори бошқача жаранглади. Бу одам ҳар сафар қўшиқ айтганда фақат бир жойи — юраги титраб турди...

... Шундай қилиб, Боймат дорбознинг набирасининг қўшиққа меҳри тушди. Бобоси дорга чиққан эди, наби…

…зали билан «Ёр-Махтумқулининг …

«Айрилма»си, Фурқатнинг «Адашганлар»и Комилжон Баротов ижросида бетакрор нуқта топди. Бир пайтлар улуғ Ҳамза билан ишлаган биринчи ўзбек чангчи аёлларидан бўлган Ёдгорхон аянинг эркатойи энди элнинг эрка ҳофизига айланди. Барот ҳофиз қўшиқларининг давомчиси майдонга тушди. Қўқон театридаги устозлари Субҳонқул Муродов, Собиржон Очилдиев, Неъматжон Шерқўзиев ва Мухторжон Муртазоевлар меҳнатларига ачинмайдиган бўлишди.

... Бир куни бир ёш ҳофиз йигит не-не андиша билан улкан санъаткорни йўқлаб борибди. Йигитчанинг нияти унга шогирд тушмоқ экан. Катта ҳофиз унинг муродини тинглаб, энсалари қотиб, кийим-бошига ишора қилибди. «Ҳали шу кўринишлари билан ҳофизлик ҳам қилмоқчилармиⁱ?!»..

Комилжон ака учун бу ҳам ривоят эмас. Ўша кийинишни билмаган ҳофизни бугун бутун халқ севади, дейди.

Эҳтимол, гап фақат кийимда эмаслигини бугун ҳалиги «улкан» санъаткор ҳам тушунгандир.

Санъаткор учун энг ёмони бу димоғдорлик. Санъат аҳли ичида кўп тарқалган иллат ҳам шу ўзи. Камдан-кам ҳофиз саҳнада ўзини тута билади. Ҳаётда ҳам. Гоҳида таниқли қўшиқчи билан озгина суҳбатлашиб ўтирсанг, кейин унинг қўшиқларини эшитгинг келмай қолади. Тасаввурингдаги туппа-тузук одам кўз ўнгингда, маънан жон беради.

Маиманлик қўшиғини айтиб туриб жон беради...

Нимагадир менга илгари тақлидчи кам бўлгандай туюлаверади. Бугун улар бетон уйлардаги сувараклардан ҳам кўп. Суваракка-ку дори бор, аммо тақлидчидан қутулишнинг ҳеч чораси йўқ. Комилжон акага гапирсам кулади. «Ҳа энди, айтовурсин, уларнинг ҳам бола-чақаси бор...»

Комилжон ака репертуарида беш юздан мўл қўшиқ бор. Уларнинг биронтаси ҳам қайтариқ эмас. Уларнинг биронтасини бошқа бир ҳофиз унинг ўзидай айтолмаган. Айтолмайди ҳам. Бунинг учун Комилжон Баротов бўлиб туғилиш керак, ахир!

Унинг тор чалишига бир пайтлар ҳатто Отаниёзовдек устози тан берган.

…ан.

…н...

…либди,
…рлик ёмон!..

…қўшиқни эши… …да қотиб қолди. …иласанми, Инобат, деди кейин, мана шу аравакаш дунёнинг энг бахтли одами. Ҳозир уйига боради. Отларини бўшатади. Аравасини бир бурчакка қўйиб, яна истаса, қўшиғини айтаверади...

Ўзбекнинг улуғ бир шоири оддий аравакашга ҳавас қилганда гўё ўз тақдирини олдиндан сезган эди!

Эҳтимол, у Сибирь ўрмонларида ҳам ўша икки жумлани такрорлаб юргандир:

Ёлғизликдан ким ўлибди.
Ҳаммадан хўрлик ёмон...

Ҳофизнинг уйи тўрида Усмон Носирнинг портрети. У оқ отга суяниб турибди. Гўё шу жониворда бўлак унинг суянадиган одами йўқдай.

Уларнинг ёши орасидаги фарқ йигирма йил. Бир йигит умри. Агар Усмон Носир уйланганида унинг фарзанди Комилжон билан бир йилда мактабга борармиди...

Эҳтимол, «жонажон» шоир оғайнилари унинг ўғлини ҳам қаматтириб юборишармиди, ким билади дейсиз.

Дунёда армон деган сўз бор. Аслида ҳамма инсоннинг ҳам ярим умри армон. Усмон Носирнинг эса болалигидан бошқа бари умри армон бўлди.

Комилжон Баротов унинг «Юрак» шеърини куйлаганда ҳамиша мана шуларни ўйлайди...

Ҳофиз суҳбатимиз савол — жавоб тарзида бўлақолсин, деганди. Мен кўнмадим. Ана энди мақола сўнггида унга бир савол беришга мажбурман. Айтайлик, мана шу саволни:

— Ёш хонандаларга нима тилакларингиз бор?

— Истардимки, улар фақат қўшиқ айтишмасин. Аввало, туғилган юртини севсин. Одамларга мухлис сифатида эмас, инсон сифатида қўшиқ улашсин. Саҳна муқаддас. Сен нечоғ улкан ҳофиз бўлмагин томошабинни ҳурмат қилмасанг, иззат топмайсан. Шунинг учун ҳам ёш укаларимга маслаҳатим: такаббур бўлишмасин.

Ва яна истардимки, улар бизнинг хатоларни такрорламасин...

...Энди ҳофиз билан хайрлашиш пайтида эдим Инобат опа ичкарига чақириб қолди. «Кел болам, битта қўшиқ қўйиб берай».

Ёшлигимда кўрганим, ўртасидаги тешик қоғози қизил пластинка айланиб, сеҳрли бир қўшиқ хонани тутди.

Булбулдайинким фарёд
этарман,
Ишқ дафтаримни бунёд
этарман,
Кўнгилларимни мен шод
этарман,
Ёрга етар кун борми,
ёронлар...

Дунёда шундай ҳофизлар борки, уларни ҳеч қачон тўрқовоққа солиб бўлмайди. Улар бир хониш қилса барча тўрқовоқлар ёрилиб кетади.

Дунёда шундай ҳофизлар бўладики, уларнинг товуши ҳам ўзи сингари ҳеч қачон ўзгармайди. Ўзгарса ҳам янада ширалироқ, шиддатлироқ бўлиб ўзгариши мумкин.

Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Комилжон Баротов ана шундай ҳофизлардан. У ҳатто кексайиб, асога таяниб қолганида ҳам қўшиқ айтаверади. Бир пайтлар торини тортиб олишганида айтолмаган қўшиқларини ҳам айтади. Ҳассасини тор қилиб чертиб айтаверади. Фақат ўша торгинаси чидаш берса бас!

Муҳаммад ЮСУФ

ДАҲОЛАРГА ЭҲТИРОМ

Боши биринчи бетда

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети ва республика ҳукумати қабул қилган халқимизнинг бу борадаги эзгу-истаклари тўлиқ ифодасини топган қарор икки қисмдан иборат. Унинг биринчи қисмида шу йил декабрь ойида Абдулла Қодирий таваллудининг 95 йиллигини кенг нишонлаш тадбирлари белгиланган. Бу тадбирларга кўра Тошкентдаги Алишер Навоий номидаги академик катта театрда тантанали юбилей кечаси ўтказилади. Ўзбекистон Фанлар Академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт илмий текшириш институти, Тошкент Давлат университети, ва Тошкент Давлат педагогика институтлари биргаликда «Абдулла Қодирийнинг адабий мероси ва Совет Ўзбекистони» мавзуида Бутуниттифоқ илмий конференциясини ўтказиш режалаштирилган. Шунингдек, Тошкент, Қўқон ва Марғилон шаҳарларидаги истироҳат боғларида Абдулла Қодирий ижодига бағишланган кечалар, учрашувлар бўлиб ўтади. Қарорнинг иккинчи қисмида Абдулла Қодирий туғилган кунига 100 йил (1994 йил) тўлиши муносабати билан қатор тадбирлар белгиланган. Абдулла Қодирий асарлари тўплами ўзбек ва рус тилларида нашр этилади. Ёзувчининг ҳаёти ва ижоди тўғрисида кино ҳамда телевизион фильмлар яратилади. Ёдгорлик ҳовли-музейини ташкил этиш ва ёзувчининг энг яхши ҳайкали учун конкурс ўтказиш, шунингдек, адиб асарлари қаҳрамонлари ҳайкаллари ўрнатиладиган Қодирий номидаги боғ лойиҳасини ишлаб чиқиш режалаштирилмоқда. Филология факультетларининг талабалари учун А. Қодирий номидаги нафақа таъсис этиш мўлжалланган. Тошкент маданият институтига, Жиззах Давлат педагогика институтига ва Ўзбекистон пойтахтида қурилаётган метрополитен бекатларидан бирига Абдулла Қодирий номи берилади.

Буларнинг ҳаммаси партия-ҳукуматимиз халқимиз маданиятига улкан хизмати синггган таниқли арбобларимизга катта ҳурмат, эътибор билан қараётганидан далолат беради. Шу боис ҳам халқимиз ушбу қарорларни катта мамнуният билан кутиб оладилар, деб ўйлайман.

Ҳабиб ПЎЛАТОВ

Ўзбек совет адабиёти ривожига сезиларли ҳисса қўшган ёзувчи Ҳабиб Пўлатов узоқ хасталикдан кейин оламдан ўтди. У ўзининг бутун ҳаётини асосан ёзувчиликка, ноширликка бағишлаган эди.

Ҳабиб Пўлатов 1920 йилда Тошкентда туғилди. Мактабда етти йиллик маълумот олгач, В. И. Ленин номидаги педбилим юртида ўқиди. Бир фурсат Тошкент ва Қаршидаги қишлоқ мактабларида ўқитувчилик қилди. 1948 йилда эса А. Островский номидаги Театр ва рассомлик санъати институтининг театршунослик факультетини тугатгач, шу даргоҳда ёшларга таълим берди. Сўнгра бир неча йил «Совет Ўзбекистони» газетаси редакциясида хизмат қилди. 1961 йилдан 1986 йилгача Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида муҳаррир бўлиб ишлади.

Ҳабиб Пўлатов кичкинтой дўстларимизга «Така билан Қўчқор», «Йўқолган ключ», «Текин томоша», «Янги меҳмон», «Кичик Сеҳргар», «Сеҳргарнинг саргузашти», «Ўғлимнинг ўртоқлари», «Маленький волшебник», «Удивительные приключения» (рус тилида) каби бир қатор қисса ва ҳикоялар тўпламларини совға қилди. Шарқ ва Ғарб адиблари асарларини ўзбек тилига таржима қилди.

Болалар адабиётининг камтарин вакили Ҳабиб Пўлатов ёзувчи, ноширгина бўлиб қолмасдан одамохун, самимий инсон эди. Унинг ёзганлари каби ёрқин хотираси ҳам қаламкаш дўстлари, таниш-билишлари хотирасида узоқ яшайди.

Бир гуруҳ ўртоқлари

ШАЛОЛАДЕК ТИНМАСА ҚАЛБИНГ

ЁДНОМА

ИНСОН УМРИ абадийлик, чексиз коинот қўйнида лип этиб ёниб-ўчган шамга ўхшайди. Лекин шам зумлик нури билан коинотнинг бир буржини ёритгани каби инсон ҳам ўз умри билан бу абадий ҳаётни янада гўзал қилиш, унда ўзидан муносиб эзгу хотира қолдириш қудратига эга. Бу бахтдан айниқса ижодкорлар, санъаткорлар икки бор баҳраманддирлар. Чунки улар фақат ўз ҳаётлари билангина эмас, яратган асарлари билан ҳам иккинчи абадий умрини яшайдилар. Ана шундай бахтга мушарраф бўлганлардан бири ёзувчи, шоир, журналист Шотурсун Ғуломовдир.

Шотурсун Ғуломов қисқа умр кечирди. У 1928 йилда Тошкентда, Калинин (ҳозирги Чилонзор) районининг Қатортол маҳалласида ўқитувчи оиласида туғилди. Дастлаб етти йиллик, кейин ўрта мактабни шу ерда тамомлади. Ўрта Осиё Давлат университетига ўқишга кирди. Лекин ўқишни ўзгартириб, Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтини битириб чиқади. Ўқишдан кейин меҳнат ва ижодий фаолиятини «Ёш ленинчи» газетасида бошлайди. Дастлаб бу ерда, кейинчалик «Ўзбекистон маданияти» газетасида бўлим мудири бўлиб ишлайди. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасида маслаҳатчи, умрининг сўнгги йилларида эса жумҳурият радиоэшиттириш ва телевидение давлат комитетида муҳаррир бўлиб хизмат қилади. У умрининг ва ижодий фаолиятининг айни қайноқ даврида — 1965 йилнинг 5 январида вафот этди...

Лекин Шотурсун Ғуломов қисқа умри давомида ҳам баракали ижод қилди. Халқимизга ўндан ортиқ очерклар, қиссалар тўпламларини мерос қолдирди. Ижодини 50-йилларда бошлаган адибнинг биринчи китоби — «Бўз ер уйғонди» очерклар тўплами 1957 йилда нашр этилган эди. Шундан сўнг унинг «Шалола» шеърлар мажмуаси, «Беш оғайни», «Ҳаёт гуллари», «Ёрқин йўллар», «Инсон қўли гул», «Саҳро ва одам», «Коисони иродаси», «Гул нурга талпинади» ҳикоялар ва очерклар китоблари, «Ёрқин уфқлар», «Тоза ҳаво» қиссалари алоҳида тўплам ҳолида чиқарилди.

Биз бугун ўтган кунларимиздаги кўп ишларимизни хатога йўйиб, уларни қалбимиздан ўчиришга уринмоқдамиз. Ҳатто, қозоқ чўлларини, қўриқ ерларни ўзлаштиришлар ҳам нотўғри амалга оширилган деган фикрлар пайдо бўлди. Эҳтимол, бу фикрларда жон бордир. Ахир босиб ўтилган йўл узоқроқдан яхшироқ кўзга ташланади. Унга баҳо бериш осон кечади. Лекин босиб ўтилган бу даврни хато деб қалбдан учириб ташлаб бўлармикин? Яшалган ҳаётни тўғрими, нотўғрими, кимнингдир хоҳиши билан ўчириб бўлмайди. У ахир даврнинг, инсон тақдирининг бир парчаси, қандай бўлишидан қатъий назар, асрлар солномасига кирган мангу битикдир. Шотурсун Ғуломов асарларида ана шу тарих — 50-йиллар воқеалари намоён бўлади. Инсонлар, уларнинг қувонч ва ташвишлари, дардлари, ўйлари барқ уриб туради.

Ш. Ғуломов нима ҳақида бўлмасин, бирор сатрни ҳам кўрмасдан, гувоҳи бўлмасдан ёзмаган. Яқиндан таниганлар уни ҳаётни, айниқса, деҳқонлар турмушини яхши биладиган адиб эди, деб эслашади.

Бундан ташқари, адиб асарларида — очерклари, ҳикоялари, қиссаларида ҳам бош қаҳрамон қилиб асосан ёшларни, ўз тенгдошларини олади. Ёшларнинг ҳаётдаги янгиликларга муносабатига, уларнинг етакчилик кучига алоҳида урғу беради. Бу жиҳатдан ёзувчининг «Тоза ҳаво» қиссаси ва ундаги ёш йигит Қудрат образи характерлидир. Умуман, ўша йиллари Шотурсун Ғуломовни комсомол адиби ва шоири деб бежиз аташмаган. Унинг асарлари ўз даврининг қайноқ нафасини китобхонларга етказа олиши билан қимматлидир.

Одатда ижодкор вафотидан кейинги тўйхатларда у ҳақда мақтовлар бироз оширилади, ижоди кўкка кўтарилади. Адабий хизматлари беқиёс таърифланади. Шу маънода Ш. Ғуломов ижодига назар ташлайдиган бўлсак, у ҳалигача ўзининг етарли баҳосини олмаганини, асарлари чинакам тадқиқ қилинмаганлигини кўрамиз.

Ш. Ғуломов кўпқиррали ижодкор эди. У бадиий ижодга шоир сифатида кириб келганди ва шеърнинг қудратини яхши англарди. Шеърларидан бирида:

Шеър тоза юракларга
Ўт солган жўшқин нидо.
Шу нидосиз тез қариб
Қолар бу кўҳна дунё, —

деб ёзган эди. Албатта, унинг ҳамма шеърларини ҳар жиҳатдан шеъриятнинг юксак талабларига жавоб беради, дейиш қийин. Лекин уларда шеъриятни қисмат деб билган, уни ратувчилик деб тушунган шоирнинг қалбини англаш қийин эмас. Айниқса, у шеърларни мудроқ қалбларни уйғотувчи куч деб биларди.

Шоирнинг ён дафтарида қолган шеърлари, столи устида қолган очерклари, ҳикоялари кўп эди. Бу шеърлар 1965 йилдан кейин кўп йиллар давомида турли нашрларда чоп этилиб турилди. «Қутлуғ кун» қиссалар ва очерклар китоби, рус тилидаги «Я строю город» асарлар тўплами ҳам вафотидан кейин нашр этилди.

ЭНДИЛИКДА Шотурсун Ғуломов хотираси абадийлаштирилиб, Чилонзор районидаги мактаблардан бирига, маҳаллага ва кўчага унинг номи берилган.

Ижодкор шеърларидан бирида «Шалоладек тинмайин тошиб, жавлон уриб яшаса қалбинг» деб орзу қилганди. Унинг орзулари асарлари орқали рўёбга чиқмоқда.

К. МАТЕҚУБОВ

ЁДГОРЛИКЛАР МАДАД СЎРАЙДИ

Орол! Бугун у қорақалпоқ аёлининг қорачиқларига чўккан оғир дард. Ёшига етмай оналар кўксини тарк этаётган мурғакларнинг адоқсиз чинқириқлари. Оталар кўнглига ғулғула солган Ватан тақдири...

Йўқ, бу ҳали ҳаммаси эмас! Энди тошлар ҳам тилга кираётир. Чингиз босқинида ер билан яксон бўлган қадим Гурганжнинг бу кунларга омон етган обидалари, сайқали жаҳон маданиятини безаган, халқнинг ғам-ғуссасию, орзу-армонларидан огоҳ Хева мўъжизалари туз балосидан, қум балосидан асра дея нола қилаётир. Миноралар, мунаққаш пештоқлар узра мунгли садолар кезиб юрибди.

ҚҚАССР ва Хоразм областига ташриф буюрган Орол ҳаракатининг иккинчи Бутуниттифоқ кенгаши қатнашчилари ва сув хўжалиги мутахассислари, олимлар иштирокида жамоатчиликни ташвишлантириб турган ана шу фавқулодда кескин вазият ҳақида қизғин мунозаралар давом этди. Хоразм ва Қорақалпоғистон область партия комитетларида бўлиб ўтган учрашувлар чоғида кенгаш қатнашчилари экстремаль вазиятдан қутулиш йўлида олиб борилаётган ишлар билан таништирилди. Айни пайтда, партия ва совет ташкилотларининг раҳбарлари, СССР Госплани ва Иттифоқ министрликлари олдига қўйилаётган талабларнинг ижроси пайсалга солинаётганини танқид қилдилар.

9 сентябрь куни кенгаш қатнашчилари Хева яқинидан ўтувчи Тошовуз канали ўзанини бориб кўрдилар. Қадимий шаҳарнинг меъморчилик обидалари билан танишдилар. Хева яқинидаги Огаҳий боғида бўлиб ўтган мунозарада улар ўз таассуротлари билан ўртоқлашдилар. Тошовуз канали ва Хева ёдгорликлари тақдири қизғин мунозаранинг бош мавзуига айланди. Хоразмлик мутахассислар нуқул саҳро орасидан ўтувчи бу сув йўли меъморий иншоотларни вайрон қилишдан ташқари Хоразмнинг унумдор ерларини ҳам ишдан чиқарди, деб таассуф билдирдилар. Аммо кенгашда иштирок этган СССР Сув хўжалиги қурилишлари министрлигининг вакили А. Кияткин, публицист В. Козоков, география фанлари кандидати Д. Орешкин ҳозир хулоса чиқаришга эрта, канал ишга тушгандан сўнг унинг фойда ёки зиёни аниқланиши мумкин деб жамоатчилик фикрини беҳуда ўзгартиришга уриндилар. Таниқли қозоқ гидролог олими, техника фанлари доктори Абай Турсунов эса Тошовуз каналининг Хева ёдгорликлари ва унумдор ерларга кулфат келтириши мумкинлигини рад этиб бўлмайдиган далиллар асосида исботлаб берди.

— Хоразм ва Туркманистон ССРнинг шу зонадаги тупроқ харитаси бугуноқ бир фикрга келиш учун бирдан-бир муҳим ҳужжатдир, — дейди у. — Ана шу харитага назар ташласак канал Хевага нисбатан 10—15 метр баландликдан ўтишини кўрамиз. Тупроқнинг гидрологик шароитларига кўра ер ости сизот сувлари юқоридан қуйига томон ҳаракат қилади. Бу Ўрта Осиёдаги, шунингдек, жаҳондаги бир нечта қурилишлар, иншоотларнинг тажрибасидан ҳам бизга маълум. Нуқул саҳродан ўтувчи Тошовуз канали билан Хева ёдгорликлари ораси 10—12 километрни ташкил этар экан, обидалар хавф остида деб ҳисоблаш мумкин. Агар канал ишга тушса, у муқаррар суръатда жаҳон цивилизациясининг ноёб ёдгорлиги, умумжаҳон маданиятининг мўъжизаси ҳисобланмиш Хева ёдгорликларини вайрон этиши турган гап.

Шундан сўнг сўзга чиққан СССР Фанлар академиясининг вицепрезиденти, академик А. Яншин мунозарада сўзга чиққан А. Турсунов ва бошқа мутахассисларнинг фикрларини маъқуллаб, «бир нечта эксперт комиссияларнинг рад этувчи хулосаларини назар-писанд қилмасдан қуришга киришилган бу иншоот давлат жиноятидир, деди. Бу иншоот жамоатчиликдан сир тутилган ҳолда, турғунлик йилларида икки республиканинг бошида турган раҳбарлар иродаси билан ҳал этилган эди». Бу канал қурилиши тўхтатилиши зудлик билан Бутуниттифоқ ва халқаро миқёсда эксперт комиссияси ташкил этилиши, унинг хулосалари жамоатчиликка маълум қилиниши керак.

Орол ҳаракати қатнашчилари Туямўйин сув омборини ҳам бориб кўрдилар. Саҳродаги бу улкан иншоот Сибирь сувлари ана келади, дея жамоатчилик чалғитилган бир пайтда 7 миллион куб метр сув сиғадиган қилиб қурилган эди. Бугун эса жамоатчиликка бор ҳақиқат маълум бўлди. Амударё ўзанида ва унинг атрофидаги туз конлари устида қурилган бундай улкан иншоот Хоразм ерларини шўрлатишдан ташқари жуда кўп миқдордаги қимматбаҳо об-ҳаётнинг ҳавога буғланиб, қумга сингиб кетишига ҳам олиб келмоқда. Огаҳий номидаги Хоразм область драма театрида область меҳнаткашлари билан бўлиб ўтган учрашув чоғида ҳам бу иншоот билан боғлиқ муаммолар кўп бор тилга олинди. Туямўйин сув омбори ҳақида роман ёзган шоир Эркин Самандаров ўз нутқида шундай дейди:

— Бугун вазиятга тийрак кўз билан қараб, хулоса қиладиган бўлсак, Туямўйин сув омборини тезлик билан реконструкция қилиш керак. Сибирь сувларига кўз тутиб қурилган ва эндиликда сувнинг ҳам сифатини бузиб, ҳам унинг беҳуда сарфланишига олиб келаётган Султон Санжар иншооти очиб юборилиши керак. Шундай қилинса, Туямўйиндан ҳам Хоразм воҳасининг ҳам Орол денгизининг эҳтиёжларидан келиб чиқиб, мақсадга мувофиқ фойдаланиш мумкин.

Кенгаш қатнашчилари бу йил Чордара омборида сув йиғилмаганлиги, унинг суви Оролга оқизилганлигини айтиб Туямўйинда ҳам Орол учун бундай дадил қадамларни қўйиш зарурлигини эътироф этдилар. Хоразм область партия комитетининг биринчи секретари Р. Худойберганова воҳанинг экологик шарт-шароитлари билан боғлиқ жуда кўп муаммоларини тилга олиб ўтди. Бу муаммоларни ҳал этиш йўлида қўйилган дастлабки қадамлар ҳақида сўзлади.

Орол ҳаракати иккинчи Бутуниттифоқ кенгашининг амалий мулоқотлари Тошкентда, республика Ёзувчилар уюшмасида якунланди. Мунозарада бир ҳафта мобайнида иш натижалари, бевосита Оролбўйи билан танишув таассуротлари муҳокама қилинди. Амударё сув иншоотларидан фойдаланишни назорат қилиш бошқармаси бошлиғи Ашурбеков бу йилги вазият ва Орол эҳтиёжини ҳал этиш йўллари ҳақида, айрим министрликларнинг бир-бирини рад этувчи буйруқномалари хусусида ахборот берди. Кенгашнинг якунловчи ҳужжатини ишлаб чиқиш чоғида Орол бўйини таҳликали вазиятдан қутқаришнинг бир нечта амалий тадбирлари ўртага ташланди. Уларнинг аксарияти СССР халқ депутатларининг навбатдаги съездига, ҳукумат органларига тақдим этиладиган ана шу ҳужжатда ўз ифодасини топди. Орол масаласида СССР халқ депутатлари съездига мурожаат қилишга қарор қилинди.

БАЙНАЛМИЛАЛЛИКНИНГ АСЛ МАЪНОСИ

Газетанинг ўтган сонида маълум қилинганидек, Совет Шарқи халқларининг адабиёти, адабий ҳамкорлиги ва бу ҳамкорликнинг байналмилал тарбиядаги ўрни мавзуида республика Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институтида ташкил этилган регионал илмий-назарий конференция ўз ишини якунлади.

ЎзФА Тил ва адабиёт институтининг етакчи олимлари — Б. Назаров, А. Ҳайитметов, Э. Каримов, москвалик З. Османова, белоруссиялик Л. Турбина, озарбойжонлик В. Қулиев, бошқирдистонлик С. Сафуанов, вьетнам халқининг фарзанди, тошкентлик Л. Кук ва бошқалар конференция якунида сўзга чиқиб, анжуманда янгича қарашлар дадил ўртага ташланган мароқли маърузалар ҳам, ўз халқининг, адабиётининг дарди уфуриб турган таъсирчан чиқишлар ҳам, шуниг билан бирга, даққиюнусдан қолган сийқа гаплардан иборат зерикарли докладлар ҳам тинглангани, унда катта авлод вакиллари билан бирга ёшлар ҳам бирмунча фаол иштирок этганларини ва конференция, умуман олганда, ўз олдига қўйилган мақсадларга эришганини таъкидладилар.

Конференция программасига бир неча маданий тадбир ҳам киритилган эди. Анжуман қатнашчилари дастлабки куни буюк рус шоираси А. Ахматованинг 100 йиллик юбилейига бағишлаб пойтахтимиздаги «Баҳор» концерт залида ўтказилган тантанали кечада, охирги куни эса «Қутлуғ қон» романи яратилганига 50 йил тўлиши муносабати билан Ойбек уй-музейида ташкил этилган тадбирда иштирок этдилар. Шунингдек, улар Тошкент шаҳрининг диққатга сазовор жойлари ва Самарқанд шаҳрининг тарихий обидалари билан ҳам танишдилар.

Конференция ниҳоясида «Совет Шарқи: кўпмиллатли адабиёт, янгича қарашлар» деган мавзуда давра суҳбати ўтказилди. СССР ва Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмалари, ЎзФА Тил ва адабиёт институти, «Вопросы литературы» журнали ва «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ходимлари бош-қош бўлган бу суҳбатни филология фанлари доктори БАХТИЁР НАЗАРОВ бошлаб берди. Адабий алоқаларни ўрганишда шундай қолиплар шаклланиб қолганки, уларни синдириб ташламай туриб, олға силжиш мумкин эмас, деди олим. Масалан, биз шу вақтгача рус адабиёти қардош адабиётларга фақат ижобий таъсир кўрсатди, унинг таъсирида юзага келган барча ҳодисалар шубҳасиз ҳаётбахш мазмунга эга бўлди, деб келдик. Ҳолбуки, миллий адабиётларда рус совет адабиётида яратилган ҳар бир эътиборга молик асарнинг дубликатлари — қиёфадошлари пайдо бўлди. Пролеткульчилик ғоялари, формалистик майл-интилишлар, вульгар социологизм ва конфликтсизлик назарияси ҳам бевосита миллий адабиётларнинг ўзида юзага келгани йўқ. Адабий таъсир диалектикаси бу мураккаб жараённинг ҳар иккала томонини ҳаққоний ёритишни талаб этади.

Менингча, ишни байналмилаллик тушунчасига унинг асл маъносини қайтариб беришдан бошлашимиз керак, деди филология фанлари доктори З. ОСМАНОВА. Байналмилал — миллатлараро демакдир. Биз миллий ўзига хосликни эговлаб ташлаш, заифлаштириш орқали байналмилалликка эришмоқчи бўлдик. Чинакам миллат ва чинакам миллийлик бўлмаган жойда байналмилаллик ҳақида гапириш мумкин эмас. Иккинчидан, совет даври адабиёти деганда, биз асосан Октябрь инқилобини оқлаган, ёқлаган адабиётни тушунар эдик. Кейинги йилларда хорижий рус ёзувчилари ва ноҳақ унутилган рус совет ёзувчиларининг асарлари халққа қайтариб берилди. Ва биз шуни яна бир бор англадикки, рус зиёлилари инқилобни турлича кутиб олган, турлича баҳолаган эканлар. Бу адабиётни камситувчи аломат эмас, аксинча унинг бойлиги, ранг-баранглигидан далолатдир. Бу иш Совет Шарқи халқлари адабиётларида ҳам амалга оширилиши керак.

Лекин бизда инқилобий адабиётнинг ҳам бой тажрибалари бор, деди филология фанлари доктори Э. КАРИМОВ. Ўзбек совет ёзувчиларининг бир неча авлоди Совет ҳокимиятини ва инқилоб ғалабаларини ҳам қалам, ҳам қурол билан ҳимоя қилган.

Қирғизистонлик О. СОДИҒАЛИЕВА, ёқутистонлик А. МИРЕЕВА, бурятистонлик А. ВАСИЛЬЕВА ҳам К. Тенистанов ва Молда-Қилич, А. Кулаковский ва П. Ойунский, Х. Намсараев ва Ц. Дон каби халқ душмани тамғаси билан кетган маърифатпарвар ёзувчилар ижоди ҳақида фикр юритдилар. Шунингдек, уларнинг сўзларидан ёқутлар ва бурятлар учун ўз она тилларини ўрганиш ҳам муҳим муаммо бўлиб турганлиги аён бўлди.

1974 — 1984 йилларда биз озарбойжон бадиий адабиёти тарихининг кўп жилдлигини тайёрлаган эдик, деди Озарбойжон Фанлар академияси Адабиёт институтининг директори ўринбосари В. ҚУЛИЕВ. Янги давр шарофати билан биз нашрга тайёр турган ишни бутунлай қайтадан ёзишга киришдик. Ундан юксак санъат асарларини-да ўз ичига олган диний адабиёт ҳам, А. Ҳусайнзода, А. Тўпчибошев каби репрессия қилинган ёзувчилар ижоди ҳам, 20 миллионли аҳолининг дардларини куйлаб келаётган хорижий озарбойжон адабиёти ҳам ўрин олади. Лекин бизнинг халқимиз ҳозир оғир, мураккаб, фожиали даврни бошидан кечирмоқда. Шунинг учун бизни кўпроқ адабиётдан кўра ҳам муҳимроқ масалалар ўйлатади. Олдимизда адабиёт тақдирини халқ тақдири билан боғлаш машаққатлари турибди.

Суҳбат мавзуи адабий алоқаларга кўчди. Навоийнинг қозоқ адабиётига таъсири улкан, деди олмаоталик адабиётшунос Ў. КУМИСБОЕВ. Навоийнинг эзгу ишлари, асарлари инқилобдан олдинроқ қозоқ овулига кириб борган. Совет даврида кўп қозоқ оқинлари, шоирлари «Хамса» сюжетлари асосида достонлар битдилар. Ўзбек ёзувчиларидан Бобурни-да қаттиқ ҳурматлайман, дея гапида давом этди у: «Бобурнома»ни қозоқ тилига ўгириш ниятим бор. Яқинда Афғонистонга бориб, Бобур мақбарасини зиёрат қилдим. Лекин у хароб аҳволда, кўчган ғиштларини сайёҳлар бирин-сирин олиб кетяптилар. Ўзбек меъморлари бу ҳақда қайғуришлари керак. Ахир, у ерда буюк қондошларининг хоки ётибди.

Бизда СССР халқлари адабиётини ўрганиш ёмон аҳволда, деди филология фанлари доктори, профессор А. КАТТАБЕКОВ. Адабиёт аҳли ҳам, оддий китобхонлар ҳам қисман ўз адабиётларини, қисман рус адабиётини биладилар, холос. Ў. Сулаймонов «Правда» газетасида босилган бир мақоласида айтишича, украин китобхонлари билан учрашувда йиғилганлардан: «Ўзбек халқи ҳақида нима биласизлар?» деб сўрашганда, улар «Рашидов ва Одилов» деб жавоб беришибди... СССР халқлари адабиётидан на бир пишиқ дарслик, на бир намунали хрестоматия бор. Москва ва Ленинград дорилфунунларидек илмий марказларда ҳам СССР халқлари адабиёти кафедралари йўқ.

Белорус адабиётшуноси Л. ТУРБИНА ҳам совет кишиларининг қардош халқлар маданияти ҳақидаги тасаввурлари торлиги ҳақида куйиниб гапирди. Токи бир халқнинг маданиятини, адабиётини билмас эканмиз, уни тўла маънода тушуна ва сева олмаймиз, деди у.

Бошқирд олими С. САФУАНОВ сўзини ўзбек тупроғи минг йиллар давомида Шарқнинг ярми учун маданият ўчоғи бўлиб хизмат қилганлигидан бошлади. Лекин кўп қардош-қариндош халқларнинг аввал лотин, сўнг рус алифбосига ўтиши уларни бир-биридан ажратиб қўйди. Олимнинг фикрича, туркий тилларнинг биридан иккинчисига рус тили орқали таржима қилиш тажрибасига ҳам чек қўйиш керак.

«Вопросы литературы» журнали СССР халқлари адабиёти бўлимининг мудири А. ДМИТРИЕВА адабиёт илмини унинг табиатига ёт, сохта мезонлардан тозалаш зарурлиги ҳақида тўхталди. Адабиёт ҳақидаги асрлар давомида шаклланган фундаментал тушунчаларга қайтиш керак, санъатни сиёсатнинг чўриси деб тушунишга бир йўла ва тамоман чек қўйиш зарур, адабиётда умуминсоний қимматларни қадрлашга ўрганиш лозим.

Тил ва адабиёт институтининг директори Б. Назаров давра суҳбатини якунлаб, унда айтилган фикрлар ошкоралиги, жонлилиги, самимийлиги билан ажралиб турганлигини таъкидлади.

Мирзааҳмад ОЛИМОВ

БИЛДИРИШЛАР

Ўзбекистон Ёзувчилари Уюшмасининг Ёш ижодкорлар билан ишлаш кенгаши ҳаваскор қаламкаш-талабалар ўртасида конкурс эълон қилади. Конкурс шартлари: а) шеърлар икки юз (200) мисрагача, б) насрий ва танқидий асарлар бир (1) босма тобоққача, в) муаллифлар ҳақида аниқ маълумот.

Қўлёзмалар 2 нусхада машинкада кўчирилиб 1 декабргача юборилади. Ғолиблар январь ойида бўладиган адабий анжуманга таклиф этиладилар, уларга республикамизнинг таниқли ёзувчи, шоирлари дастхати битилган эсдалик-совғалари топширилади. Шунингдек, энг яхши асарлар матбуотда эълон қилинади, қўлёзмалар қайтарилмайди.

Адрес: 700000, Тошкент,
Пушкин кўчаси, 1-уй.

●

Кинематографчилар союзи қошидаги 5-студия ёшлар тажриба ижодий уюшмаси ҳамда К. Ерматов номидаги «Ўзбекфильм» киностудияси тўла метражли бадиий ва қисқа метражли (бадиий, мультипликацион, ҳужжатли) фильмлар сценарийси учун конкурс эълон қилади. Сценарийлар 1989 йил 30 октябргача қабул қилинади. Саволлар билан «Ўзбекфильм» киностудияси редактори В. Олтинбоевага мурожаат қилишингиз мумкин.

Тел: 77-93-30.

БАХШИЛАР БЕЛЛАШУВИ

Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги, халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлари Республика илмий-методик маркази ва Ўзбекистон касаба союзларининг республика совети ташаббуси билан турли кўрик-конкурслар ўтказилмоқда.

Шу йил 17—19 сентябрь кунлари Бахши-шоирлар ва катта ашула ижрочиларининг республика кўрик-конкурси бўлиб ўтди. Халқ ижодиёти III Бутуниттифоқ фестивали доирасида ўтказилаётган бу анжуманга республикамизнинг турли областларидан келган бахши-шоирлар билан бир қаторда Қозоғистон, Тожикистон, Озарбойжон республикалари ва Доғистон автоном республикасидан келган халқ достончилари, жировлар, оқинлар, ошиқлар ҳам қатнашдилар. Кўрик-конкурс чинакам халқ байрамига айланиб кетди.

Халқ ижодкорлари анжуманларини Тошкентнинг диққатга сазовор жойларига сафар қилиш билан бошладилар. Илк бор Тошкент ноҳияси меҳнаткашлари ҳузурида санъатларини намойиш этдилар. Айниқса, Чилонзор меҳнаткашлари билан «Алпомиш» кафесидаги учрашув қондош халқлар санъатини мадҳ этувчи байрам бўлди.

Республика бахши-шоирлар ва катта ашула ижрочилари кўрик-конкурсининг тантанали очилиш маросими 17 сентябрь куни Ленин Комсомоли номидаги маданият ва истироҳат боғининг яшил театрида бўлиб ўтди. Кўрик-конкурсни Ўзбекистон ССР Маданият министрининг ўринбосари Р. Нишонова кириш сўзи билан очди. У халқ томонидан яратилган қадимий анъаналар халқлар дўстлиги ва қардошлиги учун хизмат қилишини айтиб, ҳакам ҳайъатининг раиси, филология фанлари доктори Тўра Мирзаевга сўз берди. Тўра Мирзаев ҳакамлик ҳайъати билан таништириб, кўрик-конкурс шартларини баён қилди. Конкурс шартларига биноан ҳар бир иштирокчига 10-12 минут вақт ажратилди.

Бахши-шоирлар баҳсини Қорақалпоғистон вакиллари Ленин Комсомоли номидаги маданият ва истироҳат боғининг «Ором» чойхонасида бошлаб беришди. Дам олувчилар ва конкурс иштирокчилари шу куни Сирдарё, Самарқанд, Жиззах, Қашқадарё ва Сурхондарё вакилларининг ижрочилик маҳоратидан баҳраманд бўлишди.

Бахши-шоирлар ва катта ашула ижрочиларининг якунловчи концерти Муқимий номидаги ўзбек Давлат музикали-драма театрида ўтказилди. Ўзбекистон ССР маданият министри Ў. Умарбеков конкурс ғолибларини табриклади. Уларга эсдалик совғалари ва министрликнинг ёрлиқлари топширилди.

Конкурс якунларига кўра катта ашула ижрочиларидан биринчи ўрин андижонлик Одилжон Юсуповга, иккинчи ўрин фарғоналик Мусажон Орифжонов ва тошкентлик Сайдазим Қудратуллаевга, учинчи ўрин фарғоналик Абдуносир Абдуллаев, Ином Юсупов, Толиб Раҳимовга берилди.

Бахши-шоирлардан биринчи ўрин Шоберди бахши Болтаевга берилди. Иккинчи ўрин қашқадарёлик Абдуқаҳҳор Раҳимов, сурхондарёлик Бобомурод Маматмуродов, Хушвақт Мардонқулов ва қорақалпоғистонлик Турғанбой Қурбоновга берилди. Учинчи ўрин — самарқандлик Зиёдулла Исломов, сурхондарёлик Шодмон Хўжамбердиев, қашқадарёлик Ёдгор Хўжаев, сирдарёлик Нурлан Ўрозметовга тақсимланди.

Шунингдек, конкурс қатнашчилари республика композиторлар союзи, Музика жамияти, Радио ва телевидение давлат комитети ҳамда Тошкент Давлат Маданият институтининг махсус совринлари, диплом ва мақтов ёрлиқлари билан мукофотландилар.

Саодат ЙЎЛДОШЕВА,
Тошкент Давлат Маданият институтининг доценти

«БИРЛИК» ҚАЙТА ҚУРИШ ХИЗМАТИДА

Ўтган ҳафта Тошкентда Ўзбекистон «Бирлик» халқ ҳаракати марказий кенгашининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Бу йиғилиш — халқ ҳаракатининг баҳорда бўлиб ўтган таъсис қурултойидан кейинги биринчи йиғилишидир. Ҳозирда ушбу халқ ҳаракати ташкилотининг жойларда турли миллат вакилларидан иборат 500 мингдан ортиқ аъзоси бор.

Марказий кенгаш йиғилишининг кун тартибида 1989 йил ёз ойларида республикамизда юз берган ижтимоий-сиёсий воқеалар, жумладан, Фарғонадаги фожиалар, бўлажак сайловларга тайёргарлик каби масалалар, халқ ҳаракатининг олдида турган долзарб вазифалар муҳокама этилди. Биринчи масала юзасидан, марказий кенгаш раиси, техника фанлари доктори Абдураҳим Пўлатов доклад қилди.

— Шуни айтиш керакки, СССР халқ депутатларининг бўлиб ўтган биринчи қурултойи ва сессияси демократия томон қўйилган дастлабки қадам бўлди, — деди нотиқ. — Унда сўзлаган ҳақиқий халқ вакиллари халқнинг манфаатларини ҳимоя қила оладиган орган пайдо бўлаётганини намойиш этдилар. Лекин, тўғрисини айтиш керак, қурултой ҳамда сессия халқ орзиқиб кутаётган асосий мақсадларга эриша олмади. Фарғона ва Қўқондаги қонли воқеалар халқимиз тарихида унутилмас фожиа сифатида қолади. Бу воқеаларнинг ҳақиқий илдизлари ва моҳияти сирлигича қолаётгани кишини ўйлантиради... Шу кунларда «Бирлик» халқ ҳаракати Қўқон фожиасини қайта ўрганиш учун комиссия тузишини талаб қилмоқда. Ушбу комиссияда қатнашиш учун «Бирлик»нинг фаолларидан 6 киши тавсия этилди. Умид қиламизки, бу комиссия ҳақиқатни очиб беради. Қотиллар жазоланади.

Сайловларга тайёргарлик юзасидан марказий кенгаш аъзоси Ш. Исматуллаев ҳисоб берди.

Шундан сўнг, докладларни муҳокама этишда Ўзбекистон ССР халқ шоирлари Шукрулло, Эркин Воҳидов, шоир ва ёзувчилар Жамол Камол, Зоҳир Аълам, Мирза Кенжабоев, Аҳмад Аъзам, Ўзбекистон ССР халқ артисти Зоҳид Ҳақназаров, адабиётшунос Пирмат Шермуҳамедов, академик Отақўзи Азизов, кекса коммунист Сулаймон Азимов ва бошқа бир қатор кишилар қатнашдилар.

— Қайта қуриш бизга «дод»лаш ҳуқуқини берди, — деди Э. Воҳидов. — Бу ерда ўртоқлар тўғри таъкидладилар. «Бирлик» халқ ичидаги, турмушдаги муаммоларни юқорига етказиб турадиган кўприк эмас. Халқ бизга кўз тикиб турибди.

Сўзга чиққан бошқа нотиқлар ҳам республикамиз олдида турган долзарб вазифаларни бажаришда, илдизи чуқур кетган ижтимоий-сиёсий муаммоларни ҳал этишда «Бирлик» халқ ҳаракати партия ва ҳукуматимизга яқиндан ёрдам бериши, қайта қуриш ишига ҳисса қўшиши лозимлигини таъкидладилар.

Марказий кенгаш йиғилиши кўрилган масалалар юзасидан тегишли қарор қабул қилди.

Е. ХЎЖАМБЕРДИЕВ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати, СССР Адабиёт жамғармасининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Турсуной Содиқовага онаси

Эргашхон СОДИҚОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор этадилар.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси редакцияси коллективи ҳамкасбимиз, «Ҳақиқати Ўзбекистон» газетаси редакциясининг масъул котиби

Раҳмат НОРОВ

бевақт вафот этганлиги муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига ва қариндош-уруғларига чуқур таъзия изҳор қилади.

«ЁШЛИК»—ЧОЙХОНАМИЗ МЕҲМОНИ

Мўйсафидона донишмандликнинг ёшликка хос шижоат билан йўғрилгани яхши. Ёшлик — давлат, қарилик — ҳикмат, деб бежиз айтмаганлар. Меҳмондўстлик одатимизга кўра бу гал чойхонамизга «Ёшлик» журналини таклиф айладик. Журналнинг белларини қамиш билан бойлаган ходимлари бизга келгуси йил режаларидан сўзлаб бердилар. Дўстона вазиятда ўтган суҳбат сўнгида «Шум бола чойхонаси» ва «Ёшлик» журнали ўртасида «Қайта қуриш йўлида халқнинг мададкори бўлишда ҳамкорлик қилиш ҳақида» Битим имзоланди. Ушбу ишнинг дебочаси сифатида дунёга келган саҳифани сизга тақдим этар эканмиз, «Ёшлик»ка келгуси йилда парвоз тилаймиз.

Шумгина БОЛА

— Биз мамлакатнинг суръатидан жиндай тез кетяпмиз, холос...

Омон МАТЖОН

ТУҲМАТЧИ

Ноҳақ туҳматдан, ташма гаплардан, мансабпараст-фойдакунандаларнинг таъқибу тазйиқларидан куйиб кетган бир одам унча-мунча терма достонларни ҳам чап оғзи билан қийиб ташлайдиган Уста Эрматнинг ёнига келиб «Туҳматчига бир таъриф айт, уста!» деди. Уста Эрмат куттириш, пайсалга солишни амалдорлардан ҳам кўра беш баттар ёмон кўрмайдими бурама ипли ар-расини қўбиз қилиб, шу гапларни айтаберди:

Сен бўйнима қийин ишни
Қўя қолдинг ошнам-ов,
Кўнглимдаги дардларимди
Туя қолдинг ошнам-ов.
Туҳматчининг бовасининг
Майли олмай қарғишин,
Чунки мардлар ўлчаб
қилар
Ҳар гапи-ю ҳар ишин.
Туҳматчининг отасининг
Лекин анча иши бор:
Ўз дўстига туҳмат солиб,
Чала синган тиши бор,
Туҳматчининг онасининг
Жинлар бўлган дояси,
Ҳомиладор этган уни
Зағизғоннинг сояси.
Бошқоронғи маҳалиёқ
Қоши кўзи кўпчиган,
Бир туз еган жойигаям
Қора балғам ўқчиган.
Туҳматчининг акасининг
Хотини — уй безори,
Етти ётлар қизитади
Иккисининг бозорин.

Туҳматчининг синглисининг
Маммасида доғи бор.
Ким тортса ҳам ечилувчи
Белидаги боғи бор.
Туҳматчининг хотинининг
Отарчидир ўйнаши:
Тайёр обрў, мол-мулк шу
деб
Кеча-кундуз ўйлаши
Туҳматчининг боласининг
Ким бўлишин айтмайман,
Келажакда ишкал чиқса
Лекин гапдан қайтмайман.
Туҳматчининг улфатлари
Тотли ошга туз солар,
Бир-бирининг уйларида
Аёл кўрса кўз солар.
Туҳматчининг мухлислари
Тўда-тўда юради,
Ғуж-ғуж ўсган гулларда
ҳам

Қарши гуруҳ кўради.
Туҳматчининг устозлари
Боқиб турар замонга,
Ўликни ҳам олиб сотар
Фойда келар томонга.
Таърифимиз энди кўчса
Туҳматчининг ўзига,
Ҳар кимни ҳам муз этар у,
Бездек боқиб кўзига.
Наҳс тилини айтмайсизми,
Минг бир бало тушади:
Узилмасни узади у,
Қўшилмасни қўшади,
У минбарга чиқса борми,
Оппоқ ой ҳам доғ бўлар,
Тоғ тупроққа қорилару
Жин тепалар тоғ бўлар.
У озгина илмини ҳам

Булғаб, ҳарён ёзиб арз
Не покиза кўнгилларнинг
Ойнасин этар дарз.
Бежиз деманг лекин унда
Ҳеч бир гап, ҳеч ҳаракат,
Ё ўзи ё «дўст»ларига
Бордир бирон манфаат!
Барчасининг разиллиги,
Юрагининг тошлиги —
Ҳокимият ташналиги
Ва мансабга ўчлиги!
Туҳматчининг, хўш, ўзи
ким,

Кўз-қоши қанақа?
Оти нима, турар жойи,
Йўли тоши қанақа?
Биз чекиндик унга тикка
Аниқ таъриф беришдан,
Чунки уста Эрмат қочар
Ҳар не ҳаром-харишдан
Яхши юзлар яхши юзга
Юз кўринган яхшидир!
Ёмон юзга юз тушгандан,
Юз бўлинган яхшидир.
Шунинг учун, боқманг
сиз ҳам,

Еллар олсин турқини!
Лекин қўймаңг беэътибор
Энг ёмон бир хулқини!
Ҳеч қўймас у, доим қилар
Шу одат, шу ройини:
Тик турган не нарса кўрса,
Излар қийшиқ жойини!

1989

ИҚТИСОД

Раис ҳисобчи иқтисодчига деди:

— Яна уч кундан кейин колхозимизга текширувчилар келар экан. Шунинг учун ҳамма дала шийпонлари тартибга келтирилсин. Далада ишлаётганлар учун боғдаги мевалардан, полиздаги қовун-тарвузлардан, омборимизда сақланаётган қанд-қурс асаласаллардан бериб боринглар. Ҳар кунги овқатни колхозчиларимиз гўштли ичишсин.

Иқтисодчи журъат билан ўрнидан туриб, шундай деди:

— Ўртоқ раис, ахир комиссия яна уч кундан кейин келар экан-ку. Нима қиламиз сарф-харажатни кўпайтириб. Сиз айтганларни ўша куни берсак, икки кунлик нарсани тежаб қоламиз-а!

ОҚИЛОНА ЖАВОБ

Шодивой ака кўчага чиқса, махсус автомашина йўлларга сув сепаётган экан. У уйига қайтиб киргач, хотинига деди:

— Колхозимиз янги сув сепгич машина олганга ўхшайди. Кўчаларга қалин қилиб сув сепиб юрибди.

Иккинчи синфда ўқийдиган Шаҳло отасига қараб жавоб қилди:

— Дадажон, кўчаларга сув сепилишидан билингки, колхозга комиссия келади.

— Сен буни қаердан билдинг?

— Бизнинг домлаларимиз ҳам мактабимизга комиссия келиши олдидан мактаб атрофларига сув септиришадида!

Набижон ТОЖИБОЕВ

Носир МУҲАММАД

ҲАЖВИЙ ПОРТРЕТЛАР

ХУДБИН

У ўзин ҳисоблар дунёда танҳо,
Луғатида мавжуд фақат бир сўз—«Мен»,
Гоҳо қийнар уни шундай муаммо:
Нега теграсидан айланмас замин?

УСТОМОН

Игнадай тешикдан кирар йўл топиб,
Анқо тухмини ҳам қилур муҳайё.
Кўзбойлоқчилар ҳам эша олмас ип,
Чап бериб кетар у ўлимга ҳатто.

ИҒВОГАР

Таниқли «ёзғувчи» кўз юмди кеча,
Дастидан бўлганди кўп юраклар қон.
Гўрда ҳам тинч ётмас.
Мункарнакирдан
Худога шикоят ёзар бегумон.

БИР ГЎЗАЛГА

Ҳуснингиз таърифи китобларда йўқ,
Мукаммал яратмиш сизни табиат.
Дилларни ёқасиз мисли лаҳча чўғ,
Кўрганни лол қилур сарвдек қомат.
Табассум лол қилур юзингиздан,
Кўзингиз олдида оҳулар бекор.
Бир-бир айтиб нетай,
хулласи сизда
Вафо, садоқатдан ўзга бари бор.

ПАЙРОВ ШЕЪРЛАР

АБДУЛЛА ОРИПОВ РЕДАКЦИЯМИЗ МЕҲМОНИ

БИЗНИКИЛАР

Ҳамсоя хўрозлар келдилар босиб
Қўшни куркаларнинг устига.
Жўжахўроз юраги тошиб,
— Бизникилар, — деди дўстига.
Даканглар жўжаларнинг кўзича
«Индук»ларнинг кўзини ўйди.
Бир «чипор» «чин-чин»лаб ўзича,
— Бизникилар, — деб қўйди.
Тўқайларда бир бабоқ саёқ
Кезарди қамишлар остини титиб.
Тонгда бир қичқириқ эшитиб ногоҳ,
— Бизникилар, — деди энтикиб.
«Ҳеч ким мангу эмас ушбу оламда»,
Агар бир кун мени сўйсалар,
Кошкийди, товуқлар йиғлаб тепамда,
— У бизники эди, — десалар.

ТОВУҒИМ

Паррандалар ичра хуш кўрдим сени,
На зоғ, на ҳайвон, на қуш кўрдим сени.
Сариқ жўжаларинг туш кўрди сени,
Манзили ҳовли ва катак товуғим.
Ичагим сурнайлар, чалган маҳали,
Келдим туғар жойинг излаб кўргали,
Доним оқламоқнинг сандадир гали,
Тухум бер менга бир этак товуғим.
Гоҳо чиқиб кетиб дастурхонга ҳам
Меҳмонлар олдида этардинг мулзам.
Бизнинг уйда ўсдинг ҳарқалай беғам,
Кафтимдан еб дону кепак, товуғим.
Эртангни билмай сен у ён хатладинг,
Бугунингни билмай бу ён хатладинг.
Охир гўштинг шўрва бўлди, патларинг
Ёстиғимга парқу-патак, товуғим.
Шунда дўстинг чалди чапак, товуғим,
О, тентак товуғим, тентак товуғим.

УСМОН АЗИМОВ РЕДАКЦИЯМИЗ МЕҲМОНИ

ХЎРОЗ МОНОЛОГИ

Ёмон бўлди.
Бизлар ажралдик...
Қассобнинг пичоғи мой устида,
Ўчоғига ўт ёқади хотини.
Тезакнинг тутунига маҳлиё
Болалари турар ютиниб.
Ҳовлининг этагида
Сенга насиб этмаган
Макка сочилиб ётар.

Фақат бизлар ажралдик.

Маккасиз қолган катак каби,
Катаксиз қолган бабоқ каби,
Қудуқсиз қолган челак каби —
Бизлар ёлғизмиз.
Ёмон бўлди.
Бизлар ажралдик.
Ёмон бўлди...

Яқинда бизга ҳам ёмон бўлади,
Бизни ҳам сўйишар яқинда.

МУҲАММАД СОЛИҲ РЕДАКЦИЯМИЗ МЕҲМОНИ

СОДДА НАСИҲАТ

Ҳар ким ҳеч бўлмаса битта одамга
Гоҳо пора бериб турмоғи керак.
Ҳар ким ҳожатбарор бўлмоғи керак
Пора олмоқ учун битта одамдан.

●

Кўзларинг кўр бўлса,
ўйиб олмаймиз.
Қўлингни кесмаймиз,
Ярамаса қилич тутмоққа.
Суғуриб ташламаймиз тилингни,
калимага келмаса агар.
Терингга ҳам сомон тиқмаймиз,
Бизники бўлса агар, бу тери.

Пайровларни Яҳё ТОҒА ёзган

Айласанг суҳбат дилингга дили мос, маъқул билан,
Яъни Рауф Парфи-ю Иброҳим Ҳаққул билан:
— «Ёшлик» ичра қилғали ёшлик дамларга парвоз
Обуна бўлсак кечикмай «Ёшлик» журналига, устоз...

БЕРДИСИНИ АЙТСАМ...

ГАЗЕТГА ХАТ

Бердисини айтсам, ҳамма саломдан бошласа, ман ўзимни таништиришдан бошлайман. Отим Қарағай, сал тенгқурларимнинг тешаси теккани — Қоравой, ўзимга мойдай ёқади. Гоҳида бирор ишни дўндирсам, «аканг Қарағай Эман суғурар ўғли» деб қўяман ўзимга ўзим.

Фаолиятимни айтар бўлсам, ҳар соҳада ўрним бор. Олдин товуқ боқардим. Бердисини айтганда, ишим жойида эди. Кейин шу ерда ҳам менга панжа орасидан қарайдиган бир-иккитаси чиқиб қолди. Ишимдан нуқсон топишди. Эмишки, ман товуқларни ўзимга қаратиб олган эмишман. Товуқлар менинг буйруғим билан туғишармиш, бўлмаса — йўқ. Шу туққан тухумларини ҳам ўзим олди-сотти қилиб «келиштирармишман». Кароччи, товуқхонадан кеттим. Очиғи, сир тутиб нима қилдим, патимни юлиб учиришди. Кейин детсадга «няня» бўлиб ишга кирдим. Болалар, эҳ, уларни нимасини айтсам, баҳоси йўқ халқ. Мени дядя «Няня» деб чақиришганда бир бошқача бўлиб кетаманки, хурсандлигимдан пана-пастакда йиғлаб ҳам оламан. Хуллас, бу севинишим узоққа чўзилмади. У ердан ҳам «болаларнинг ҳақини қирқаяпти», деб бадарға қилишди. Мана ҳозир подачиман. Кенг яйловларда пода боқишнинг гаштини мен айтмай, сиз сўраманг. Подачи экан, деб бурнингизни гармошка қилиб жийирманг ҳам.

Бердисини айтсам, шу газетларингга хатимни боссаларинг. Бир подачи деб жавоб хати йўллаш билан чекланманг. Манам саккиз йил партанинг елкасига юк бўлиб ўтирганман. Авваллари нуқул сизлар — коммунизм қурувчилари, дейишса бошим қотарди. Миямнинг ичида шу сўз қовоқарига ўхшаб ғинғиллагани ғинғиллаган эди. Мактабда бир куни муаллим «Силарам коммунизмга ғишт қўйишларинг керак», дегандан кейин ҳаммаси равшан бўлди. қолди. «Ҳамманинг уйи» дегандан кейин-ку миямга чироқ ёққандай чарақлаб кетди. Ҳамма учун улкан бир уй қурилар экан-да. Шу топда (ўшанда денг ман қурувчи бўламан деб иншо ёзганман). Севиниб кетдим. «Яша, Қарағай», деб қўйдим. «Пойдевор қўйилди», деганларидан кейин-ку, кўзим ёригандек бўлдим. Ҳамма к-о-тта бир уйда яшаса мазза-ку. Лекин... Ҳар нарсанинг бир лекини бор-да. Ахир... эр-хотин дегандай... ё, ҳар кимга алоҳида хоналари бўлса керак. Қишлоғимиздаги битта қари тут дарахтига: «Хутор тугатилсин», — деб қизил читга ёзиб илиб қўйишди. Сўнг кулбаларимизни боғ-роғи билан бир-бир қулатаверишганидан кейин «битиб қолдиёв, яқинда кўчиришса керак», деб ўйладим.

Бердисини айтсам, одамнинг ичи шайтоннинг уяси бўларкан. Ҳеч тинчий демайди. Энди шу ҳамма учун уйнинг қаерга қурилаётганини билолмай бошим гаранг. Қишлоғимизда қадимдан қолган нақшиндор иморат бор эди, кейин масжид бўлди. Ўша эски масжидниям йиқитганларидан кейин шунинг ўрнида қуриларакан деб хаёл қилдим. Кўчиш режаларини тузиб кўраман. Ҳамма бир уйга кўчиб ўтса подага зўр бўларди ўзиям, ҳамма ерда ўтлайверади. Пахта даласига ўтиб кетмаса бўлди. Аммо бу хаёлим хом бўлиб чиқди. Ўтлоқ қолмай ҳаммаёққа пахта экишди. Пахта — истиқболимиз! Ўз ўйларим билан бўлиб парво қилмадим.

Поданинг кетидан юриб кунларим ўтавераркан. Кутаман денг. Қаерда қурилдийкин, қачон кўчарканмиз. Қозон-товоқ; кўрпа-тўшак, лаш-лушларни саранжомлаб қўйибман. Бир эшак аравага юк бўлар бўлса. Бердисини айтсам, яқинда бир гап эшитиб қолдим. «Қайта қуриш керак», дейишади. Вой, нимани қайта қуришади. Бошим қотгандан қотди. Каллам яхши ишлайди. Нимага бизни қишлоқни кўчирмаяпти десам, шунча қимирлаган жон бўлса, уй кичиклик қилиб сиғмабмиз-да. Ғиштлари тескари қўйилган бўлса уй ҳам қийшайиб қолгандирда. Энди «қайта қурилишини» кутамиз, нимаям қилардик.

Бердисини айтсам, жа кўп сапириб сизни зеркитириб қўйдимми, дейман. Зерикмай туринг ҳали айтадиган гапимни айтмадим.

Бердисини айтсам, майли қолган гапларни хатимнинг келгуси сонида ўқийсиз. Ҳозирча соғ бўлиб туринг.

Хатни қайта оққа кўчирувчи котиб
Ойбек РАҲИМ

ЎЛАСИЗМИ, КУЯСИЗМИ?

ҚАБРИСТОН ЭШИГИДАГИ ИСТИРОҲАТ

«Киров районининг Хуршид кўчаси ёнидан оқиб ўтадиган Анҳор қирғоғига туташ жойда «Минор» қабристони жойлашган. Қабристон ёнидаги дарахтзор-боғ эътибордан четда қолиб, қаровсиз ҳолда ётибди. Шаҳарнинг 27 маҳалласидан марҳумлар кўмиладиган бу мозорот дарвозаси олдидаги майдончада эса, одамлар машиналарини ювиб, майдончани ифлослантирадилар. Ярим яланғоч ҳолда чўмиладилар. Бу айниқса, кўмиш маросимлари пайтида аянчли кўринади. Биз бир неча марта Киров район ижроқўмига, Тошкент шаҳар партия комитетига қабристоннинг олдидаги майдончада тартиб ўрнатилишини сўраб мурожаат қилдик. Афсуски, натижа бўлмади.

Ф. ПУЛАТОВ,
«Ўзбекистон» маҳалласи комитетининг раиси
Н. МУҲАММАДХЎЖАЕВ,
Уруш ва меҳнат ветеранлари кенгашининг раиси
Маҳалла активларидан жами — 29 имзо»

Рости, юқоридаги шикоятни ўқиб отахонларнинг ёзганларига, аввалига ишонмадим.

Кенг ва равон София кўчасидан Хуршид кўчасига бурилишим билан ўнг томонда қаровсиз-ташландиқ қалин дарахтзорга, йўл четидаги ахлат уюмларига кўзим тушди.

Сўнг... Мозорот олдидаги майдончада бир тўп эркак-аёлнинг чўмилаётганини, баъзилар ихлос билан машиналарини юваётганларини кўрдим. Шу орада тобут кўтариб тумонот одам келди. Майитдан уялган баъзи чўмилаётган йигитлар ўзларини сувга отдилар, бошқа йигит-қизлар эса тескари қараб, бепарво суҳбатлашиб ўтираверишди.

Бу ерда чўмилаётган, машиналарини юваётган кишилардан, анҳорнинг айнан шу жойида чўмилиш, машина ювиш шартми, деб сўраганимизда, улар, мумкин эмаслиги, қонунда кўрсатилмаган, дея жавоб беришди.

Шаҳар спорт комитетининг турли жамиятларига қарашли қайиқчиларнинг базалари келиб-келиб, айнан қабристон атрофига қурилганига ажабланасан, киши. Гўёки Анҳор Тошкентнинг бошқа еридан оқиб ўтмайдигандай.

МОЗОРИСТОН яқинидаги қалин дарахтзорда аҳвол майдончадагидан қолишмас экан. Киров райони мутасаддиларининг назаридан четда қолган бу «боғча» афсуски, бирор корхона ёки ташкилотнинг тасарруфида эмас. Шу боис одамлар нигоҳидан пинҳон бўлиб, турли саёқ кишиларнинг кўнгилочар «қароргоҳига» айланиб қолган.

— Боғнинг атрофини ўраш учун бизда пул йўқ, — дейди маҳалла комитетининг раиси Файзулло Пўлатов. — Уни бирор ташкилотми, корхона ихтиёрига бериш керак. Шундагина бу ер тартибга келади.

— Авваллари боғбон-қоровул бўларди. Ҳозир эса йўқ. Бу ҳақда ёзавериб, идорама-идора югураверив чарчадик, — дея суҳбатга қўшилади маҳалла фаолларидан Турсун Акрамов. — Бу атрофга ойлаб участка инспектори келмайди. Уни гоҳи-гоҳида кўриб қоламиз, холос. Назорат йўқлигидан бу ерга келганлар. машиналарини ҳайдаб тўғри дарахтларнинг орасига кириб кетаверадилар...

Бу бир. Иккинчидан, марҳумларнинг қабрини зиёрат қилишга аёллар, ёш болалар келишади. Шундоққина йўл ёқасидаги дарахтлар панасида эса турли-туман ахлоқсизлар... Маҳалламиз болалари боғнинг атрофига келолмайди, аниқроғи, ота-оналари йўл қўйишмайди...

— Мен 1968—1971 йилларда худди шу боғда боғбон бўлиб ишлаганман, — дейди маҳалла ўртоқлик судининг раиси Ботир Шокиржонов. — Уни суғориб, дарахтларни парвариш қилардим. Бугунги ҳолатига қаранг — майсалар сувсизликдан сарғайиб ётибди, дарахтлар буталмаган. Худо кўрсатмасин, бир олов тушса... Сув чиқарадиган тайёр насос бор, лекин боғбон йўқ. Қаровчи йўқлигидан бу ерда тез-тез турли хил жиноятлар бўлиб туради. Масалан, бир йилда дарахтзорга учта енгил машинани ўғринча олиб келиб талаб кетишди. Яқингинада — 28 июлда ҳам шундай ўғирлик содир бўлди. Буларнинг ҳаммасидан район ички ишлар бўлими хабардор.

Бир туп ниҳолни экиб, уни вояга етказгунча одамзотнинг 15-20 йил умри ўтади. Афсуски, бу ердаги тайёр соя-салқин боғнинг қадрига етадиган одам йўқ. «Ниҳоллар экайлик, уларни асраб-авайлайлик!», «Дарахтлар бизнинг яшил дўстларимиз!», деймиз-у лекин, шундоқ ёнимиздаги боғ-роғни кўрмаймиз. Қадрига етмаймиз.

Биз жамиятимизда кейинги йилларда ҳар хил жиноятлар тобора ортиб бораётганини ташвиш билан ёзаяпмиз, гапираяпмиз. Масалан, жумҳуриятимизда ўтган ярим йилликда жиноятлар сони 17 фоиздан зиёдроқ кўпайиб, уларнинг миқдори 39,4 мингтага етибди. Мана шу «Минор» қабристони яқинидаги қалин дарахтзорга ўхшаш жойларни назоратсиз қолдириб, жиноятчиларга ўзимиз «шароит», «имконият» яратиб бермаяпмизми? Боғбон оладиган бир йиллик маош ўғирлаб таланган бир машинанинг ярим баҳосига етмаса керак? Ахир, қанчадан-қанча кўзга яқин боғларга, хиёбонларга ўнлаб боғбонлар, фаррошлар, милиционерлар биркитилган-ку? Наҳотки, бу ерда ҳам шу ишни ташкил этиб бўлмаса? Қолаверса, маҳалланинг маънавий-тарбиявий жиҳати ҳам бор. Шунинг учун, аввало, Тошкент шаҳри ва Киров районининг мутасадди раҳбарлари «Минор» қабристони атрофидаги бундай нохуш аҳволга эътиборни қаратишларини истардик.

Тоҳир ДОЛИЕВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

РЕДАКЦИЯДАН:

Албатта, қабристон дарвозаси рўпарасида яланғоч бўлиб чўмилишни ҳеч ким тақиқлаган эмас. Эҳтимол, бундай тақиқнинг кераги ҳам йўқдир. Лекин наҳот кишиларнинг ўзлари қабристон олди чўмилиш учун энг ноқулай, энг нобоп жой эканлигини фаросат билан англаб етмасалар? Хўп, одамлар-ку буни англаб етмаётган экан, шаҳар ва район ижроия қўмиталари нега Анҳорнинг қайси ерида чўмилиш мумкин, қайси ерида чўмилиш мумкин эмаслигини шу пайтгача белгилаб қўёлмайдилар? Анҳор ва унинг соя-салқин соҳиллари халқимизнинг, шаҳримизнинг ноёб мулки, кўз қорачўғидек асрайдиган бойлиги. Анҳор бўйларини обод қилиш ҳақида кўп ёзилди. Лекин ҳамон бу иш жойидан силжиган эмас.

Анҳорнинг София проспектидаги кўпригидан Навоий кўчасидаги кўпригигача бўлган гўзал бир қисми қаровсиз, хароб, ахлатхонага айланиб ётгани учун ким жавоб бериши керак? Шаҳарнинг эгаси ким? Агар эгаси бўлса, бунча қаровсизликнинг сабаби нима?

Биз шу саволларимизга район ва шаҳар ободончилик мутасаддиларидан жавоб кутамиз.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке
Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593.

Р — 06007. Б. — 3151. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12